

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

м. Київ

21 02 20 19 р.

№ 236

Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5 - 9 та 10 - 11 класів закладів загальної середньої освіти

Відповідно до підпункту 14 пункту 3 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630

НАКАЗУЮ:

1. Внести зміни до навчальних програм з історії України для 5 - 9 та 10 - 11 класів закладів загальної середньої освіти, виклавши їх у новій редакції, що додається.
2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Кононенко Ю.Г.) забезпечити оприлюднення навчальних програм з історії України для 5-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України.
3. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра освіти і науки Карандія В. А.

Т.в.о. Міністра

П. К. Хобзей

Історія України. 5–9 класи

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти

Пояснювальна записка

Навчання історії спрямоване на реалізацію загальної мети базової загальної освіти, яка полягає в розвитку та соціалізації особистості учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник основної школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя.

Мета шкільної історичної освіти

Метою шкільної історичної освіти є: а) формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці; б) виховання засобами історії громадянської свідомості, зорієнтованої на патріотичне почуття приналежності до власної країни та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві; в) прищеплення толерантності й поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей.

Реалізація цієї мети здійснюється через розвиток основних складових історичної свідомості: а) накопичення знань про основні події, явища та процеси, їх давніші та сучасні інтерпретації; б) оволодіння способами розумових дій, необхідних для розуміння минулого, осягнення сучасного і прогнозування майбутнього, а саме: бачення зв'язку між історичними подіями та явищами (логічне мислення); уміння оцінювати їх під різними кутами зору (критичне мислення); знаходження нових аспектів змісту чи нових способів розв'язання проблем (творче мислення); співпереживання людям, що опинилися у вирі несприятливих історичних подій (емпатійне мислення).

Компетентнісний потенціал предмета (за ключовими компетентностями)

№ з/п	Ключові компетентності	Компоненти
1	Спілкування державною (і рідною, в разі відмінності) мовами	Уміння: доступно і переконливо висловлювати думки, використовувати виражальні можливості мови для опису подій минулого і сучасності, реагувати мовними засобами на соціальні й культурні явища; розпізнавати мовні засоби впливу, розрізняти техніки переконування та маніпуляції; вести аргументовану дискусію на відповідну тематику; читати і розуміти перекладені та адаптовані українською літературною мовою писемні джерела, авторські публікації на історичні й соціально-політичні теми; творити українською мовою (усно і письмово) тексти історичного та соціального змісту. Ставлення: повага до української як державної / рідної (у разі відмінності) мови, зацікавлення її розвитком, розуміння цінності кожної мови; критичне сприймання інформації історичного та суспільно-політичного характеру; толерантне ставлення до альтернативних висловлювань інших людей. Навчальні ресурси: доповідь, виступ, дискусія.
2	Спілкування іноземними мовами	Уміння: читати і розуміти науково-популярні публікації та художні твори історичного змісту іноземною мовою; знаходити потрібну

		<p>інформацію про світ іноземними мовами; створювати іноземною мовою інформацію про минуле й сучасні суспільні (зокрема культурні) процеси в Україні; спілкуватися з однолітками, які представляють різні країни, для взаємообміну знаннями з історії.</p> <p>Ставлення: інтерес до історії культурного, економічного й суспільно-політичного життя країн регіону, Європи і світу.</p> <p>Навчальні ресурси: іншомовні науково-популярні публікації, адаптовані художні твори іноземною мовою.</p>
3	Математична компетентність	<p>Уміння: оперувати цифровими даними, математичними поняттями для пізнання і пояснення минулого й сучасних суспільних подій, явищ і процесів; перетворювати джерельну інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо); будувати логічні ланцюжки подій, вчинків; використовувати статистичні матеріали у вивченні історії.</p> <p>Ставлення: прагнення обирати раціональні способи пояснення подій минулого, причин і можливих шляхів розв'язання сучасних соціальних, політичних, економічних проблем.</p> <p>Навчальні ресурси: джерела із статистичними даними у формі діаграм, таблиць, графіків тощо.</p>
4	Основні компетентності у природничих науках і технологіях	<p>Уміння: пояснювати та оцінювати вплив природного середовища на життя людини в окремі історичні періоди; розкривати зміст і значення господарських, промислових, наукових і науково-технічних революцій, вплив на суспільне життя технологій, технічних винаходів і наукових теорій.</p> <p>Ставлення: сталий інтерес до науково-технічного прогресу та здобутків природничих наук; визнання цінності природних ресурсів для сьогодення та майбутніх поколінь, готовність раціонально їх використовувати в повсякденному житті; сміливо реагувати на ризики екологічних загроз, долучаючись до громадських акцій на захист природи.</p> <p>Навчальні ресурси: матеріали про розвиток природничих наук у різні історичні періоди.</p>
5	Інформаційно-цифрова компетентність	<p>Уміння: використовувати цифрові технології для пошуку потрібної історичної та соціальної інформації, її нагромадження, перевірки і впорядкування; створювати вербальні й візуальні (графіки, діаграми, фільми) тексти, мультимедійні презентації та поширювати їх; виявляти маніпуляції інформацією соціального та історичного змісту під час аналізу повідомлень електронних медіа; виявляти джерела й авторів інформації, робити коректні посилання.</p> <p>Ставлення: дотримання визначених норм поведінки і моральних правил у роботі з соціальною інформацією, зокрема дотримання авторського права.</p> <p>Навчальні ресурси: публікації на історичну, соціально-політичну тематику, електронні інформаційні ресурси, цифрові бібліотеки.</p>
6	Уміння вчитися впродовж життя	<p>Уміння: визначати власні навчальні цілі в соціальній сфері й галузі знань про минуле; аналізувати процес власного навчання, відстежувати зміни у сприйнятті інформації; знаходити й опрацьовувати джерела соціальної та історичної інформації; критично аналізувати й узагальнювати здобуті відомості й досвід.</p> <p>Ставлення: розуміння соціальної ролі освіти в минулому і тепер, відкритість до сталого самонавчання, бажання ділитися знаннями з іншими.</p> <p>Навчальні ресурси: матеріали, в яких відображено алгоритми опрацювання інформації соціального та історичного змісту.</p>
7	Ініціативність і підприємливість	<p>Уміння: використовувати досвід пізнання історії для вибору дійових життєвих стратегій; виявляти можливості й загрози для майбутньої професійної та підприємницької діяльності, аналізуючи світовий досвід та уроки минулого; працювати для загального добра громади; генерувати нові ідеї, оцінювати переваги і ризики, вести перемовини,</p>

		<p>працювати самостійно і в групі; планувати, організувати, реалізувати індивідуальні чи командні проекти (зокрема дослідницько-пошукового характеру), представляти їх результати.</p> <p>Ставлення: готовність використовувати досвід історії для самопізнання й досягнення добробуту; усвідомлення важливості дотримання етичних норм підприємницької діяльності та потреби розвитку соціально відповідального бізнесу; зважений підхід до ухвалення рішень, що несуть ризики, ґрунтований на досвіді минулого і сучасного соціального життя.</p> <p>Навчальні ресурси: біографії історичних постатей, відомих підприємців-меценатів, які розвивали українську культуру.</p>
8	Соціальна та громадянська компетентності	<p>Уміння: критично аналізувати джерела масової інформації для протистояння деструктивним і маніпулятивним технікам впливу; знаходити переконливі історичні приклади вирішення конфліктів; працювати в групі, досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю, використовуючи власний і чужий, зокрема взятий з історії, досвід; бути активним і відповідальним членом громадянського суспільства, що знає права людини і вміє їх захищати; ухвалювати зважені рішення, спрямовані на розвиток місцевої громади і суспільства, використовуючи знання з історії та інших соціальних дисциплін; ефективно співпрацювати з іншими, ініціювати та реалізувати проекти екологічного, соціального характеру.</p> <p>Ставлення: ідентифікування себе як особистості й громадянина України; усвідомлення цінності людини (її життя, здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки); співпереживання за долю рідних і близьких, інших осіб, що потребують допомоги і підтримки; пошанування досвіду й цінностей власного й інших народів, держав, релігій і культур; толерантне сприйняття і ставлення до життєвої позиції іншого; волонтерство, підтримка громадських проектів та ініціатив.</p> <p>Навчальні ресурси: Конституція України, міжнародні правові акти, біографії історичних постатей, сучасна публіцистика.</p>
9	Обізнаність та самовираження у сфері культури	<p>Уміння: образно мислити та уявляти; інтерпретувати твори мистецтва; розвивати власну національно-культурну ідентичність у сучасному багатокультурному світі; окреслювати основні тенденції розвитку культури в минулому та сьогоденні; використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого, осмислювати твори мистецтва в історичному контексті; зіставляти досягнення української культури з іншими культурами; виявляти вплив культури на особу та розвиток цивілізації.</p> <p>Ставлення: свідоме збереження і розвиток власної національної культури, повага до культур інших народів; відповідальна поведінка та піклування про пам'ятки української і світової культури; відкритість до міжкультурного діалогу.</p> <p>Навчальні ресурси: твори мистецтва, творчі проекти, інтерактивні заняття в музеях, галереях тощо.</p>
10	Екологічна грамотність і здорове життя	<p>Уміння: змінювати навколишній світ засобами сучасних технологій без шкоди для середовища; уміння надавати допомогу собі й тим, хто її потребує; ухвалювати рішення, обмірковуючи альтернативи і прогнозуючи наслідки для здоров'я, добробуту і безпеки людини; регулярно практикувати фізичну діяльність, демонструвати рухові вміння й навички з фізичної культури та використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.</p> <p>Ставлення: відповідальне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей; дотримання морально-етичних і правових норм, правил екологічної поведінки в доквіллі; ціннісне ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини і спільноти, усвідомлення важливості бережливого природокористування, відповідальність за власну</p>

	<p>діяльність у природі; усвідомлення значення здоров'я для самовираження та соціальної взаємодії.</p> <p>Навчальні ресурси: соціальні / екологічні проекти; моделювання соціальних ситуацій, зокрема впливу природного та техногенного середовища на здоров'я і безпеку людини; мультимедійні презентації до проектів щодо добробуту, здоров'я і безпеки; інформація про історію спортивного руху в Україні.</p>
--	--

Інтегровані змістові лінії

Інтегровані змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів; змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Навчання по змістових лініях реалізується через актуалізацію відповідних знанневих, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу роботу при міжпредметній та внутрішньопредметній інтеграції, позакласну роботу і роботу гуртків за інтересами, участь у загальнонаціональних учнівських конкурсах.

Змістова лінія «**Екологічна безпека та сталий розвиток**» передбачає формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Учні 5–6 класів орієнтують на сприйняття природи як цілості, взаємозв'язку людини і природного середовища, залежність людини від природних ресурсів, бережливе ставлення до природного середовища. Учні 7–9 класів орієнтують на розуміння взаємозв'язку між культурним, соціальним, економічним і технологічним розвитком людства; важливості біологічної й культурної багатоманітності та екологічної стабільності; відповідальність людини за збереження природи; навчають замислюватися над проблемами навколишнього середовища та шляхами їх розв'язання.

Реалізація змістової лінії «**Громадянська відповідальність**» сприятиме формуванню діяльного члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, є вільною особистістю, яка визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями і почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці. Учні 5–6 класів орієнтують цінувати демократичний устрій, спільну діяльність, громадянську ініціативу й роботу, засновану на добровільності; бути ініціативним, формувати власну думку й уміти її висловлювати. Учні 7–9 класів орієнтують пізнавати і захищати свої права і права інших людей, розуміти зв'язок між громадянською позицією й розвитком суспільства; навчають усвідомлювати свою роль у суспільстві та відповідальність за його стан.

Вивчення питань, що належать до змістової лінії «**Здоров'я і безпека**», має на меті сформувати учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Учні 5–6 класів навчають прагнути до усвідомлено-здорового розвитку, цінувати здоров'я і безпечну поведінку, знати джерела небезпеки й уникати небезпечних ситуацій, правильно поводитися в критичних і небезпечних ситуаціях. Учні 7–9 класів навчають осмислювати свої рішення і поведінку з огляду збереження здоров'я і безпеки, знати й цінувати права, обов'язки і відповідальність щодо безпеки власної й оточуючих людей, розуміти залежність між здоров'ям громадян і розвитком суспільства.

Змістова лінія «**Підприємливість та фінансова грамотність**» спрямована на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо). Учні 5–6 класів орієнтують на ініціативність і важливість роботи в цільових групах; навчають планувати діяльність, брати участь у спільних заходах, розуміти важливість економічного розвитку на засадах вільного підприємництва. Учні 7–9 класів орієнтують на розуміння зв'язку громадського і підприємницького секторів, навчають формувати власні (пов'язані з підприємницькою діяльністю) задуми і проекти, розуміти соціальну відповідальність підприємця.

Міжпредметні та предметні змістові лінії

Змістова лінія «**Культурна самосвідомість**» спрямована на розвиток школяра як особистості, яка розуміє роль культури у формуванні мислення, усвідомлює зміни різних культур упродовж історії, має уявлення про різноманіття культур та їх особливості, цінує свою культуру і культурну багатоманітність світу. Учні 5–6 класів орієнтують усвідомлювати і вивчати культурне різноманіття минулого і сучасного світу, здобувати знання про історію культур (зокрема української) та культурну взаємодію, бути толерантними. Учні 7–9 класів орієнтують усвідомлювати себе носіями і

продовжувачами певної культури, розуміти важливість міжкультурного спілкування і співробітництва, з повагою ставитися до представників інших культур; розуміти значення культурної традиції для розвитку суспільства.

Під час вивчення питань, що належать до змістової лінії «**Інформаційне середовище**», головною метою є зростання учня як людини, яка сприймає і розуміє навколишнє інформаційне середовище, здатна його критично аналізувати, а також діяти в ньому відповідно до своїх цілей і усталеної в суспільстві комунікативної етики. Учні 5–6 класів орієнтують на сталий пізнавальний пошук, на розуміння важливості різних джерел інформації; навчають вибирати (залежно від пізнавального інтересу, потреб чи життєвої ситуації) джерела інформації. Учні 7–9 класів навчають визначати свої інформаційні потреби й уміти знаходити потрібну інформацію, вміти критично аналізувати інформацію, відрізнити істотне від неістотного й висловлювати зважені судження.

Змістова лінія «**Цінності й моральність**» спрямована на формування учня як морально повноцінної людини, яка знає загальноприйнятні правила поведінки, дотримується їх у школі і поза школою, не байдужа до нехтування ними і за потреби реагує на це відповідно до можливостей. Учні 5–6 класів орієнтують на самопізнання, на повагу до цінностей, моральних норм і правил ввічливості, на дотримання в поведінці цих правил, на формування шкільного колективу, в якому поважають справедливість, чесність, турботу, людську гідність, дотримання слова, демократичність і рівність у стосунках. Учні 7–9 класів орієнтують на участь у розробці етичного кодексу і правил поведінки колективу (класу, школи, гуртка за інтересами та ін.) і на їх дотримання; на розмірковування над принципами власної поведінки і поведінки інших людей; навчають робити відповідальний вибір.

Предметні компетентності

Комплексним показником рівня історичної освіти є **історична компетентність** учнів, тобто здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих під час навчання. До **елементів історичної компетентності** належать:

Хронологічна компетентність, тобто уміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причино-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства.

Просторова компетентність – уміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля.

Інформаційна компетентність – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел.

Логічна компетентність – уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації.

Аксіологічна компетентність – уміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям.

Структура програми та організація навчання учнів

Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць і змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і викладені через знання, розуміння й уміння, які відповідають знанневому, смислово й діяльнісному компонентам. Ціннісний компонент (зважаючи на особливості історичного матеріалу) окремо за розділами не описується, позаяк відображений у компонентах ключових компетентностей і актуалізується через знання, розуміння й уміння наскрізно в межах усіх розділів.

Зміст кожного розділу програми містить перелік історичних сюжетів, не розділених на окремі заняття. Вчителі, орієнтуючись на вимоги щодо підготовки учнів/учениць, мають можливість самостійно визначати назву теми, кількість і перелік питань до кожного уроку залежно від умов організації навчального процесу, пізнавальних можливостей школярів/школярок, класу та індивідуального підходу вчителя/вчительки до викладання. До кожної теми подано орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт, у деяких випадках – рекомендований (але не вичерпний) перелік історичних подій, об'єктів і джерел для організації навчальної роботи. Це не виключає залучення учителем/вчителькою інших джерел та пізнавальних завдань, зберігаючи загальну спрямованість роботи відповідно до компетентнісного підходу.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-

пізнавальної діяльності. Тематика практичних і творчих робіт укладена таким чином, аби дати змогу вчителю диференціювати завдання в класі за рівнем складності. Для підвищення ефективності навчання, зокрема розподілу навчального часу, програма пропонує синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії в 7–9 класах. Рекомендовану послідовність роботи над проблематикою історії України та всесвітньої історії за розділами наведено в таблиці наприкінці пояснювальної записки, а також у записках перед програмою для кожного конкретного класу. Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць за цією програмою учитель/вчителька відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі, яку затверджує керівник навчального закладу. Робочу програму вчитель/вчителька укладає тоді, коли хоче вибудувати в межах навчальної програми власний алгоритм роботи з учнями/ученицями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, змінити послідовність вивчення матеріалу, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних і творчих робіт тощо.

Практичні роботи є обов'язковими для кожного розділу програми. Вони можуть відбуватися в різних формах: як на окремій ланці уроку (для вивчення нового матеріалу, узагальнення, закріплення тощо), так і протягом усього уроку (лабораторно-практичне заняття). Така робота може виконуватися за вибором як учителя/вчительки, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обов'язковою презентацією її результатів на занятті. Організація лабораторно-практичних занять передбачає певну динаміку, яка полягає у збільшенні в кожному наступному класі лабораторної (обсяг, складність, характер і види джерел) і практичної (урізноманітнення способів діяльності) складової, ступеня самостійності учнів/учениць (від виконання роботи за допомогою вчителя/вчительки за докладною інструкцією до самостійного виконання за загальним завданням). За основними видами діяльності практичні роботи поступово змінюють свій характер від описових і частково-аналітичних до переважно аналітичних.

У визначенні результатів навчально-пізнавальної діяльності програма робить наголос на діяльнісному компоненті. На думку укладачів, ефективність навчання залежить передусім від залучення учнів/учениць до різноманітних видів діяльності, що дає змогу їм успішніше оволодівати суспільним досвідом і, як наслідок, забезпечує соціальну активність особистості, її спрямованість на творчу діяльність. Тому серед орієнтовних практичних завдань до кожного розділу вчитель/вчителька знайде й завдання творчого характеру, а також – у багатьох випадках – пропозиції щодо можливості використання міжпредметних зв'язків. Головним критерієм успішності роботи вчителя/вчительки за цією програмою є не так змістова повнота, як уміння налагодити творчу роботу школярів/школярок з орієнтацією на формування ключових і предметних компетентностей.

Послідовність вивчення курсів історії України і всесвітньої історії по класах

Клас	Навчальний курс	Кількість годин
5	Вступ до історії	35
6	Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс)	70
7	Всесвітня історія Історія України	35 35
8	Всесвітня історія Історія України	35 52
9	Всесвітня історія Історія України	35 52

Таблиця для синхронізації курсів історії України та всесвітньої історії в 7–9 класах

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
7 клас	Всесвітня історія	<i>Повторення. Вступ</i>
	Всесвітня історія	<i>Розділ 1. Перші середньовічні держави</i>
	Історія України	<i>Розділ 1. Виникнення та становлення Русі-України</i>
	Всесвітня історія	<i>Розділ 2. Середньовічний світ Західної Європи</i>
	Всесвітня історія	<i>Розділ 3. Європейське суспільство і держави в X–XV ст.</i>
	Історія України	<i>Розділ 2. Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.</i>
	Історія України	<i>Розділ 3. Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.</i>
	Історія України	<i>Розділ 4. Королівство Руське (Галицько-Волинська держава)</i>
	Всесвітня історія	<i>Розділ 5. Країни Центральної та Східної Європи в X–XV ст.</i>
Історія України	<i>Розділ 5. Руські удільні князівства у складі сусідніх держав. Кримське ханство</i>	

	Всесвітня історія	Розділ 4. Матеріальний і духовний світ європейського Середньовіччя
	Всесвітня історія	Розділ 6. Середньовічний Схід
	Історія України	Узагальнення до курсу. Історія України в контексті епохи Середніх віків
8 клас	Всесвітня історія	Повторення. Вступ.
	Всесвітня історія	Розділ 1. Великі географічні відкриття та становлення капіталістичних відносин.
	Всесвітня історія	Розділ 2. Високе Відродження. Реформація в Західній Європі
	Всесвітня історія	Розділ 3. Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.
	Історія України	Розділ 1. Українські землі у складі Речі Посполитої (XVI – перша половина XVII ст.)
	Історія України	Розділ 2. Становлення козацтва (XVI – перша половина XVII ст.)
	Історія України	Розділ 3. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.
	Всесвітня історія	Розділ 4. Османська імперія. Країни Східної Європи в XVI – першій половині XVIII ст.
	Історія України	Розділ 4. Козацька Україна наприкінці 50-х років XVII – на початку XVIII ст.
	Всесвітня історія	Розділ 5. Епоха Просвітництва
	Історія України	Розділ 5. Українські землі в 20–90-х роках XVIII ст.
	Всесвітня історія	Розділ 6. Східний світ у XVI–XVIII ст. (оглядово)
	Історія України	Узагальнення до курсу: Історія України в контексті епохи Раннього Нового часу
	9 клас	Історія України
Всесвітня історія		Розділ 1. Європа в час Французької революції та наполеонівських війн
Всесвітня історія		Розділ 2. Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.)
Історія України		Розділ 1. Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.
Історія України		Розділ 2. Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.
Історія України		Розділ 3. Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.
Всесвітня історія		Розділ 3. Модернізація країн Європи та Америки в останній третині XIX – на початку XX ст. Пробудження Азії
Історія України		Розділ 4. Українські землі у складі Російської імперії в другій половині XIX ст.
Історія України.		Розділ 5. Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.
Всесвітня історія		Розділ 4. Міжнародні відносини (друга половина XIX – початок XX ст.)
Історія України		Розділ 6. Україна початку XX ст. перед викликами модернізації
Всесвітня історія		Розділ 5. Розвиток культури та повсякденне життя (кінець XVIII – початок XX ст.)
Історія України		Розділ 7. Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст.
Всесвітня історія		Узагальнення до курсу: Основні ідеї, здобутки, виклики «довгого» XIX ст.

Пропедевтичний курс «Вступ до історії».

(35 годин)

5 клас

Курс історії в 5 класі має пропедевтичний (вступний) характер. Головними завданнями курсу є: а) формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження; б) розвиток у школярів/школярок інтересу до предмета та мотивації до його вивчення як передумови до формування низки загальних (уміння вчитися впродовж життя, обізнаність і самовираження у сфері культури тощо) і предметних

(хронологічна, просторова, інформаційна тощо) компетентностей; в) формування первинних уявлень про структуру і зміст історії України як передумови до реалізації засобами навчання наскрізних, міжпредметних і предметних змістових ліній (громадянська відповідальність, культурна свідомість тощо). Програма надає вчителю широкі можливості для самостійного наповнення навчальної роботи змістом відповідно до національного та локального вимірів, залишає простір для самостійних дій щодо форм і методів навчальної роботи. За потреби вчитель/учителька може змінити порядок розділів програми, використовувати як пряму, так і зворотню хронологію, планувати вивчення інших (не тільки визначених у програмі) історичних осіб, подій, пам'яток з акцентом на історії України.

Структура курсу:

Вступ. *ЩО ТАКЕ ІСТОРІЯ*

Тема 1. *ВІДЛІК ЧАСУ В ІСТОРІЇ*

Тема 2. *ДЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ ІСТОРІЯ*

Тема 3. *ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ*

Тема 4. *ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ПАМ'ЯТКАХ*

Тема 5. *ДОСЛІДНИКИ ІСТОРІЇ*

Тема 6. *УСЕ МАЄ МИНУЛЕ*

Вступ. *ЩО ТАКЕ ІСТОРІЯ*

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – значення термінів «історія» й «історик»; – мотиви інтересу (звернення) людини до минулого; – взаємопов'язаність минулого, теперішнього і майбутнього; – завдання історії як шкільного предмета. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – використовувати термін «історія» в різних значеннях (як оповідь, як досвід, як живу пам'ять про життя людей у минулому, як науку); – вправно користуватися підручником. 	<p>Що таке минуле, сучасне і майбутнє. Багатоманітність історії. Історія як наука та навчальний предмет. Історія України – складова європейської історії. Підручник з історії.</p>
Узагальнення	

Тема 1. *ВІДЛІК ЧАСУ В ІСТОРІЇ*

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – назви і хронологічні межі періодів європейської історії за культурними епохами: Первісне суспільство, Античність, Середні віки, Новий час. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відмінність між календарним та історичним часом; – умовний характер прийнятих для вимірювання часу одиниць; – поняття «історична хронологія», «ера», «період (епоха)», «тисячоліття», «століття», «хронологічна таблиця»; – необхідність встановлення хронологічної послідовності подій. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – співвіднести рік – століття – тисячоліття; – визначити тривалість історичної події; – побудувати шкалу історичного часу і встановити за її допомогою хронологічну послідовність подій; – створити і заповнити хронологічну таблицю. 	<p>Календарний та історичний час. Підрахунок історичного часу. Робота зі шкалою часу. Культурні епохи європейської історії (Первісне суспільство, Античність, Середні віки, Новий час). Історія України на шкалі часу.</p>
<p>Орієнтовний перелік важливих фактів (явищ) історії України для роботи зі шкалою часу: <i>Русь-Україна. IX–XIII ст ; Королівство Руське (Галицько-Волинська держава. XIII – середина XIV ст); Козацька республіка / Військо Запорозьке / Гетьманщина (середина XVI – XVIII ст);</i></p>	

творення нової України, держава Україна (XIX – XX ст.).

Події історії рідного краю (на вибір учителя/вчительки).

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- співвіднести рік – століття – тисячоліття;
- встановити тривалість історичної події;
- розмістити події на шкалі часу, у хронологічній таблиці;
- встановити хронологічну послідовність подій (за допомогою шкали часу, хронологічної таблиці);
- розв'язати історичну задачу на обчислення часу.

Узагальнення

Тематичний контроль

Тема 2. *ДЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ ІСТОРІЯ*

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – як описати і показати на карті: а) кордони та столиці: Русі-України, Королівства Руського (Галицько-Волинської держави), Козацької республіки / Війська Запорозького / Гетьманщини, сучасної України; б) територіальні межі окремих історико-географічних регіонів України; в) територіальне розташування рідного міста/селища/села. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – територію як місце, де відбувалися (розгорталися в часі) історичні події; – поняття «історична карта», «контурна карта»; «історико-географічний регіон», «державний кордон»; – відмінність між географічною (фізичною) та історичною картами; – як природні умови можуть впливати на життя людей (на прикладі окремих історико-географічних регіонів України); – як історики визначають: а) територіальні межі (кордони) Русі-України, Королівства Руського (Галицько-Волинської держави), Козацької республіки / Війська Запорозького / Гетьманщини; б) історико-географічних регіонів України; в) межі населених пунктів (міст, селищ і сіл); – як читати історичну карту за її легендою. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – скласти розповідь за історичною картою; – визначити географічне розташування й природні умови названих учителем історико-географічних регіонів; – позначити і надписати на контурній карті названі вчителем історико-географічні регіони, територію рідного краю, рідне місто/селище/село.	<p>Географічний та історичний простір. Робота з історичною картою. Україна на картах (мапах) упродовж історії. Територіальні межі (кордони) Русі-України, Королівства Руського (Галицько-Волинської держави), Козацької республіки / Війська Запорозького / Гетьманщини та їх зміни. Терени творення нової України. Держава Україна та її сусіди. Історико-географічні регіони України та їх особливості (на вибір учителя /вчительки, оглядово).</p> <p>Територіальне розташування та історичне походження рідного міста/села.</p>
<p>Історико-географічні регіони України для роботи з картою: <i>Середнє Подніпров'я, Чернігово-Сіверщина, Галичина, Волинь, Поділля, Буковина, Закарпаття, Донщина, Слобожанщина, Північне Причорномор'я, інші.</i></p> <p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначити просторове (територіальне) розташування історико-географічного регіону; – охарактеризувати (за картою) природні умови для вказаних учителем історико-географічних регіонів; – позначити і надписати на контурній карті вказані учителем історико-географічні регіони, територію рідного краю, рідне місто/селище/село.	

Міжпредметні зв'язки: 5 клас. Природознавство. Розділ: Земля – планета Сонячної системи. Тема: Людина на планеті Земля (Учень/учениця розуміє людину як частину природи. Зв'язок людини з природою. Зміни в природі, що виникають унаслідок природних чинників і діяльності людини).

Узагальнення

Тематичний контроль

Тема 3. ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – різновиди історичних джерел (наводжу приклади); <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – історичне джерело як усе те, що було створене в минулому людьми і збереглося; – як історики довідуються про минулі часи на основі археологічних розкопок, писемних, речових і усних джерел та як працюють із джерелами; – які способи для виявлення, дослідження і збереження історичних джерел використовують сучасні історики; – відмінність між минулою дійсністю та джерельними відомостями про неї: як обставини життя, погляди і бажання людей можуть впливати на зміст історичних джерел; – як і де зберігають історичні джерела (музей, архів, бібліотека, історико-архітектурний заповідник); – поняття: а) «речове джерело», «археологія», «експонат»; б) «писемне джерело», «піктографічне (малюнкове) письмо», «ієрогліфічне письмо», «абеткове письмо», «літопис»; в) «усне джерело», «міф», «легенда», «прислів'я»; в) «музей», «архів». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розрізнити історичні джерела за видами; – поставити запитання до змісту історичних джерел; – визначити час і місцевість, де були створені вказані учителем джерела з історії України; – розпізнати відомості про осіб і події та судження про них. 	<p>Історичні джерела та їх різновиди. Виявлення та збереження історичних джерел. Потреба залучення різних джерел для відображення повноти історії. Робота з історичними джерелами. Залучення різних джерел для достовірного відображення минулого. Критичне ставлення до джерельних відомостей. Місця, де зберігають історичні джерела.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – згрупувати надані учителем історичні джерела за різновидами, часом і територією створення; – добрати інформацію про минуле з візуальних джерел (сімейного фотоальбому, зображень пам'яток історії тощо, <i>на розсуд учителя/вчительки</i>); – висловити враження (усно або письмово) від екскурсії до місцевого історичного (краєзнавчого) музею або архіву. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 5 клас. Українська література. Розділ: Світ фантазії та мудрості. Тема: Міфи і легенди давніх українців. Народні перекази (Учень/учениця розуміє роль і місце реального та фантастичного в житті, міфи як первісні уявлення про всесвіт і людину, реальні та фантастичні елементи людської поведінки); 5 клас. Українська мова. Розділ: Відомості із синтаксису та пунктуації. Тема: Речення, його граматична основа (Учень/учениця складає твір-роздум за колективно складеним планом у художньому стилі (орієнтовні теми: «Чому необхідно знати історію свого народу», «Чого не можна купити за гроші»).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Тема 4. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ПАМ'ЯТКАХ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – 988 р. – хрещення Русі-України; – 1253 р. – коронація Данила Галицького; – 1648 р. – початок визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Утворення Української козацької держави; – 1917–1921 рр. – Українська революція. Формування національної державності; – 1932–1933 рр. – Голодомор як геноцид українського народу; – 1939–1945 рр. – трагедії й звятиги українського народу в роки Другої світової війни; – 24 серпня 1991 р. – Акт проголошення незалежності України; – 28 червня 1996 р. – ухвалення Конституції України; – 2013–2014 рр. – Революція Гідності. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – пам'ятку історії як скарб, гордість і надбання народу; – поняття «історична пам'ять», «пам'ятка історії», «пам'ятник», «права людини і громадянина», «конституція»; – як і навіщо турбуватися про пам'ятки історії рідного краю. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розпізнати історичні пам'ятки і пам'ятники; – описати пам'ятку історії; – показати на карті місцевість, де розташовані вказані вчителем пам'ятки історії України; визначити епоху, в яку вони виникли; – відшукати (у бібліотеці, за допомогою електронних ресурсів) і впорядкувати (поставити запитання, скласти план) інформацію про пам'ятки і пам'ятники, що встановлені в Україні, у рідному краї; – розповісти про події, життєвий шлях осіб, яким зведено пам'ятники; – наводити приклади порушення прав людини у минулому; – розпізнати символічний зміст пам'ятників. 	<p>Пам'ятки історії як джерело історико-культурної інформації. Пам'ятник як витвір мистецтва для увічнення пам'яті про подію або особу. Робота з візуальними і писемними джерелами, які зберігають пам'ять про історію України: а) князя Русь-Україна: Володимир і Данило Галицький; б) козацька Україна: Богдан Хмельницький; в) новітня Україна: на шляху до державної незалежності (Українська революція, Голодомор, Друга світова війна, проголошення незалежності України, ухвалення Конституції України, Революція Гідності, Небесна Сотня).</p>
<p>Орієнтовний перелік пам'яток і пам'ятників України для навчальної роботи: <i>пам'ятники Володимиру Великому і княгині Ользі (м. Київ), Софійський собор (м. Київ), пам'ятник королеві Данилу (м. Львів), резиденція Богдана Хмельницького (м. Чигирин), пам'ятник Богдану Хмельницькому (м. Київ), ханський палац (м. Бахчисарай), пам'ятник Михайлові Грушевському (м. Київ), пам'ятник Героям Крут (Чернігівська обл.), Меморіал воїнам УГА (Личаківський цвинтар у Львові), Національний музей «Меморіал пам'яті жертв Голодомору в Україні» (м. Київ), меморіальний простір у Бабиному Яру (м. Київ), монумент «Батьківщина-мати» і Національний музей історії України у Другій світовій війні (м. Київ), монумент Незалежності (м. Київ), Меморіал Героям Небесної Сотні (м. Київ).</i></p> <p>Пам'ятки історії й пам'ятники рідного краю (на вибір учителя/вчительки). Це можуть бути замки і палаці, фортеці, храми і монастирі, вулиці й площі, парки і сади, заповідники тощо.</p> <p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – згрупувати пам'ятки історії за періодами та історико-географічними регіонами; – прочитати символіку пам'ятників історичним подіям і особам (на вибір учителя/вчительки); – розповісти (усно або письмово) про відвідану пам'ятку історії або пам'ятник, установлений у 	

<p>рідному краї (на вибір учителя/вчительки або учнів/учениць);</p> <p>– проаналізувати витяги з правових пам'яток України (зокрема Конституції України) та поміркувати про їхню роль у захисті прав людини і громадянина.</p>
<p>Міжпредметні зв'язки: 5 клас. Образотворче мистецтво. Розділ: Види образотворчого мистецтва. Тема: Декоративно-прикладне мистецтво (Учень/учениця висловлює судження про твори декоративно-прикладного мистецтва та скульптури, усвідомлює їх значення у формуванні та збереженні національної спадщини України та світу, усвідомлює роль і значення скульптури, декоративно-прикладного мистецтва в житті людей); 5 клас. Образотворче мистецтво. Розділ: Скульптура. Тема: Декоративно-прикладне мистецтво (Учень/учениця усвідомлює значення збереження національної спадщини України та світу, усвідомлює роль і значення скульптури, декоративно-прикладного мистецтва в житті людей); 5 клас. Музичне мистецтво. Розділ: Види музичного мистецтва. Тема: Музика як вид мистецтва. Народна музика (Учень/учениця наводить приклади значення музики в житті, зокрема в побуті, медіа-просторі; усвідомлює українську культурну ідентичність, виявляє шану до мистецького надбання українського народу і гордість за нього); 5 клас. Мистецтво. Розділ: Види мистецтва. Тема: Народне і професійне мистецтво (Учень/учениця виявляє емоційно-ціннісне ставлення до народного і професійного мистецтв, висловлює судження про загальнолюдські, естетичні та художні цінності, транслятором яких є мистецтво, пропагує національну культуру через власну та художньо-творчу діяльність).</p>
Узагальнення
Тематичний контроль

Тема 5. ДОСЛІДНИКИ ІСТОРІЇ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – імена руських і козацьких літописців, назви їхніх праць; – імена українських істориків та назви головних їхніх досліджень. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – значення для людини пам'яті про власне минуле, минуле родини, народу; – взаємопов'язаність історичних подій; – правила, якими керуються історики в дослідницькій роботі; – поняття «історичний факт», «історична особа», «історичний образ», «історичне дослідження». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відрізнити науково-популярний історичний текст від художнього; – підготувати повідомлення про історичний факт, спираючись на відомості з кількох джерел; – зіставити вибрані події з історії родини, рідного краю та України; – пояснити своє ставлення до історичних фактів і осіб, подій власного життя. 	<p>Головні цілі пізнання минулого. Фах історика. Що таке історичний факт, історична особа, історичне дослідження. Історичні праці про Україну та їхні автори: а) руські літописи. «Повість минулих літ» літописця Нестора; б) козацькі літописи. Літопис Самійла Величка; в) історичні праці ХІХ – початку ХХ ст. «Історія України-Руси» Михайла Грушевського. Дослідження з історії рідного краю (на вибір учителя/вчительки). Наукове і мистецьке осмислення минулого. Художні твори про минуле України (на вибір учителя/вчительки).</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – підготувати міні-дослідження з історії своєї родини, використовуючи відомості з різних доступних джерел; – зіставити й пов'язати вибрані факти з історії України, рідного краю і своєї родини; – представити повідомлення з історії родини, підготувати презентацію родового дерева. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 5 клас. Українська література. Розділ: Історичне минуле нашого народу. Тема: Літописні оповіді (Учень/учениця знає про історичну і літературну пам'ятку «Повість минулих літ» та значення давнього літописання для нащадків); 5 клас. Українська мова. Розділ: Пряма мова. Діалог. Тема: Пряма мова. Діалог (Учень/учениця складає тексти, використовуючи речення з прямою мовою, діалогом, із висловленнями відомих людей, крилатими висловами для докладної, точної й виразної передачі почутого й прочитаного).</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Тема 6. УСЕ МАЄ МИНУЛЕ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – 1632 р. – утворення Києво-Могилянської колегії; – 1661 р. – заснування Львівського університету; – 1805 р. – відкриття Харківського університету; – 1834 р. – відкриття Київського університету (університету Святого Володимира); – 1896 р. – перші сучасні Олімпійські ігри; – 1960-і роки – початок комп'ютеризації. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – господарство (економіку) як виробництво необхідних для життя і розвитку суспільства речей і послуг, обмін ними, їх розподіл і використання; – причини підвищення ролі міст у господарському, культурному й духовному житті суспільств; – освіту як спосіб включення людини в суспільство відповідно до її здібностей і зусиль, а науку й мистецтво – як способи пізнання й відображення людиною світу й життя; – гру як спосіб набуття досвіду, рівновартісного праці й навчання; – поняття «натуральне господарство», «ринкове господарство», «місто», «епідемія», «університет», «дозвілля». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розпізнати явні зміни, яких упродовж історії зазнало життя в місті й селі; – розпізнати явні зміни, які відбулися в історії у сфері освіти й науки; – встановити окремі причини зростання тривалості життя людей упродовж останніх століть; – висловити припущення про характер занять людей у майбутньому. 	<p>Праця і господарство: колись і сьогодні. Традиційні заняття українців. Від натурального до ринкового господарства. Застосування досягнень науки й техніки у виробництві та його наслідки. Місто та село. Заняття та умови життя населення в українських містах і селах у минулому і тепер. Наука та освіта. Школи й університети на українських теренах. Зростання ролі розумової праці. Турбота про здоров'я. Медицина. Аптеки. Спорт. Як колись проводили вільний час.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – на основі інформації від батьків (бабусь і дідусів, інших родичів), а також доступних писемних і речових джерел: а) порівняти ігри на дозвіллі (й іграшки) батьків і власні; б) підготувати повідомлення (міні-проект) про одяг людини в минулому; в) підготувати повідомлення (міні-проект) про харчування людей у минулому; г) скласти розповідь про родинні традиції та свята. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 5 клас. Інформатика. Розділ: Мережеві технології та Інтернет. Тема: Пошук відомостей у мережі Інтернет. Безпечне користування Інтернетом (Учень/учениця критично оцінює відомості, отримані з мережі Інтернет); 5 клас. Англійська мова. Теми: Я, моя родина, мої друзі. Подорож. Рідне місто/село (Учень/учениця висловлює судження про свої родинні зв'язки, професії батьків, друзів, основні історичні та культурні відомості про Україну та Велику Британію).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). (70 годин)

6 клас

Інтегрований курс історії (*Всесвітня історія. Історія України*) для 6 класу є початковим систематичним курсом історії в середній школі. Його особливостями є, по-перше, інтегрований характер – давня історія України вивчається як складова всесвітньої історії; по-друге, вивчення історичного матеріалу здійснюється в широких хронологічних межах: від появи первісних людей до падіння Західної Римської імперії. Головними завданнями курсу є: а) сформувати в учнів/учениць розуміння цивілізаційної значущості стародавнього періоду в історії України, Європи та світу в цілому, античної цивілізації як основи для подальшого розвитку європейських суспільств; б) сприяти формуванню засобами історії низки загальних (уміння вчитися впродовж життя, соціальна та громадянська компетентність, обізнаність у сфері культури тощо) і предметних (хронологічна, просторова, інформаційна тощо) компетентностей через актуалізацію змістових ліній (або їх елементів): сталого розвитку (з розумінням залежності людини і суспільств від природного середовища), громадянської відповідальності, культурної самосвідомості, життя в інформаційному середовищі, моральних цінностей; в) розвивати пізнавальний інтерес учнів/учениць до минулого через створення умов для активної взаємодії між вчителем/вчителькою і учнями/ученицями, виконання учнями/ученицями творчих практичних завдань.

Структура курсу:

Вступ

Розділ 1. *ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ*

Розділ 2. *СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ*

Розділ 3. *АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ*

Узагальнення до курсу. *ВНЕСОК ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ, КУЛЬТУР, НАРОДІВ В ІСТОРІЮ ЛЮДСТВА*

ВСТУП

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знаю: послідовність періодів історії людства, хронологічні межі історії стародавнього світу; джерела з історії стародавнього світу.</p> <p>Розумію: завдання інтегрованого курсу історії; періодизацію як спосіб упорядкування історії; критерії, які історики й археологи використовують для періодизації історії: України та всесвітньої; поняття «ера», «цивілізація».</p> <p>Умію: співвіднести дату події зі століттям і тисячоліттям; розв'язати історичну задачу на обчислення часу.</p>	<p>Завдання інтегрованого курсу історії. Хронологічні межі історії стародавнього світу. Історичні джерела з історії стародавнього світу. Лічба часу в історії стародавнього світу. Що в історії називають цивілізацією.</p>
<p>Орієнтовна тема практичної роботи: Лічба часу в історії стародавнього світу (завдання: встановити особливості літочислення до нашої ери (з допомогою шкали часу); розв'язати хронологічні задачі на встановлення тривалості подій та віддаленості подій одна від одної в межах до н. е., віддаленості події від зазначеної дати (з переходом через еру).</p>	

Розділ 1. *ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ*

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знаю: час появи первісної людини на теренах України; назви та місце розташування трьох-чотирьох стоянок первісних людей на території України; винаходи і пам'ятки культури первісних людей.</p> <p>Розумію:</p>	<p>Теорії походження людини. Виникнення та розселення первісних людей. Заняття та спосіб життя, суспільна організація, культура та релігійні вірування первісних людей. Основні стоянки і археологічні знахідки</p>

<p>сутність наукових і релігійних теорій про походження людини, «неолітичної революції», первісних форм релігійних вірувань: фетишизму, тотемізму та магії;</p> <p>поняття «кам'яний вік», «мідно-кам'яний вік», «бронзовий вік», «homo sapiens (людина розумна)», «стоянка первісних людей», «археологічна культура», «родова община (рід)», «територіальна (сусідська) община», «плем'я», «ремесло», «вождь», «рада старійшин».</p> <p>Умію:</p> <p>показати на карті стоянки первісних людей і територіальні межі трипільської культури; описати спосіб життя первісних людей; схарактеризувати організацію суспільства за первісних часів; розпізнавати пам'ятки трипільської культури.</p>	<p>первісної доби на території України. Трипільська археологічна культура.</p>
<p>Рекомендовані для навчальної роботи стоянки первісних людей: Королево (Закарпаття), Мізин (Чернігівщина), Кирилівка (м. Київ), Межиріч (Черкащина), Киїк-Коба (Крим).</p> <p>Стоянки первісних людей на території рідного краю <i>(на вибір учителя/вчительки)</i>, інші відомі стоянки.</p> <p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт: позначити на контурній карті стоянки первісних людей на теренах України, межі поширення і протоміста трипільської культури; описати заняття та спосіб життя первісних людей (мисливців і рибалок, землеробів і скотарів) на основі археологічних речових джерел.</p>	
<p>Міжпредметні зв'язки: 6 клас. Географія. Розділ. Планета людей. Тема. Кількість і розміщення населення на Землі (учень/учениця толерантно ставиться до представників людських рас та народів світу, розуміє історичний взаємозв'язок людини із природою, оцінює вплив людини на природу, наслідки господарської діяльності для сучасної людини).</p>	
<p style="text-align: center;">Узагальнення Тематичний контроль</p>	

Розділ 2. СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знаю: хронологічні й територіальні межі давньоєгипетської цивілізації, цивілізацій Дворіччя (Шумер, Вавилон), Персії, Давньої Індії, Давнього Китаю, міст-держав Фінікії, Ізраїльсько-Юдейського царства; час об'єднання Єгипту, укладення кодексу законів Хаммурапі; правління царів Давида і Соломона; назви відомих пам'яток давньоєгипетської цивілізації (Великі піраміди, Великий сфінкс), Дворіччя (стела Хаммурапі), Фінікії (алфавіт), Ізраїльсько-Юдейського царства (Біблійні заповіді), китайської (Велика китайська стіна) й індійської (ступа в м. Санчі) цивілізацій.</p> <p>Розумію: вплив природно-географічних умов на господарське життя, організацію влади та міфологію давніх суспільств; причини виникнення міст, суспільних верств і держави; поняття «іригаційне (зрошувальне)</p>	<p>Цивілізація долини Нілу. Природно-географічні умови розвитку давньоєгипетської цивілізації. Повсякдення й господарське життя. Організація суспільства і влади в Давньому Єгипті. Міфологія, писемність і мистецтво. Будівництво пірамід.</p> <p>Цивілізації Дворіччя. Природно-географічні умови Шумеру та Вавилону. Повсякдення і господарське життя. Організація суспільства і влади у містах-державих і царствах Дворіччя. Закони Хаммурапі. Писемність і мистецтво.</p> <p>Фінікія. Ізраїльсько-Юдейське царство. Природно-географічні умови. Повсякдення й господарське життя. Фінікійська колонізація. Карфаген. Алфавіт. Ізраїльсько-Юдейське царство: організація влади й суспільства. Єрусалим. Біблія як історичне джерело.</p> <p>Перська держава. Організація влади й суспільства. Основні завойовницькі походи.</p>

<p>землеробство», «колонізація», «суспільна верства», «держава», «місто-держава», «фараон», «закон», «реформа», «релігія», «Біблія», «міфологія», «ієрогліф», «клинопис», «варна», «імперія»;</p> <p>причини піднесення і занепаду стародавніх держав і суспільств;</p> <p>значення Біблії як історичного джерела.</p> <p>Умію:</p> <p>показати на карті давні цивілізації й міста;</p> <p>схарактеризувати давні суспільства і держави;</p> <p>описати повсякденне життя представників різних верств давніх суспільств;</p> <p>визначити особливості господарства, суспільного життя й культури давніх цивілізацій;</p> <p>осмислити і передати враження, яке могли справляти на давнє населення пам'ятки культури Давнього Єгипту, Дворіччя, Ізраїльсько-Юдейського царства, Давньої Індії, Давнього Китаю;</p> <p>порівняти умови розвитку та характерні ознаки давніх суспільств і держав.</p>	<p>Дарій I.</p> <p>Давня Індія. Давній Китай. Природно-географічні умови Давньої Індії та Давнього Китаю. Організація влади й суспільства. Пам'ятки культури китайської й індійської цивілізацій.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <p>позначити на контурній карті річки Ніл, Тигр і Євфрат, Інд, Ганг, Хуанхе, Янцзи, розташування Мемфісу, Шумеру, Вавилону, Карфагену, Єрусалиму, територіальні межі давніх цивілізацій Азії та Африки;</p> <p>схарактеризувати структуру суспільств і держав (Єгипетського, Вавилонського, Ізраїльсько-Юдейського царств, міст-держав Шумеру та Фінікії, Давньої Індії, Давнього Китаю);</p> <p>оцінити (на основі витягів із Книги мертвих, законів Хаммурапі) правове становище населення в давніх цивілізаціях;</p> <p>зіставити умови розвитку й характерні ознаки давніх суспільств і держав;</p> <p>підготувати повідомлення про повсякденне життя представників різних верств у стародавніх суспільствах.</p>	
<p>Міжпредметні зв'язки: 6 клас. Зарубіжна література. Розділ. Міфи народів світу. Тема. Єгипетські міфи (учень/учениця усвідомлює єдність людини й природи, оцінює вплив міфів на подальший розвиток культурних традицій народів світу); 6 клас. Інформатика. Розділ. Комп'ютерні презентації. Тема. Програмне забезпечення для створення й відтворення комп'ютерних презентацій (учень/учениця обґрунтовує доцільність використання презентацій у своїй навчальній діяльності та повсякденному житті); 6 клас. Географія. Розділ. Способи зображення Землі. Тема. Географічні карти, їх елементи. Легенда карти. Масштаб карт. Географічні атласи (учень/учениця оцінює практичне значення плану та географічних карт для себе і своєї родини); 6 клас. Українська мова. Розділ. Іменник. Тема. Іменник як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль (учень/учениця створює розповідь, інформаційний допис, повідомлення про уявну подорож Україною або країн зарубіжжя з використанням власних назв).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 3. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знаю:</p> <p>часову послідовність Мінойської й Ахейської палацових, грецької та римської цивілізацій;</p> <p>хронологічні межі існування на території України античних полісів;</p> <p>часову послідовність перебування на території України киммерійців, скіфів, сарматів, готів, гунів;</p>	<p>Природно-географічні умови Балканського півострова. Мінойська й Ахейська палацові цивілізації. Давньогрецьке суспільство за поемами Гомера. Афіни і Спарта.</p> <p>Велика грецька колонізація. Античні поліси на території України. Суспільне, господарське життя і побут в античних полісах на території України. Взаємини</p>

хронологічні межі існування Римської республіки та імперії;
час зародження й утвердження християнства, визнання його державною релігією Римської імперії, поділу Римської імперії на Західну та Східну (Візантію);

пам'ятки культури Давньої Греції, Скіфії та Риму;
час формування давніх слов'ян і напрямки їх розселення з прабатьківщини;

Розумію:

близькість давньогрецької, елліністичної й давньоримської культур;

особливості античної демократії, зміст прав і обов'язків громадян Афін і Риму, становища рабів;

причини піднесення й занепаду грецьких полісів (Афін, Спарти), Скіфії та Римської держави; передумови Великої грецької колонізації; внесок античної цивілізації в історію людства, зв'язок античної цивілізації зі спільнотами на українських теренах;

історичне значення християнства;

поняття «еллінізм», «поліс», «громадянин», «демос», «аристократія», «тиранія», «демократія», «пантеон богів», «республіка», «патриції», «плебеї», «сенат», «диктатор», «вето», «легіон», «провінція», «гладіатор», «експансія», «Велике розселення слов'ян».

Умію:

схарактеризувати й порівняти суспільний устрій та повсякденне життя Афін і Спарти, становище патриціїв і плебеїв;

схарактеризувати повсякденне життя мешканців античних полісів Північного Причорномор'я, суспільний устрій Римської держави часів принципату, діяльність Перикла, Александра Македонського, Юлія Цезаря та Октавіана Августа;

визначити причини зміни у ставленні Римської держави та суспільства до християнської церкви; пояснити, як у добу античності соціальне становище особи впливало на її повсякдення;

схарактеризувати суспільну організацію, господарські заняття, духовний світ давніх слов'ян;

показати на карті історико-географічні об'єкти античної цивілізації (античні міста, держави та ін.), напрямки Великої грецької колонізації, Східного походу Александра Македонського, розселення слов'ян на території сучасної України.

греків і місцевого населення.

Кіммерійці та скіфи на території України.

Персько-грецькі війни.

Утвердження демократії в Афінах за Перикла. Господарювання і повсякденне життя в Давній Греції.

Грецька релігія та міфологія. Античні олімпійські ігри. Сім'я, освіта та виховання афінян і спартанців. Театр, скульптура, архітектура.

Підкорення Греції Філіпом II. Александр Македонський. Культура елліністичної доби.

Сармати на території України.

Природно-географічні умови

Апеннінського півострова. Виникнення

міста Рима. Римська республіка в V–

I ст. до н. е.: суспільний устрій та

організація влади. Військова експансія

Риму. Диктатура Юлія Цезаря. Римська

імперія. Октавіан Август. Пантеон

римських богів. Римське право. Мистецтво

Давнього Риму.

Кризові явища в Римській імперії.

Виникнення і поширення християнства.

Перетворення християнства на державну

релігію Римської імперії. Поділ Римської

імперії.

Початок Великого переселення народів.

Готи і гуни на території сучасної України.

Взаємини з місцевим населенням. Падіння

Західної Римської імперії.

Давні слов'яни. Прабатьківщина слов'ян.

Початок Великого розселення слов'ян.

Суспільне та господарське життя і

духовний світ давніх слов'ян. Склавини і

анти на теренах України. Походження

українського народу.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

позначити на контурній карті: а) Балканський і Апеннінський півострови, античні грецькі поселення (Мікени, Афіни, Спарта, Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес); б) кордони Боспорського царства, Перської держави, держави Александра Македонського, Римської держави часів принципату Октавіана Августа, Афін, Спарту, Александрію, Рим, Константинополь; в) напрямки Великої грецької колонізації, Східного походу Александра Македонського, Великого переселення народів; г) прабатьківщину слов'ян і напрямки їх розселення;

<p>схарактеризувати спосіб життя мешканців античних полісів Північного Причорномор'я (за доступними текстовими джерелами) і скіфських племен (з «Історії» Геродота); зіставити суспільний устрій Афін і Спарті, повсякденне життя населення цих міст; порівняти правове становище різних груп громадян, а також негромадян у Стародавньому Римі; укласти програму античних Олімпійських ігор або мандрівки з оглядом пам'яток культури давніх Греції та Риму (у формі рольової гри); сформулювати життєву позицію (вибір у конкретній життєвій ситуації) історичного персонажа на основі висловів з його творів (на вибір учителя/учительки).</p>
<p>Міжпредметні зв'язки: 6 клас. Зарубіжна література. Розділ. Міфи народів світу. Тема. Грецькі міфи (учень/учениця усвідомлює єдність людини й природи, оцінює вплив міфів на подальший розвиток культурних традицій народів світу); 6 клас. Географія. Розділ. Уявлення про Землю у давнину. Тема. Уявлення про форму Землі. Зображення Землі на картах Ератосфена, Птолемея (учень/учениця розуміє внесок античних учених у становлення географії як науки, складає за допомогою членів родини короткі повідомлення про пізнання Землі у давнину).</p>
Узагальнення
Тематичний контроль

Узагальнення до курсу. *ВНЕСОК ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ, КУЛЬТУР, НАРІДІВ В ІСТОРІЮ ЛЮДСТВА*

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знаю: пам'ятки культури давньосхідних та античної цивілізацій.</p> <p>Розумію: давню історію України як частину всесвітньої історії; роль давнього періоду в історії України; культурні здобутки давніх держав і народів, поширення християнства, Велике переселення народів й падіння Західної Римської імперії як витоки й умови формування сучасних цивілізацій.</p> <p>Умію: визначити і навести приклади внеску давніх цивілізацій в культуру сучасних народів, зокрема українців; обґрунтувати значення стародавньої історії для подальшого розвитку людства; показати на карті історико-географічні об'єкти давньосхідних та античної цивілізацій, давніх слов'ян.</p>	<p>Внесок цивілізацій стародавнього світу в історію людства. Значення давньої історії України як частини світової історії.</p>

Історія України. (35 годин)

7 клас

Курс історії для 7 класу передбачає вивчення періоду Середньовіччя (V – XV ст.) і складається з двох окремих предметів: історії України та всесвітньої історії. Зважаючи на завдання формування в семикласників цілісних уявлень про події, явища, процеси періоду Середніх віків, взаємовплив народів і цивілізацій цієї доби, розуміння значущості внеску Середньовіччя, зокрема українського, у світову політичну й культурну спадщину, програма пропонує такий порядок синхронізації названих курсів: Всесвітня історія. Повторення. Вступ. — Всесвітня історія. Розділ 1. Перші середньовічні держави. — Історія України. Розділ 1. Виникнення та становлення Русі-України. — Всесвітня історія. Розділ 2. Середньовічний світ Західної Європи. — Всесвітня історія. Розділ 3. Європейське суспільство і держави в X–XV ст. — Історія України. Розділ 2. Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст. — Історія України. Розділ 3. Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст. — Історія України. Розділ 4. Королівство Руське (Галицько-Волинська держава). — Всесвітня історія. Розділ 5. Країни Центральної та Східної Європи в X–XV ст. — Історія України. Розділ 5. Руські удільні князівства у складі сусідніх держав. Кримське ханство. —

Всесвітня історія. Розділ 4. *Матеріальний і духовний світ європейського Середньовіччя.* — Всесвітня історія. Розділ 6. *Середньовічний Схід.* — Історія України. *Узагальнення до курсу. Історія України в контексті епохи Середніх віків.* До семикласників висуваються складніші, порівняно з 6 класом, вимоги щодо навчальних досягнень. Особливого значення набуває робота з історичними картами, укладання історичних портретів, засвоєння і використання понять і термінів, усвідомлення відмінності між такими елементами змісту, як подія, явище, процес; актуалізуються логічна та аксіологічна компетентності.

Історія України. 7 клас

Структура курсу:

Розділ 1. **ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ**

Розділ 2. **РУСЬ-УКРАЇНА наприкінці X – у першій половині XI ст.**

Розділ 3. **РУСЬ-УКРАЇНА у другій половині XI – першій половині XIII ст.**

Розділ 4. **КОРОЛІВСТВО РУСЬКЕ (ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА)**

Розділ 5. **РУСЬКІ УДІЛЬНІ КНЯЗІВСТВА У СКЛАДІ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ. КРИМСЬКЕ ХАНСТВО**

Узагальнення до курсу. **ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕПОХИ СЕРЕДНІХ ВІКІВ**

Розділ 1. ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – час утворення Русі-України, дати перших русько-візантійських договорів, повстання древлян проти князя Ігоря; – території розселення слов'янських племен на теренах України, напрямки походів перших руських князів. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – основні версії походження назви «Русь» («Русь-Україна»); – передумови утворення держави у слов'ян, які жили на теренах України; – роль міста Києва в утворенні Русі-України; – поняття «Русь» («Русь-Україна»), «князь», «дружина», «полюддя», «данина», «печеніги», «язичництво»; – історичний портрет особистості як опис, що включає перелік ключових рис зовнішності й характеру, особисту оцінку вдачі особи та думку про неї сучасників, характеристику публічної (політичної, наукової, громадської та ін.) діяльності особи, ставлення сучасників і власне ставлення до цієї діяльності та її результатів. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розмістити в хронологічній послідовності відомості про утворення Русі-України, правління князів Аскольда, Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, їхні походи/реформи; – показати на карті території розселення слов'янських племен на теренах України, напрямки походів руських князів середини IX – X ст.; – охарактеризувати спосіб життя (господарство, побут, організацію суспільства і влади, світосприйняття) слов'ян, які жили на теренах України; – визначити напрямки внутрішньої й зовнішньої політики перших руських князів; – визначити внесок у розбудову Русі-України її правителів Аскольда, Олега, Ігоря, Ольги і Святослава; 	<p>Розселення слов'янських племен на території України. Господарство та суспільство слов'ян. Сусіди східних слов'ян. Утворення Русі-України. Руські князі середини IX – X ст.</p>

– укласти історичний портрет руського князя.
Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:
– внести у синхронізовану хронологічну таблицю відомості про утворення Русі-України, правління перших князів Аскольда, Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, їхні походи/реформи;
– позначити на контурній карті територію розселення слов'янських племен на теренах України та їхніх сусідів, напрямки походів руських князів середини IX – X ст.;
– визначити (за доступними текстовими джерелами) особливості повсякденного життя та світобачення слов'ян на теренах України в IX – X ст.;
– на підставі доступних джерел укласти (за допомогою вчителя) історичний портрет княгині Ольги або князя Святослава.
Узагальнення
Тематичний контроль

Розділ 2. РУСЬ-УКРАЇНА наприкінці X – у першій половині XI ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – роки правління князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, дати впровадження християнства як державної релігії, розгрому печенігів під Києвом, час зведення Софійського собору, укладення «Руської правди»; – територію Русі-України за часів правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – суспільну роль різних верств населення Русі-України; – Русь-Україну часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого як середньовічну централізовану монархію – імперію; – історичне значення впровадження християнства як державної релігії Русі-України, кодифікації звичаєвого права (укладення «Руської правди»); – місце Русі-України серед європейських держав після прийняття християнства; – поняття «вотчина», «бояри», «шлюбна дипломатія», «собор», «ікона», «графіті», «мозаїка», «фреска», «митрополія», «книжкові мініатюри». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розташувати в хронологічній послідовності відомості про правління князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, хрещення Русі-України та розбудову Київської митрополії, боротьбу русичів з печенігами, кодифікацію руського звичаєвого права; – показати на карті територію Русі-України за правління Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого; – охарактеризувати господарське та суспільне життя населення Русі-України в X – XI ст., правове становище різних верств, внутрішню та зовнішню політику Володимира Великого та Ярослава Мудрого, порівняти її (за напрямками) з політикою перших руських князів; – визначити передумови та причини впровадження християнства як державної релігії Русі-України; – зіставити політичний устрій і соціальний 	<p>Внутрішня і зовнішня політика руських князів наприкінці X – у першій половині XI ст. Впровадження християнства. «Руська правда». Суспільний устрій. Влада князя. Повсякденне життя. Господарство. Міста. Ремесла. Торгівля. Культура.</p>

розвиток руського та західноєвропейських суспільств в XI ст.; – розпізнавати пам'ятки архітектури з часів Русі-України.	
Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:	
– внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого, хрещення Русі-України, утворення Київської митрополії, розгром Ярославом Мудрим печенігів під Києвом, кодифікацію руського звичаєвого права, інші (на розсуд учителя/учительки);	
– позначити на контурній карті територію Русі-України за правління князів Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого;	
– зіставити (за доступними текстовими джерелами) світосприйняття, господарство (економіку), структуру та політичний устрій руського суспільства в період становлення (IX – перша половина X ст.) і розквіту (кінець X – перша половина XI ст.) Русі-України;	
– охарактеризувати – на основі витягів з відомих правових пам'яток доби («Руська правда» Ярослава Мудрого, «Правда Ярославичів», «Статут» Володимира Мономаха) – правове становище різних верств населення Русі-України;	
– визначити (за доступними джерелами) роль і вплив християнської релігії й церкви в житті руського (давньоукраїнського) суспільства;	
– здійснити уявну подорож Києвом часів Володимира Великого / Ярослава Мудрого.	
Міжпредметні зв'язки: 7 клас. Образотворче мистецтво. Розділ: Мистецтво: діалог традицій і новаторства. Тема: Мистецтво в нашому житті (Учень/учениця усвідомлює необхідність збереження пам'яток архітектури як художнього надбання людства); 7 клас. Українська мова. Розділ: Дієслово. Тема: Дієслово: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль (Учень/учениця складає допис, есе про значення родинних традицій у житті людини).	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

Розділ 3. РУСЬ-УКРАЇНА у другій половині XI – першій половині XIII ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дату Любецького з'їзду князів, період правління Володимира Мономаха, дату першої писемної згадки назви «Україна»; – території князівств у період роздробленості Русі-України та половецьких земель. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – передумови та причини політичної децентралізації (дроблення) Русі-України; – період правління наступників Ярослава Мудрого (Мономаховичів, Ігоревичів, Ростиславовичів та ін.) як час політичної децентралізації (дроблення) Русі-України, перетворення її у федеративну монархію; – існування відмінностей між елітарною (княжо-дружинною) культурою Русі-України, яка тяжіла до цілісності, та народною культурою, яка була просякнута старими, племінними відмінностями. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розташувати в хронологічній послідовності відомості про політичне дроблення Русі-України; – показати на карті території князівств періоду роздробленості Русі-України, половецькі землі; – визначити особливості політичного і соціально-економічного життя Київського, Переяславського, Чернігово-Сіверського, Волинського та Галицького князівств у XII – першій третині XIII ст.; 	<p>Передумови та причини політичного дроблення Русі-України. Любецький з'їзд князів. Русь-Україна в другій половині XI – першій третині XII ст. Київське, Переяславське та Чернігівське князівства в середині XII – першій половині XIII ст. Політичне і соціально-економічне життя (оглядово). Галицьке і Волинське князівства в другій половині XII ст. (оглядово). Культура Русі-України в другій половині XI – першій половині XIII ст. Кочові народи степів України X – XIII ст. Крим у складі Візантійської імперії (оглядово).</p>

<ul style="list-style-type: none"> – охарактеризувати господарську та політичну культуру Русі-України в XII – першій половині XIII ст., розвиток церкви і мистецтва у цей період; – встановити історичне значення Любецького з'їзду князів; – укласти історичний портрет руського князя. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про Любецький з'їзд князів, правління спадкоємців Ярослава Мудрого (Володимира Мономаха та ін.), першу писемну згадку назви «Україна», зведення Успенського собору Києво-Печерської лаври, інші (<i>на розсуд учителя/учительки</i>); – позначити на контурній карті й надписати території князівств часів роздробленості Русі-України та половецькі землі; – визначити (за «Повчанням дітям», «Словом о полку Ігоревім» та іншими доступними джерелами) характерні для Володимира Мономаха, Ярослава Осмомисла, Ігоря Святославовича (<i>на вибір учня/учениці</i>) вчинки і риси характеру, а також ставлення до цього князя його сучасників; висловити та обґрунтувати власну думку про цього князя. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 7 клас. Зарубіжна література. Розділ: Билини і балади. Тема: Билина як жанр. Поетичне відображення історії Київської Русі в билинах (Учень/учениця поважає загальнолюдські чесноти, родинні цінності, героїзм і відданість вітчизні).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 4. КОРОЛІВСТВО РУСЬКЕ (ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА)

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати утворення Галицько-Волинської держави, битви на річці Калці, час монгольської навали на Русь-Україну, дату коронування Данила Романовича; – території королівства Руського (Галицько-Волинської держави) та сусідніх держав, напрямки походів монголів на Русь-Україну. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – особливості підпорядкування окремих руських князівств Монгольській імперії (Золотій Орді); – передумови посилення західноєвропейських культурних впливів на теренах королівства Руського (Галицько-Волинської держави); – поняття «ярлик», «баскак», «берестяна грамота»; – особливості політичного устрою, господарського розвитку і культури русько-українського суспільства як визначальні умови збереження його самобутності під час монгольського завоювання. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розташувати в хронологічній послідовності відомості про об'єднання Волинського і Галицького князівств в єдину державу; походи монголів на землі Русі-України, розбудову королівства Руського (Галицько-Волинської держави); – показати на карті територію королівства Руського (Галицько-Волинської держави), території держав – сусідів королівства Руського (Галицько-Волинської держави), напрямки монгольських походів на Русь-Україну в 1239– 	<p>Утворення Галицько-Волинської держави. Походи монголів на Русь-Україну. Підпорядкування руських князівств Монгольській імперії (Золотій Орді). Королівство Руське (Галицько-Волинська держава) в період піднесення (друга третина – середина XIII ст.). Королівство Руське (Галицько-Волинська держава) в періоди стабільності та поступового занепаду (середина XIII – перша половина XIV ст.). Культура королівства Руського (Галицько-Волинської держави) XIII – першої половини XIV ст.</p>

<p>1242 рр.;</p> <ul style="list-style-type: none"> – охарактеризувати внутрішню та зовнішню політику короля Данила; – встановити історичне значення коронації Данила Романовича, причини розпаду королівства Руського (Галицько-Волинської держави); – укласти і представити історичний портрет одного з правителів королівства Руського (Галицько-Волинської держави). 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про об'єднання Волинського і Галицького князівства в єдину державу, битву на р. Калці, вторгнення монголів на Русь-Україну, оборону Києва від монголів, коронування Данила Романовича, інші <i>(на розсуд учителя /учительки)</i>; – позначити на контурній карті територію королівства Руського (Галицько-Волинської держави), території держав – сусідів королівства Руського (Галицько-Волинської держави), напрямки монгольських походів на Русь-Україну у 1239–1242 рр.; – виявити (за доступними візуальними і текстовими джерелами) свідчення впливу західноєвропейських культур на повсякденне життя і розвиток мистецтв у королівстві Руському (Галицько-Волинській державі); – підготувати та представити історичний портрет короля Данила / іншого князя з династії Романовичів <i>(на вибір учня/учениці)</i>. 	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 5. РУСЬКІ УДІЛЬНІ КНЯЗІВСТВА У СКЛАДІ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ. КРИМСЬКЕ ХАНСТВО

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – час входження українських земель до складу різних держав, утворення Кримського ханства і його підпорядкування Османській імперії, дату Кревської унії; – територію русько-українських земель у складі різних держав. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – інкорпорацію (включення) руських князівств до складу сусідніх держав як обмеження владних повноважень місцевих правителів; – наслідки ліквідації удільних князівств для українського суспільства; – передумови та причини утворення незалежного Кримського ханства і встановлення над ним протекторату Османської імперії; – роль у житті давньоукраїнського суспільства різних соціальних верств і етнічних груп; – європейський характер культури русько-українського суспільства післякняжої доби; – поняття «унія», «шляхта», «магнат», «султан», «магдебурзьке право». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розташувати в хронологічній послідовності відомості про входження руських князівств до складу сусідніх держав, опір руських князів політиці централізації, утворення Кримського ханства і його підпорядкування Османській імперії; – показати на карті територію українських 	<p>Інкорпорація руських удільних князівств до складу Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, інших держав. Кревська унія 1385 р. і українські території. Опір руських князів політиці централізації та його наслідки. Держава Феодоро в Криму <i>(оглядово)</i>. Утворення Кримського ханства. Суспільний устрій та культура ханства. Суспільне і церковне життя на теренах України в XIV – XV ст. Сільське господарство. Ремесла і торгівля. Міста, магдебурзьке право. Пам'ятки середньовічної культури XIV – XV ст.</p>

<p>удільних князівств у складі сусідніх держав; територію Кримського ханства; місця подій, що визначали процес інкорпорації князівств південно-західної Русі в XIV – XV ст. до складу сусідніх держав;</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначити особливості господарського і культурного розвитку, зокрема розвитку міст на магдебурзькому праві; організації суспільства та влади в українських князівствах, що входили до складу Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського / королівства Польського; – охарактеризувати господарство, політичний устрій та культуру Кримського ханства, повсякденне життя його населення (знаті й простолюдинів / кочовиків і осілого люду); – визначити причини та наслідки Кревської унії для української спільноти; – укласти історичний портрет русько-українського діяча XIV – XV ст. (Костянтина Івановича Острозького, Юрія Котермака-Дрогобича) 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про входження руських князівств до складу сусідніх держав, Кревську унію, існування князівства Феодоро, утворення Кримського ханства і його підпорядкування Османській імперії, інші <i>(на розсуд учителя/вчительки)</i>; – позначити на контурній карті територію українських удільних князівств у складі сусідніх держав, територію Кримського ханства, місця подій, що визначили інкорпорацію князівств південно-західної Русі в XIV – XV ст. до складу сусідніх держав; – зіставити організацію суспільства (соціальну стратифікацію) і влади (державний устрій) у руських удільних князівствах, Кримському ханстві, Великому князівстві Литовському, Руському і Жемайтійському та королівстві Польському в XV ст.; – порівняти (за відомостями з наданих учителем джерел) правовий статус і повсякденне життя на теренах України в XIV – XV ст. представників різних станів, верств і етносів; – укласти історичний портрет Костянтина Івановича Острозького. 	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ РУСІ-УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕПОХИ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – взаємопов’язаність і взаємозалежність процесів господарського, соціального, політичного і культурного життя русько-українського, візантійського і європейських суспільств. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановити цивілізаційні здобутки русько-українського суспільства в період Середньовіччя; – визначити внесок русько-українського суспільства IX – XV ст. в загальноєвропейську культурну спадщину; – порівняти типові процеси і явища європейської та української історії доби Середньовіччя; – розкрити особливості українського середньовіччя (порівняно з історією тогочасної Візантії та Західної Європи). 	<p>Здобутки середньовічного русько-українського суспільства. Особливості суспільного життя Русі-України. Внесок Русі-України у формування європейської цивілізації.</p>

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

– на підставі укладеної протягом навчального року синхронізованої хронологічної таблиці «Європа в добу Середньовіччя» сформулювати висновок про місце Русі-України в загальноєвропейських політичних, господарських і культурних процесах.

Історія України. (52 години)**8 клас**

Курс історії для 8 класу присвячений подіям, явищам та процесам світової (головно європейської) й української ранньомодерної історії – від кінця XV ст. до кінця XVIII ст. Мета вивчення історії у 8 класі: а) надати системні знання про соціально-економічні, політичні, культурно-духовні явища і процеси ранньомодерної доби в Європі та на території України; б) поглибити формування предметних та ключових компетентностей; в) підготувати учнів/учениць до сприйняття різних поглядів на історичні факти, додати розуміння відмінності між фактом та його тлумаченням, сформулювати вміння аналізувати різноманітні джерела (насамперед під час виконання практичних завдань), висловлювати судження. Допомогти учням/ученицям співвідносити явища та тенденції історії європейських країн, світу загалом й України, сформулювати цілісне уявлення про період від кінця XV ст. до кінця XVIII ст. може синхронізація предметів історії України і всесвітньої історії відповідно до такої послідовності: Всесвітня історія. Повторення. Вступ. — Всесвітня історія. Розділ 1. Великі географічні відкриття та становлення капіталістичних відносин. — Всесвітня історія. Розділ 2. Високе Відродження. Реформація в Західній Європі. — Всесвітня історія. Розділ 3. Держави Західної Європи в XVI – XVII ст. — Історія України. Розділ 1. Українські землі у складі Речі Посполитої (XVI – перша половина XVII ст.). — Історія України. Розділ 2. Становлення козацтва (XVI – перша половина XVII ст.). — Історія України. Розділ 3. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. — Всесвітня історія. Розділ 4. Османська імперія. Країни Східної Європи в XVI – першій половині XVIII ст. — Історія України. Розділ 4. Козацька Україна наприкінці 50-х років XVII – на початку XVIII ст. — Всесвітня історія. Розділ 5. Епоха Просвітництва. — Історія України. Розділ 5. Українські землі в 20–90-х роках XVIII ст. — Всесвітня історія. Розділ 6. Східний світ у XVI – XVIII ст. (оглядово). — Історія України. Узагальнення до курсу: Історія України в контексті епохи Раннього Нового часу.

Історія України. 8 клас**Структура курсу:**

Розділ 1. ЗЕМЛІ УКРАЇНИ У СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (XVI – перша половина XVII ст.)

Розділ 2. СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦТВА (XVI – перша половина XVII ст.)

Розділ 3. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ середини XVII ст.

Розділ 4. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА наприкінці 50-х років XVII – на початку XVIII ст.

Розділ 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ в 20–90-х роках XVIII ст.

Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕПОХИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Розділ 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (XVI – перша половина XVII ст.)

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати укладення Пересопницького Євангелія, Литовських статутів, Берестейської церковної унії, утворення Київської (Києво-Могилянської) колегії, відновлення православної ієрархії, підписання «Пунктів для заспокоєння руського народу»; – адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – наслідки укладення Люблінської унії для українського суспільства; – роль фільваркового господарства в соціально-економічному житті Європи й України; – вплив Реформації і Контрреформації на суспільне життя українців у Речі Посполитій; – історичне значення розвитку книговидання та 	<p>Статус українських земель у складі королівства Польського, Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, Священної Римської та Османської імперій, Московського царства в першій половині XVI ст. Люблінська унія 1569 р. та її вплив на українське суспільство. Соціальна структура суспільства в Україні XVI ст. (магнати, шляхта, духовенство, містяни, селяни). Литовські статuti. Економічне життя села і міста: фільварки, цехи. Торгівля. Сільське та міське самоврядування. Криза православної церкви в XVI ст. Реформаційний та контрреформаційний рухи в Україні. Пересопницьке Євангеліє. Книговидання. Полемічна література.</p>

<p>шкільництва на теренах України;</p> <ul style="list-style-type: none"> – поняття «фільварок», «оренда», «рента», «панщина», «унійна (греко-католицька) церква», «полемічна література», «церковні братства», «слов'яно-греко-латинська школа», «колегія», «академія», «вертеп», «гравюра». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розташувати в хронологічній послідовності відомості про характерні для XVI і першої половини XVII ст. процеси соціально-економічного, політичного та культурного життя на теренах України; – показати на карті територіальний розподіл України на початок XVI ст. і зміни, що відбулися внаслідок Люблінської унії; – охарактеризувати господарське, політичне та релігійне життя на українських землях у XVI – першій половини XVII ст.; – розкрити цілі та напрямки діяльності православних братств; – визначити причини і наслідки поширення на теренах України фільваркового господарства, розгортання діяльності православних братств, укладення Берестейської унії, утворення Острозької та Київської колегій (академій); – обґрунтувати свої судження про діячів церкви і культури XVI – першої половини XVII ст., зокрема про Василя-Костянтина Костянтиновича Острозького, Петра Могилу; – розпізнавати пам'ятки архітектури, зведені на теренах України в стилі ренесанс. 	<p>Православні братства. Церковні собори в Бересті 1596 р. Розкол православної церкви. Утворення унійної (греко-католицької) церкви. Боротьба за відновлення православної ієрархії. Реформи в православної церкви. Культурно-освітнє життя. Єзуїтські колегії, Острозька академія, братські школи. Київська (Киево-Могилянська) колегія. Містобудування, архітектура, образотворче мистецтво XVI – першої половини XVII ст.</p>
<p>Рекомендований перелік історичних осіб, про діяльність яких учні/учениці можуть самостійно формувати судження на основі навчальних матеріалів і адаптованих джерел (на вибір учителя/вчительки): <i>Василь-Костянтин Костянтинович Острозький, Іван Федорович, Іпатій Потій, Йосип-Веніамін Рутський, Герасим і Мелетій Смотрицькі, Іван Вишенський, Йов Борецький, Петро Могила та ін.</i></p>	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – внести у синхронізовану хронологічну таблицю відомості про Литовські статuti, Люблінську унію, Пересопницьке Євангеліє, вихід друком перших книжок, заснування Острозької академії, Львівської братської школи, Київської (Киево-Могилянської) колегії, інше; – позначити на контурній карті адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої; – виокремити у витягах з Литовських статутів норми, в яких втілено ідеї рівності вільних людей перед законом, особистої недоторканності, юридичного захисту прав вільної («шляхетної») особи, особистої відповідальності перед законом; – описати (усно або письмово) повсякденне життя представників основних верств українського суспільства XVI – першої половини XVII ст.; – здійснити уявну подорож-екскурсію до історико-культурних пам'яток XVI – першої половини XVII ст., визначити цінності та норми життя, що їх утверджували автори цих витворів мистецтва (архітектури, скульптури, образотворчого мистецтва). 	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 2. СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦТВА (XVI – перша половина XVII ст.)

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати заснування першої Запорозької Січі, час виникнення реєстрового козацького війська та чинності «Ординації Війська Запорозького»; 	<p>Походження українського козацтва. Козацькі зимівники та поселення. Перші Січі. Запорозька Січ – козацька республіка. Реєстрове козацтво. Становлення</p>

<p>– напрямки походів козаків першої чверті XVII ст.</p> <p>Розумію:</p> <p>– передумови і розвиток козацтва до окремого соціального стану;</p> <p>– затвердження урядом Речі Посполитої реєстрового війська в 70-х роках XVI ст. як початок визнання козацтва новим соціальним станом;</p> <p>– місце козацтва в захисті національних інтересів українського суспільства наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.;</p> <p>– причини козацьких воєн (повстань);</p> <p>– поняття «козак», «зимівник», «Запорозька Січ», «кіш», «кошовий отаман», «козацька рада», «козацькі клейноди», «реєстрове козацтво», «низове козацтво», «курінь», «покозачення».</p> <p>Умію:</p> <p>– розташувати в хронологічній послідовності відомості про формування козацтва як окремого соціального стану;</p> <p>– показати на карті об'єкти, наявність яких свідчить про формування козацького стану;</p> <p>– охарактеризувати військово-політичну організацію козацтва;</p> <p>– описати традиції, звичаї й побут козаків, історико-культурні пам'ятки доби;</p> <p>– визначити причини та наслідки: виникнення козацтва і Січей, активності козацтва в морських і суходільних походах у Кримське ханство, Османську імперію, Московське царство; козацько-селянських повстань 1590-х і 1620 – 1630-х років;</p> <p>– обґрунтувати свої судження про Дмитра Вишневецького, Северина (Семерія) Наливайка, Петра Конашевича-Сагайдачного.</p>	<p>козацького стану. Козацькі повстання кінця XVI ст. Походи козаків першої чверті XVII ст. Військо Запорозьке і Хотинська війна. Козацько-селянські повстання 20–30-х років XVII ст. «Ординація Війська Запорозького».</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <p>– внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про формування козацького стану: утворення козацьких Січей, укладання козацького реєстру, походи козаків у Кримське ханство, Османську імперію, Московське царство, Хотинську війну, козацько-селянські повстання, видання «Ординації Війська Запорозького», інше;</p> <p>– позначити на контурній карті об'єкти, наявність яких свідчить про формування козацького стану (перші Січі, міста – осередки козацтва (Черкаси, Трахтемирів, Чигирин), райони козацьких повстань 1590-х і 1620–1630-х років);</p> <p>– описати (на основі джерел) повсякденне життя представників різних станів українського суспільства, військове мистецтво, традиції й побут козацтва, облаштування Січі.</p>	
<p>Міжпредметні зв'язки: 8 клас. Українська література. Розділ: Українські народні думи. Тема: Українські народні думи. «Маруся Богуславка» (Учень/учениця усвідомлює, що любов до Вітчизни – одна з найбільших людських чеснот. Прагнення до гармонії вчинків із загальнолюдськими цінностями); 8 клас. Українська мова. Розділ: Словосполучення й речення. Тема: Речення прості й складні (повторення), двоскладні й односкладні. Граматична помилка та її умовне позначення (практично) (Учень/учениця складає статті до вікіпедії «Українські козаки: історія й сучасність» з використанням простих і складних, двоскладних і односкладних речень).</p>	
<p>Узагальнення Тематичний контроль</p>	

Розділ 3. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ середини XVII ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
--	---

<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хронологічні межі національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького; – дати укладення Зборівської угоди та «Березневих статей»; – устрій Війська Запорозького – української козацької держави. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Хмельниччину як національно-визвольну, соціальну та релігійну війну; – Військо Запорозьке як незалежну станову (козацько-гетьманську) військову державу; – особливості здійснення владних повноважень Богданом Хмельницьким; – поняття «Гетьманщина», «Генеральна рада», «гетьман», «генеральна старшина», «універсал», «полк», «сотня». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розмістити в хронологічній послідовності битви і походи Національно-визвольної війни, рішення про політичні союзи та угоди Війська Запорозького з іншими державами; – показати на карті кордони української козацької держави, основні напрямки походів і місця битв Національно-визвольної війни; – розповісти про перебіг Національно-визвольної війни; – зіставити умови Зборівського і Білоцерківського договорів, «Березневих статей»; – визначити передумови, причини та наслідки: Національно-визвольної війни українського народу, укладення українсько-московського договору 1654 р., утворення українсько-шведсько-трансильванського союзу; – охарактеризувати устрій Війська Запорозького – української козацької держави; – проаналізувати відносини Війська Запорозького з державами-сусідами; – обґрунтувати власні судження про державотворчу та військово-політичну діяльність Богдана Хмельницького, його сподвижників. 	<p>Передумови і причини Національно-визвольної війни. Козацько-кримський союз. Події 1648–1649 рр. Зборівський договір. Події 1650–1651 рр. Битва поблизу Берестечка і Білоцерківський договір. Битва поблизу Батога. Молдавські походи. Облога Жванця. Українська козацька держава – Військо Запорозьке. Адміністративно-територіальний устрій. Соціально-економічні реформи. Зовнішня політика: у пошуку союзників. Українсько-московський договір 1654 р. Воєнно-політичні події 1654–1655 рр. Віленське перемир'я. Українсько-шведсько-трансильванський союз.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про битви і походи Національно-визвольної війни, рішення про політичні союзи та угоди Війська Запорозького з іншими державами, інше; – відобразити на контурній карті перебіг Національно-визвольної війни, зміни територіальних меж української козацької держави – Війська Запорозького; – розробити порівняльну характеристику особистісних якостей, політичних позицій, військово-політичної діяльності Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Яреми Вишневецького, Адама Кисіля та ін. (на вибір учня/учениці, вибір обґрунтувати). 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 8 клас. Українська література. Розділ: Усна народна творчість. Тема: Українські історичні пісні. «Чи не той то Хміль», «Ой Морозе, Морозенку» (Учень/учениця усвідомлює роль лицарів-оборонців рідної землі від іноземних поневолювачів).</p>	
<p style="text-align: center;">Узагальнення</p>	
<p style="text-align: center;">Тематичний контроль</p>	

Розділ 4. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА наприкінці 50-х років XVII – на початку XVIII ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
Знаю:	Козацька Україна після Національно-

- дати укладення Гадяцької угоди, Андрусівського перемир'я, Корсунської угоди, «Вічного миру», Карловицького мирного договору; проведення «Чорної ради» поблизу Ніжина, здійснення Чигиринських походів; укладення угоди між Іваном Мазепою і Карлом XII, Конституції Пилипа Орлика;
- етапи заселення українцями й адміністративний устрій Слобідської України.

Розумію:

- Гетьманщину другої половини XVII – початку XVIII ст. як місце змагань за зміцнення інститутів держави і збереження державного суверенітету;
- поняття «Руїна», «Чорна рада», «козацьке бароко».

Умію:

- розташувати в хронологічній послідовності відомості про змагання українців за зміцнення інститутів держави і збереження державного суверенітету в період «Руїни» і гетьманування Івана Мазепи, а також про міждержавні угоди, що стосуються України;
- простежити на основі карти хід боротьби за утвердження козацького устрою та державного суверенітету на теренах України;
- охарактеризувати адміністративно-територіальний устрій, господарське та повсякденне життя Гетьманщини, Слобожанщини і Запорозжя (Війська Запорозького Низового);
- проаналізувати зміст і визначити сутність Гадяцької угоди, політики Московії/Російської держави («договірних статей») щодо українських земель, Конституції Пилипа Орлика;
- визначити передумови, причини і наслідки періоду «Руїни», військово-політичного виступу Івана Мазепи;
- обґрунтувати власні судження про діяльність козацьких гетьманів, кошових отаманів, діячів церкви та культури;
- розпізнати пам'ятки українського мистецтва в стилі бароко.

визвольної війни. Гадяцька угода. Московсько-українська війна. Конотопська битва. Початок і перебіг Руїни. Внутрішня боротьба за владу та впливи. Розкол Гетьманської держави. Спроби об'єднання Лівобережної та Правобережної Гетьманщин. Козацька Україна в системі міжнародних відносин. Правобережне козацтво, Слобідська Україна й Запорозжя (Військо Запорозьке Низове) в останній чверті XVII ст. Гетьманщина в часи Івана Мазепи. Бендерська Конституція. Ліквідація козацтва на Правобережній Україні. Церковне життя. Освіта. Архітектура. Образотворче мистецтво.

Рекомендований перелік історичних осіб, про діяльність яких учні можуть формувати самостійні судження на основі навчальних матеріалів і адаптованих джерел:

гетьмани Іван Виговський, Юрій Хмельницький, Павло Тетеря, Іван Брюховецький, Петро Дорошенко, Дем'ян Многогрішний, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Пилип Орлик, кошові отамани Іван Сірко, Кость Гордієнко, полковник Семен Палій, діячі церкви та культури Йосиф Тукальський-Нелюбович, Феофан Прокопович, Стефан Яворський, інші (на розсуд учителя/вчительки)

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про період Руїни, Гадяцьку угоду, Андрусівський договір, Бахчисарайський договір, «Вічний мир», повстання під проводом Семена Палія, зруйнування Батурина і Чортомлицької Січі, Полтавську битву, ухвалення Конституції Пилипа Орлика, інше (на розсуд учителя/вчительки);
- позначити на контурній карті об'єкти, що відображають боротьбу за утвердження козацького устрою і державного суверенітету на теренах України в другій половині XVII – на початку XVIII ст.;
- проаналізувати зміст «гетьманських (договірних) статей» (на вибір учителя/вчительки),

Гадяцької угоди, Конституції Пилипа Орлика; визначити на цій основі устрій української гетьманської держави, порядок її взаємин із Московією/Російською державою (Річчю Посполитою / Шведською імперією) та поміркувати, якою мірою кожен з цих документів гарантував права і вольності правлячого стану, суверенітет Гетьманщини.
Міжпредметні зв'язки: 8 клас. Українська література. Розділ: Українські історичні пісні. Тема: Українські історичні пісні. «Та, ой, як крикнув же козак Сірко» (Учень/учениця усвідомлює лицарства, сміливості, фізичної, духовної сили наших героїчних предків. Розуміння того, що добра слава про обдаровану людину живе у віках); 8 клас. Українська мова. Розділ: Просте речення. Двоскладне речення. Тема: Головні і другорядні члени речення (Учень/учениця оформлює рубрики, готує стислі описи до проекту «Українське козацьке бароко в пам'ятках історії та культури»).
Узагальнення
Тематичний контроль

Розділ 5. **УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ в 20–90-х роках XVIII ст.**

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хронологічні межі існування Нової Січі; – період розгортання гайдамацького й опришківського рухів; – дати остаточної ліквідації гетьманства, козацького устрою і відновлення кріпосництва в Слобідській та Лівобережній Україні, включення Галичини до складу Австрійської монархії та Правобережжя і Волині до складу Російської імперії. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – причини втрати українцями державності; – внесок Києво-Могилянської академії в розвиток освіти; – поняття «паланка», «гайдамаки», «Коліївщина», «опришки», «козацькі літописи». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розташувати в хронологічній послідовності події, що засвідчують наступ на українську державність з боку Російської імперії; – показати на карті території утворень, що зберігали ознаки української державності (Гетьманщини, Нової Січі, Слобідської України), українські землі, які потрапили до складу Російської імперії та Австрійської монархії внаслідок російсько-турецьких воєн, поділів Речі Посполитої, ліквідації Кримського ханства; райони розгортання гайдамацького та опришківського рухів; – охарактеризувати політику Російської й Австрійської імперій щодо українських земель; – встановити причини і наслідки скасування гетьманства, ліквідації Запорозької Січі, приєднання Правобережжя, Поділля, Волині та Кримського ханства до Росії, гайдамацького та опришківського рухів; – обґрунтувати власні судження про діяльність козацьких гетьманів і кошових отаманів, ватажків селянських виступів, діячів культури XVIII ст.; – визначити особливості розвитку культури періоду козацького бароко. 	<p>Імперський наступ на автономію Гетьманщини. Нова Січ. Ліквідація гетьманства і козацького устрою в Україні. Підкорення Кримського ханства. Колонізація Півдня України. Правобережна Україна. Гайдамаки. Коліївщина. Буковина, Східна Галичина, Закарпаття. Рух опришків. Поділи Речі Посполитої: зміни у становищі Правобережної України та західноукраїнських земель. Освіта і наука. Києво-Могилянська академія. Архітектура. Образотворче мистецтво. Музика.</p>
Рекомендований перелік історичних осіб, про діяльність яких учні/учениці можуть	

формувати самостійні судження на основі навчальних матеріалів і адаптованих джерел: гетьмани Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Кирило Розумовський, кошовий отаман Петро Калнишевський, керівники селянських виступів Олекса Довбуш, Максим Залізняк, Іван Гонта, діячі культури Григорій Сковорода, Паїсій Величковський та інші (на розсуд учителя/вчительки)

Завдання для практичних робіт:

- внести у синхронізовану хронологічну таблицю відомості про остаточну ліквідацію гетьманства й Запорозької Січі, Кримського ханства, поділи Речі Посполитої, закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України, Коліївщину, рух опришків, відновлення діяльності Львівського університету, інше (на розсуд учителя/вчительки);
- позначити на контурній карті регіони, що в XVIII ст. зберігали ознаки української державності (територію Гетьманщини, Нової Січі, Слобідської України), землі України, які потрапили до складу Російської імперії та Австрійської монархії внаслідок російсько-турецьких воєн, поділів Речі Посполитої, ліквідації Кримського ханства;
- визначити (використовуючи витяги з козацьких літописів XVII – XVIII ст.) способи та засоби, до яких вдавалися гетьмани, козацька старшина, аби відстояти суверенітет Козацької держави;
- здійснити уявну мандрівку до історико-культурних пам'яток України / рідного краю доби бароко, встановити цінності й норми життя, що їх утверджували автори цих витворів мистецтва (архітектури, скульптури, образотворчого мистецтва).

Міжпредметні зв'язки: 8 клас. Українська література. Розділ: Українські історичні пісні. Тема: Українські історичні пісні. «Максим козак Залізняк» (Учень/учениця усвідомлює лицарства, сміливості, фізичної, духовної сили наших героїчних предків. Розуміння того, що добра слава про обдаровану людину живе у віках); 8 клас. Українська мова. Розділ: Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами. Тема: Однорідні члени речення (Учень/учениця створює відгук про віртуальну екскурсію до музею або історичної місцевості).

Узагальнення

Тематичний контроль

Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕПОХИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – взаємопов'язаність і взаємозалежність процесів господарського, соціального, політичного і культурного життя козацької України та європейських суспільств. <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановити цивілізаційні здобутки українського суспільства Ранньомодерної доби; – визначити внесок українського суспільства XVI – XVIII ст. в загальноєвропейську культурну спадщину; – зіставити типові процеси і явища європейської та української історії Раннього Нового часу; – оцінити роль козацтва в історії України. 	<p>Здобутки українського суспільства. Особливості суспільного життя України XVI – XVIII ст. Внесок України у формування європейської цивілізації.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – на підставі укладеної протягом навчального року синхронізованої хронологічної таблиці «Європа в Ранньомодерну добу» сформулювати висновок про місце тогочасної України в загальноєвропейських політичних, господарських і культурних процесах. 	

Історія України. (52 години)

9 клас

Курс історії для учнів 9 класу складається з двох окремих предметів – історії України та всесвітньої історії. У частині історії України його мета подати виклад подій, явищ і процесів, що відбувалися на українських землях упродовж «довгого» XIX ст., сформувати в учнів знання та

розуміння особливостей розвитку України у складі Російської й Австрійської (Австро-Угорської) імперій, проявів модернізації та їхнього впливу на соціально-економічне, політичне, культурне і повсякденне життя населення України. У частині всесвітньої історії курс має сприяти виробленню в учнів власного ставлення до змін у житті та світогляді людей у другий період Нового часу – епоху революцій, появи нових ідеологій, становлення модерного суспільства з його соціально-політичними та соціально-економічними структурами – і підготувати до розуміння ХХ ст. Важливим у 9 класі є остаточне опанування учнями/ученицями таких складних умінь, як визначення причин, сутності та наслідків подій, явищ і процесів на українських територіях та інших країнах, їх характеристика та порівняння, й формування вмінь аргументованого висловлювати власні думки і позиції в усній та письмовій формі. Матеріал курсу відкриває значно більші, порівняно з 8 класом, можливості для компетентнісного підходу в навчанні – насамперед через актуалізацію фактично всіх наскрізних, міжпредметних і предметних змістових ліній, про які йдеться в початковій пояснювальній записці.

Одним з найважливіших завдань курсу є показати історію України в контексті всесвітньої історії. Розробники програми пропонують такий порядок синхронізації курсів історії України та всесвітньої історії в 9 класі: Історія України. Повторення. Вступ. — Всесвітня історія. Розділ 1. Європа в час Французької революції та наполеонівських війн. — Всесвітня історія. Розділ 2. Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.). — Історія України. Розділ 1. Українські землі у складі Російської імперії наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст. — Історія України. Розділ 2. Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст. — Історія України. Розділ 3. Повсякденне життя та культура України кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. — Всесвітня історія. Розділ 3. Модернізація країн Європи та Америки в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. Пробудження Азії. — Історія України. Розділ 4. Українські землі у складі Російської імперії в другій половині ХІХ ст. — Історія України. Розділ 5. Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині ХІХ ст. — Всесвітня історія. Розділ 4. Міжнародні відносини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). — Історія України. Розділ 6. Україна початку ХХ ст. перед викликами модернізації. — Всесвітня історія. Розділ 5. Розвиток культури та повсякденне життя (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). — Історія України. Розділ 7. Повсякденне життя та культура України в середині ХІХ – на початку ХХ ст. — Всесвітня історія. Узагальнення до курсу: Основні ідеї, здобутки, виклики «довгого» ХІХ ст.

Історія України. 9 клас

Структура курсу:

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

Розділ 1. **УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст.**

Розділ 2. **УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст.**

Розділ 3. **ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст.**

Розділ 4. **УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ в другій половині ХІХ ст.**

Розділ 5. **УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ в другій половині ХІХ ст.**

Розділ 6. **УКРАЇНА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ**

Розділ 7. **ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ в середині ХІХ – на початку ХХ ст.**

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хронологічні межі та періодизацію історії Нового часу, час входження українських територій до складу Російської та Австрійської імперій; – адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Російської та Австрійської імперій; – чисельність, соціальний і національний склад населення України в ХІХ ст.; – хронологічні межі «довгого» ХІХ ст., етапів українського національного відродження/руху. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вплив подій і тенденцій європейської історії на розвиток України; 	<p>Сутність Нового часу. Ранній Новий час в історії України. «Довге» ХІХ століття: доба модернізації та національного відродження в Європі. Адміністративно-територіальний устрій українських територій у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Періодизація історії України ХІХ ст. (за етапами національного відродження/руху). Населення: чисельність, соціальний і національний склад. Іншоетнічні групи на українській території: поляки, росіяни, кримські татари, євреї, німці та ін. «Смуга осілости» для євреїв.</p>

<ul style="list-style-type: none"> – «довге» XIX ст. як час суспільної модернізації та національного відродження в Європі; – головні цілі та сутність національної політики Російської та Австрійської імперій; – особливості розвитку України та етапів українського національного відродження/руху від кінця XVIII ст. до початку XX ст.; – спільні й відмінні риси українського та загальноєвропейського історичного розвитку; – поняття «довге XIX століття», «модернізація», «національне відродження», «смуга осілості», «губернія». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – обґрунтувати хронологічні межі «довгого» XIX ст.; – показати на карті українські території у складі Австрійської та Російської імперій; – охарактеризувати політичне і соціальне становище України наприкінці XVIII – на початку XX ст.; – пояснити чинники та механізми змін у чисельності, соціальному й національному складі населення України. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – підготувати повідомлення (або есе) про європейські зв'язки України в Ранній Новий час; – зіставити (усно або письмово) оглядові карти з історії України, зокрема адміністративно-територіального устрою: станом на середину XVIII ст. і на початок XIX ст. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Українська мова. Розділ: Складне речення, його ознаки. Тема: Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку (Учень/учениця пише есе «Які новітні засоби вияву творчості: на папері, полотні, у блогосфері – мені найбільше імпонують?»).</p>	

Розділ 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати входження українських територій до складу Російської імперії, назви і час існування козацьких формувань після ліквідації Запорозької Січі (Задунайська січ, Азовське козацьке військо, Чорноморське / Кубанське козацьке військо), час початку індустріальної революції в Україні, діяльності осередків національного та опозиційних рухів, Кирило-Мефодіївського братства; – хронологічні межі найбільших соціальних виступів першої половини XIX ст. (селянські виступи під проводом Устима Кармелюка на Поділлі, повстання військових поселенців на Харківщині, селянські рухи «Київська козаччина» і «Похід у Таврію за волею»). <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вплив індустріальної революції на розвиток міст, торгівлі, транспорту, соціальну структуру суспільства; – роль Харківського і Київського університетів як центрів українського національного відродження/руху; – програмні положення та ідейні засади діяльності Кирило-Мефодіївського братства; – роль загальноросійського і польського 	<p>Політика Російської імперії щодо українських етнічних територій. Козацтво після ліквідації Запорозької Січі. Соціально-економічне становище. Села і міста. Торгівля. Чумацький промисел. Криза кріпосницької системи. Початок індустріальної революції. Нова модель соціально-економічного розвитку Півдня України. Порто-франко Одеси. Початок українського національного відродження/руху. Формування сучасної української національної самосвідомості. Новгород-Сіверський автономістський гурток. Харківський осередок українського відродження/руху. Кирило-Мефодіївське братство. Польський національно-визвольний і російський опозиційний рухи на території України. Польське повстання 1830–1831 рр. і його наслідки для України. Соціальні рухи.</p>

<p>визвольних рухів в історії України;</p> <ul style="list-style-type: none"> – розбіжності в цілях українського, російського і польського рухів на території України; – поняття «чумакування», «порто-франко», «індустріальна революція (промисловий переворот)». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – показати на карті зміни української території наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., місця діяльності політичних і національно-культурних організацій, території, охоплені соціальними протестами; – охарактеризувати політичний і соціально-економічний стан українських земель, особливості першого етапу індустріальної революції, розгортання українського національного відродження/руху, діяльність Кирило-Мефодіївського братства; – пояснити вплив індустріальної революції на соціально-економічний розвиток України, значення діяльності Кирило-Мефодіївського братства для українського національного відродження/руху; – обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – проаналізувати (усно або письмово) програмні документи Кирило-Мефодіївського братства під кутом зору відображення в них минулого/майбутнього України або/і з позиції формування прав і свобод людини; – проаналізувати (усно або письмово) літературні твори Тараса Шевченка в контексті розвитку українського національного відродження/руху; – укласти порівняльну таблицю «Україна в програмних документах українського, польського і російського національних/визвольних рухів». 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Українська література. Розділ: Українська література доби Ренесансу і доби Бароко. Тема: «Історія русів» (учень/учениця розуміє значення «Історії русів» для української культури цього часу); 9 клас. Українська література. Розділ: Нова українська література. Тема: Нова українська література. Іван Котляревський. «Енеїда» (скорочено), «Наталка Полтавка» (Учень/учениця розуміє роль спадщини нової української літератури для національного самоусвідомлення); 9 клас. Українська література. Розділ: Література українського романтизму (Учень розуміє зв'язок між ідеями Просвітництва, романтизмом та діяльністю осередків національного відродження в Наддніпрянській Україні).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 2. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати входження українських територій (Галичини, Буковини) до Австрійської імперії; – період діяльності «Руської трійці», хронологічні межі «Весни народів», соціальних виступів першої половини XIX ст. (рух опришків на Прикарпатті, виступи під проводом Лук'яна Кобилиці на Буковині). <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – причини, які зумовили провідну роль греко- 	<p>Політика Австрійської імперії щодо українських територій. Йосифінські реформи. Соціальні протести. Початок українського національного відродження. «Будителі» Закарпаття. Товариство галицьких греко-католицьких священників. «Руська трійця». Європейська революція 1848–1849 рр. в українських регіонах Австрійської імперії. Соціальні рухи. Скасування панщини. Головна руська рада</p>

<p>католицької церкви і духівництва в українському національному відродженні/русі Галичини;</p> <ul style="list-style-type: none"> – ідейні засади діяльності гуртка «Руської трійці», Головної руської ради; – історичне значення альманаху «Русалка Дністровая»; – поняття «будителі», «Весна народів». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – показати на карті Галичину, Буковину і Закарпаття у складі Австрійської імперії, місця діяльності громадсько-культурних організацій; – охарактеризувати політичний і соціально-економічний стан українських регіонів у складі монархії Габсбургів, йосифінські реформи та їх вплив на західноукраїнське суспільство; – визначити наслідки діяльності «Руської трійці», революції 1848–1849 рр., роль греко-католицького духівництва в житті західноукраїнського суспільства, особливості українського національного відродження/руху в Закарпатті та Буковині; – обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Маркіяна Шашкевича, Олександра Духновича. 	<p>та її національна програма. Газета «Зоря Галицька». Перший досвід парламентської діяльності.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – підготувати повідомлення про історію альманаху «Русалка Дністровая», проаналізувати його зміст під кутом зору ідейного та емоційного наповнення, важливого для розвитку українського національного відродження/руху; – підготувати уявний допис до газети «Зоря Галицька» з позиції сучасника революційних подій 1848 р., поборника прав людини. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Українська література. Розділ: Література українського романтизму. Тема: Осередки романтичного руху в Західній Україні («Руська трійця») (Учень/учениця усвідомлює, що романтик – духовно багата, творча людина. Виховання шанобливого ставлення до засад народної моралі й етики: працелюбності, щирості, любові й поваги до батьків. Краса вірності в коханні).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 3. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати заснування університетів у Харкові та Києві, відновлення діяльності Львівського університету, виходу друком «Енеїди» Івана Котляревського, «Кобзаря» Тараса Шевченка. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – суперечності розвитку української культури під впливом модернізаційних процесів і політики Російської та Австрійської імперій; – причинно-наслідковий зв'язок між модернізаційними процесами та змінами в житті й побуті людини; – значення історичних пам'яток, фольклору й етнографії в дослідженні національних ознак українців і формуванні національної свідомості; – пошук науково-історичних підвалин української самобутності як частину національного відродження/руху; 	<p>Повсякденне життя. Становище жінки. Умови розвитку культури. Освіта. Львівський університет. Відкриття університетів у Харкові та Києві. Поступ науки. Видатні вчені. Культурно-освітні товариства. Розвиток української літератури. Становлення сучасної української літературної мови. Музика, театр, образотворче мистецтво, архітектура.</p>

<p>– поняття «класицизм», «романтизм», «національна ідея».</p> <p>Умію:</p> <p>– охарактеризувати розвиток освіти, науки й культури в Україні, формування нової української літератури та сучасної літературної мови;</p> <p>– визначити особливості розвитку освіти, науки і культури, причини і наслідки культурних зрушень, особливості повсякденного життя;</p> <p>– пояснити зумовленість культурних процесів потребами національного розвитку, суперечливі наслідки модернізаційних процесів для розвитку національної освіти і культури;</p> <p>– узагальнити діяльність Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Гоголя, Василя Каразіна, Григорія Квітки-Основ'яненка, Петра Гулака-Артемівського, Євгена Гребінки, Михайла Максимовича, Михайла Остроградського;</p> <p>– розпізнати й описати пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, виконані під впливом художніх принципів класицизму і романтизму.</p>	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <p>– підготувати міні-проект про повсякденне життя мешканців України (селян, міщан, торговців, поміщиків) в першій половині XIX ст.;</p> <p>– підготувати і здійснити віртуальну мандрівку «Пам'ятки образотворчого мистецтва та архітектури України першої половини XIX ст.»;</p> <p>– підготувати план доповіді «Наш край в кінці XVIII – першій половині XIX ст.»</p>	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Українська література. Розділ: Тема жіночої долі у творчості Тараса Шевченка. Тема: «Катерина», «Наймичка», «У нашій раї на землі...» (Учень/учениця шанобливо ставиться до жінки в усіх її іпостасях (жінка-мати, жінка-кохана), усвідомлює, що жінка – уособлення краси на Землі); 9 клас. Українська література. Розділ: Нова українська література. Тема: Іван Котляревський. «Енеїда», «Наталка Полтавка» (Учень/учениця пояснює аліюзу на події історії України, розуміє необхідність відстоювати людську гідність, власні принципи); 9 клас. Українська література. Розділ: Пантелеймон Куліш. Тема: Пантелеймон Куліш. «Чорна рада» (Учень/учениця усвідомлює значення ініціативності, наполегливості й працьовитості для досягнення поставленої мети. Прагнення до справедливості, лицарства, щирості, вірності почуттю й обов'язку); 9 клас. Українська мова. Розділ: Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності. Тема: Текст, його основні ознаки (Учень/учениця створює текст-розповідь про людину, яку вважає взірцем інтелігентності з поясненням, які чесноти цієї особи є найціннішими для суспільства, план сприйнятого на слух науково-навчального тексту).</p>	
<p>Узагальнення Тематичний контроль</p>	

Розділ 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ в другій половині XIX ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <p>– хронологічні межі Східної (Кримської) війни, дати скасування кріпацтва і панщини, будівництва першої залізниці Одеса–Балта, створення Київської громади, Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, Братства тарасівців, ухвалення Валуєвського циркуляру та Емського указу.</p> <p>Розумію:</p> <p>– особливості проведення «великих реформ» 1860–1870-х років в Україні;</p> <p>– причинно-наслідковий зв'язок між аграрними</p>	<p>Українське питання в контексті міжнародних відносин. Східна (Кримська) війна 1853–1856 рр. Ліквідація кріпацтва та реформи 1860–1870-х років. Модернізація промисловості й сільського господарства. Розширення внутрішнього ринку. Торгівля. Урбанізація. Будівельна лихоманка. Розвиток залізничного транспорту. Зміни в соціальній структурі суспільства. Формування інтелігенції й робітництва (пролетаріату). Родини українських підприємців. Громадівський рух 1860–</p>

<p>реформами і розгортанням індустріальної революції, розвитком міст, залізничного будівництва, змінами в соціальній структурі населення, зародженням робітничого і соціал-демократичного рухів;</p> <ul style="list-style-type: none"> – роль інтелігенції в розвитку українського національного відродження/руху та осучасненні суспільства; – вплив заборонних актів російської імперської влади (Валуєвського циркуляру, Емського указу) на динаміку розвитку українського відродження/руху; – поняття «індустріалізація», «урбанізація», «інтелігенція», «громадівський рух», «земство». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – охарактеризувати особливості соціально-економічних перетворень в Україні у пореформений період, погляди і діяльність громадівців 1860–1890-х років; – визначити причини й наслідки селянської реформи 1861 р., особливості інституційного етапу в розвитку українського відродження/руху, значення громадівського руху; – пояснити роль і місце України в господарському житті Російської імперії; – охарактеризувати кримськотатарське національне відродження; – обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Ісмаїла Гаспринського. 	<p>1890-х рр. Київська громада. Хлопомани. Польське повстання 1863–1864 рр. та його наслідки для України. Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Молоді громади. Валуєвський циркуляр і Емський указ. Братство тарасівців. Національне відродження кримських татар. Зародження робітничого і соціал-демократичного рухів.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – проаналізувати політику російської імперської влади в Україні на підставі Валуєвського циркуляру, Емського указу та інших доступних офіційних актів <i>(на вибір учителя /учительки)</i> й підготувати відповідне резюме; – проаналізувати програмні засади й форми організації українського відродження/руху на підставі публікацій його лідерів, офіційних документів, спогадів <i>(на вибір учителя /учительки)</i> й підготувати відповідне резюме; – підготувати повідомлення «Українські підприємці XIX ст.», «Пам’ятки правової думки в Україні XIX ст.» та ін. 	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 5. **УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ в другій половині XIX ст.**

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати селянської реформи, утворення товариства «Просвіта», Товариства імені Шевченка, перших українських політичних партій. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – особливості політичного, соціально-економічного й культурного розвитку українських регіонів у складі Австро-Угорської монархії; – поняття «русофіли/москвофіли», «народовці/українофіли», «радикали», «нова ера», «український П’ємонт». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – показати на карті Галичину, Буковину, Закарпаття, основні місця діяльності науково-культурних і суспільно-політичних осередків 	<p>Особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських регіонів. Селянська реформа в Австрійській імперії (1848 р.). Кооперативний рух. Трудова еміграція. Русофіли («москвофіли») і народовці («українофіли»). Товариство «Просвіта». Наукове товариство імені Шевченка. Народовська політика «нової ери». Розгортання руху народовців у 1880–1890-х роках у Галичині, Буковині й Закарпатті. Радикальний рух у Галичині. Утворення політичних партій. Русько-українська радикальна партія, Українська національно-демократична партія. Українське представництво в Галицькому</p>

<p>регіону;</p> <ul style="list-style-type: none"> – охарактеризувати мету й діяльність товариства «Просвіта», Наукового товариства імені Шевченка; – пояснити роль і місце українських регіонів у господарському житті Австро-Угорщини, причини виникнення радикального руху, причини і наслідки трудової еміграції; – визначити напрями діяльності перших українських політичних партій у Галичині, мету і наслідки кооперативного руху; – обґрунтувати судження про історичне діяльності Юрія Федьковича, Івана Франка, Юліана Романчука, Володимира й Олександра Барвінських, Юліана Бачинського. 	<p>сеймі та австрійському парламенті у Відні.</p>
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – підготувати повідомлення про культурне життя поляків/євреїв/німців <i>(на вибір учителя /учительки)</i> на території України в ХІХ ст.; – скласти порівняльну таблицю розвитку українського відродження/руху в Російській та Австро-Угорській імперіях у ХІХ ст. 	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 6. УКРАЇНА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати створення основних українських політичних партій, подій російської революції 1905–1907 рр. (значущих для України), впровадження загального виборчого права в Австро-Угорській імперії, створення українських національно-культурних і військово-спортивних організацій, період проведення аграрної реформи Петра Столипіна. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – тенденції й протиріччя соціально-економічного розвитку України початку ХХ ст., індустріальної модернізації, аграрної реформи Петра Столипіна, модернізації суспільно-політичного життя в Наддніпрянщині; – вплив російської революції 1905–1907 рр. на активізацію українського руху в Російській імперії; – значення австрійського конституційно-парламентського устрою для розвитку українського руху; – поняття «страйк», «народне віче», «монополізація економіки», «кооперативний рух», «політизація національного руху», «ксенофобія». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – показати на карті українські території на початку ХХ ст., місця діяльності суспільно-політичних, національно-культурних організацій; – охарактеризувати й проаналізувати особливості соціально-економічного розвитку українських земель, діяльність українських політичних партій та інших національних організацій, український національний рух у період російської революції 1905–1907 рр., боротьбу українців за реформу 	<p>Особливості соціально-економічного розвитку. Індустріальна модернізація. Монополізація. Регіональна спеціалізація промисловості й сільського господарства. Кооперативний рух.</p> <p>Політизація та радикалізація українського національного відродження/руху.</p> <p>Створення і діяльність політичних партій, культурно-освітніх і військово-спортивних організацій. Проблеми консолідації української нації. Самостійницька й автономістська течії в національному русі. Наростання політичної напруженості.</p> <p>Події російської революції 1905–1907 рр. в Україні. Діяльність українських парламентських громад у I і II Державних думах. «Українське питання» в III і IV Державних думах. Товариство українських поступовців. Українське представництво в Галицькому сеймі та австрійському парламенті у Відні.</p> <p>Аграрна реформа російського уряду та її вплив на Україну. Український політичний і національно-культурний рух у 1907–1914 рр. Реформа виборчої системи в Австро-Угорщині. Посилення тиску з боку російської імперської влади на український рух. Прояви ксенофобії та шовінізму. «Справа Бейліса».</p>

<p>виборчої системи в Австро-Угорщині;</p> <ul style="list-style-type: none"> – пояснити причини і наслідки посилення тиску російської влади на український національний рух у 1907–1914 рр., результати діяльності українських парламентських громад у Державних думах; – визначити передумови розвитку українського кооперативного руху і трудової еміграції селянства; – обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Євгена Чикаленка, Михайла Грушевського, Миколи Міхновського, Костя Левицького. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – підготувати доповідь «Українська політична думка: між федералізмом і самостійністю», «Правозахисні аспекти в діяльності лідерів українського національного руху» та ін.; – спираючись на доступні джерела встановити залежність між модернізацією повсякденного життя і трудовою еміграцією; – укласти порівняльну таблицю «Ідеї автономії та самостійності в програмах українських політичних партій Наддніпрянщини/Галичини»; – проаналізувати програмні документи товариства «Просвіта»/«Сокіл»/«Січ» (на вибір учителя/вчительки) та укласти уявний план діяльності його міського (сільського, гімназійного) осередку в Галичині на початку ХХ ст. 	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 7. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ в середині ХІХ – на початку ХХ ст.

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати створення університетів в Одесі й Чернівцях, утворення Наукового товариства імені Шевченка, обрання Андрея Шептицького митрополитом Греко-католицької церкви. <p>Розумію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – суперечливість умов розвитку української культури (залежність від національної політики імперій); – розуміння прав людини і формування способів захисту людських свобод як важливі критерії історичного розвитку; – роль науки й освіти в обґрунтуванні української національної ідеї, театру в розвитку українського руху; – позитивне значення меценатства для розвитку української культури; – роль церкви в суспільному житті українців; – причини і наслідки змін, що відбулися у другій половині ХІХ ст. і на початку ХХ ст. в освіті, науці, культурі, повсякденному житті; – особливості розвитку культурного життя в різних регіонах України; – поняття «емансипація», «реалізм», «український модерн», «меценат». <p>Умію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – показати на карті центри університетської освіти, місця розташування основних культурно-освітніх закладів і визначних пам'яток архітектури й образотворчого мистецтва; – охарактеризувати вплив модернізації на 	<p>Вплив процесів модернізації на суспільне життя українців, зміни у світовідчутті людини. Урізноманітнення форм і напрямів освіти. Боротьба за створення українського університету у Львові. Церковне життя. Емансипація жінки. Наукові товариства. Видатні вчені. Особливості розвитку культурного життя. Література. Український професійний театр. Музика. Українська романтична і реалістична школа живопису. Модерн у малярстві. Стилізація й модерн в архітектурі. Повсякденне життя. Зміни в міській та сільській забудові. Опіка над здоров'ям і медичні служби. Дозвілля, розваги й задоволення культурних запитів.</p>

<p>суспільно-культурне життя українців, зміни в світогляді людини і повсякденному житті;</p> <ul style="list-style-type: none"> – розпізнати й описати пам'ятки архітектури й образотворчого мистецтва, створені під впливом художніх принципів реалізму і модернізму; – обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Андрея Шептицького, Івана Пулюя, Іллі Мечникова, Миколи Лисенка, Лесі Українки, Соломії Крушельницької, Марії Заньковецької, Василя Ханенка. 	
<p>Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:</p> <ul style="list-style-type: none"> – на основі аналізу доступних джерел укласти словесний (або письмовий) історичний портрет мецената, діяча української науки чи мистецтва другої половини XIX – початку XX ст. <i>(на вибір учителя/вчительки або учнів/учениць)</i>; – підготувати презентацію «Вплив процесів модернізації на повсякденне життя та світогляд населення України»; – підготувати план доповіді «Наш край в другій половині XIX – на початку XX ст.» 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Українська література. Розділ: Українська поезія другої половини XIX ст. Тема: Українська поезія другої половини XIX ст. Іван Франко, Леся Українка (Розуміння поезії як сповіді душі, вияву найсокровенніших думок і почуттів людини. Протиставлення поезії та бездуховності); 9 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво у культурі сучасності. Тема: Стилi і напрями мистецтва (Учень/учениця розуміє особливості стилів і напрямів мистецтва (імпресіонізм, модернізм), усвідомлює та оцінює роль людини у створенні історичної та культурної спадщини України та світу, оцінює твори видатних діячів мистецтва України та світу, усвідомлює значення загальнолюдських, естетичних та художніх цінностей, транслятором яких є мистецтво). 9 клас. Географія. Розділ: Наукова діяльність. Освіта. Тема: Роль науки й освіти в суспільстві. Особливості наукової й освітньої діяльності. Найвідоміші наукові центри у світі та Україні (Учень/учениця оцінює роль освіти у формуванні громадянського суспільства в Україні).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Історія України. 10–11 класи Навчальна програма

Пояснювальна записка

Навчання історії у старшій школі спрямоване на реалізацію **мети повної загальної середньої освіти**, яка полягає в розвитку та соціалізації особистості учнів/учениць, формуванні в них національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник/випускниця старшої школи – це патріот/патріотка України, який/яка: знає історію своєї держави; є носієм української мови, культури, національних традицій і духовних цінностей; виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті; має бажання і здатність реалізовувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства; бережно ставиться до природи; дотримується здорового способу життя.

Мета історичної освіти в старшій школі – сприяти формуванню в учнів/учениць національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції, почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу.

Ця мета має конкретизуватися в **комплексі завдань**, серед яких пріоритетними є:

- поглиблення інтересу до історії як сфери знань і навчального предмета, розвиток мисленнєвих здібностей та умінь, необхідних для розуміння сучасних викликів;

- набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в Україні та світі ХХ – ХХІ ст. з позицій: цінності життя людини, досвіду українського державотворення, утвердження єдності й соборності Українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспільних процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету, цілісності та непорушності кордонів Української держави в контексті світового історичного процесу;

- розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу, проблеми, що стоять перед країною та світом;

- спонукати до усвідомлення національного інтересу, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності своєї держави в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів;

- долучення до духовних і культурних надбань і цінностей, історико-культурних традицій українського й інших народів;

- сприяння формуванню політичної та правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні із національними та загальнолюдськими цінностями.

Структура програми й організація навчання учнів/учениць. Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць і змісту навчального матеріалу з історії України та всесвітньої історії як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня/учениці зорієнтовані на формування предметних і ключових компетентностей і викладені через знання й уміння, які відповідають знанневому, смислово й діяльнісному компонентам.

Цей курс історії для 10–11 класів складається з двох окремих предметів – “Історія України” та “Всесвітня історія”. Для підвищення результативності навчання (через ефективний розподіл навчального часу) програма пропонує синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії. Рекомендовану послідовність вивчення історії України та всесвітньої історії за розділами наведено в таблиці наприкінці пояснювальної записки.

Зміст історичного матеріалу базується на таких пріоритетах: усталена періодизація новітньої історії; національна спрямованість, принципи історичної пам’яті, хронологічної послідовності, науковості, логічності, гуманізації, проблемного викладання, національної спрямованості, полікультурності; органічне й оптимальне дотримання пропорцій між політичною, соціально-економічною та культурною складовими історичного процесу; загальнонаціональною історією, регіоналістикою й історичним краєзнавством; виокремлення побутової історії та

особливостей трансформації рівня життя населення відповідно до подій, що відбувалися в Україні та світі.

До кожного розділу подано теми, які можуть бути розкриті на практичних заняттях / під час виконання навчальних проєктів / при написанні есе. Учитель/вчителька на власний розсуд можуть обирати/змінювати/корегувати/доповнювати теми, а також досліджувати їх у різний спосіб, залежно від умов організації навчального процесу, пізнавальних можливостей школярів, класу й індивідуального підходу вчителя до викладання. Рекомендовані проєкти спрямовані на розвиток творчо-пошукових умінь і навичок. Контраверсійність пропонованих тем відповідає віковим особливостям учнів/учениць старшої школи й орієнтована на формування розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. В межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць за цією програмою вчитель/вчителька відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі, які затверджує керівник навчального закладу. Робочу програму вчитель укладає з метою розроблення в межах навчальної програми власного алгоритму роботи з учнями, акцентування на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширення кола історичних діячів, зміни послідовності вивчення матеріалу в межах розділів, доповнення матеріалу з історії рідного краю і тематикою практичних занять, навчальних проєктів та есе.

Синхронізація курсів історії України та всесвітньої історії в 10–11 класах

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
10	Історія України	Повторення. Вступ
	Всесвітня історія	Розділ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції
	Історія України	Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни
	Історія України	Розділ 2. Початок Української революції
	Всесвітня історія	Розділ 2. Облаштування повоєнного світу
	Історія України	Розділ 3. Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності
	Всесвітня історія	Розділ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період
	Історія України	Розділ 4. Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні
	Всесвітня історія	Розділ 4. Держави Центрально-Східної Європи
	Історія України	Розділ 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період
	Всесвітня історія	Розділ 5. Держави Азії та Латинської Америки
	Всесвітня історія	Розділ 6. Передумови Другої світової війни
	Всесвітня історія	Розділ 7. Друга світова війна
	Історія України	Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни
Всесвітня історія	Розділ 8. Повсякденне життя та культура в міжвоєнний період	
11	Історія України	Повторення. Вступ.
	Всесвітня історія	Розділ 1. Повоєнне облаштування світу
	Історія України	Розділ 1. Україна в перші повоєнні роки
	Всесвітня історія	Розділ 2. Держави Північної Америки та Західної Європи: формування постіндустріального суспільства
	Історія України	Розділ 2. Україна в умовах десталінізації
	Історія України	Розділ 3. Україна в період загострення кризи радянського ладу
	Всесвітня історія	Розділ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси
	Історія України	Розділ 4. Відновлення незалежності України
	Всесвітня історія	Розділ 4. Держави Азії, Африки та Латинської Америки: вибір шляхів розвитку
	Історія України	Розділ 5. Становлення України як незалежної держави
	Всесвітня історія	Розділ 5. Міжнародні відносини
	Всесвітня історія	Розділ 6. Повсякденне життя і культура
	Історія України	Розділ 6. Творення нової України
	Всесвітня історія	Узагальнення до курсу

Історія України (1914–1945 рр.). 10 клас

Структура курсу:

Повторення. Вступ

Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни

Розділ 2. Початок Української революції

Розділ 3. Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності

Розділ 4. Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні

Розділ 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період

Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>характерні риси</i> “короткого ХХ століття”; – <i>територіальні межі</i> розселення українців як етносу; – <i>етнічний і соціальний склад</i> населення України початку ХХ ст.; – <i>алгоритми опрацювання</i> таких видів історичних джерел, як плакати, фото- і кінодокументи тощо. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття</i>: світова війна, політичний режим, національна держава, соціальна революція, національна революція, модернізм; – <i>особливості</i> розвитку українського суспільства на початку ХХ ст. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>застосувати знання про періодизацію</i> історії як інструмент для розуміння особливостей розвитку українських земель у першій половині ХХ ст.; – <i>показати на історичній карті</i> держави-метрополії та їх колоніальні володіння; території українських земель, що входили до складу Російської імперії та Австро-Угорщини; – <i>зіставити</i> території розселення українців початку ХХ ст. і сучасної України; – <i>визначити</i> основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку України і світу на зламі ХІХ–ХХ ст.; – <i>здобувати інформацію</i>, використовуючи підручники та зіставляти різні компоненти підручників із історії України та всесвітньої історії. 	<p>Україна і світ на порозі ХХ ст.: основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. ХХ століття у світовій історії. Періодизація історії України ХХ ст.</p> <p>Завдання і структура курсів історії України та всесвітньої історії ХХ – початку ХХІ ст. Особливості курсу історії України 1914–1945 рр.</p>

Розділ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>сутність</i> українського питання напередодні війни; геополітичних планів країн Антанти і Центральних держав щодо українських земель; – <i>позиції</i> українських політичних сил напередодні та в умовах війни; – <i>місце, перебіг і результати</i> воєнних операцій, що відбувалися на території України в 1914–1917 рр.: Галицька битва, Горлицький прорив, Брусилівський прорив, Червневий наступ, бойові дії на Чорному морі; – <i>бойовий шлях</i> легіону Українських січових стрільців. 	<p>Україна в геополітичних планах країн Антанти і Центральних держав. Війна та українські політичні сили. Головна українська рада. Союз визволення України. Загальна українська рада.</p> <p>Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр. Українці в арміях воюючих держав. Українські січові стрільці.</p> <p>Політика Російської імперії та Австро-Угорщини на українських землях у 1914–1917 рр.</p> <p>Повсякденне життя на фронті й у тилу.</p>

<p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття</i>: Перша світова війна, окупаційний режим, військове генерал-губернаторство, депортація; – <i>особливості</i> становища українців у районах бойових дій; – <i>особливості</i> російського окупаційного режиму на українських теренах, що входили до складу Австрії; – <i>причини</i> розходжень українських політичних сил у ставленні до війни; – <i>причини та наслідки</i> створення українських добровольчих військових формувань і сплеску добродійного руху в Україні. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановити синхронність</i> подій Першої світової війни на українських територіях, що входили до складу Російської імперії та Австро-Угорщини, і на Західному фронті; – <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про події Першої світової війни на українських землях; – <i>висловити аргументовані судження</i> щодо ставлення українських політичних сил Наддніпрянщини і західноукраїнських земель до Першої світової війни; – <i>охарактеризувати</i> повсякдення різних верств населення в умовах Першої світової війни; – <i>скласти характеристики</i> історичних діячів: Михайла Галушинського, Вільгельма Франца фон Габсбурга-Лотрінгена (Василя Вишиваного), Андрія Жука, Григорія Коссака, Костя Левицького. 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Українські політичні організації й середовища в Російській та Австро-Угорській імперіях: порівняльний аналіз стратегії здобуття української державності. – Перша світова як виклик людському виживанню: жінки у війні, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати (на основі аналізу текстових і візуальних джерел). 	
<p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Добровольці та волонтери: від Першої світової до сучасної агресії Росії проти України. – Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).</p>	
<p>Узагальнення Тематичний контроль</p>	

Розділ 2. ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>етапи</i> Української революції 1917–1921 рр.; – <i>дати</i> утворення УЦР, проголошення УНР і незалежності УНР, бою під Крутами, утворення Кримської Народної Республіки. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>вплив</i> світових подій на внутрішньоукраїнські процеси; – <i>наслідки</i> боротьби політичних партій за вплив на 	<p>Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917–1921 рр. Українська Центральна Рада. Всеукраїнський національний конгрес. Українізація армії. Вільне козацтво. Відносини Центральної Ради з Тимчасовим урядом. I Універсал Української Центральної Ради. Генеральний секретаріат. II Універсал УЦР.</p>

<p>населення України; – природу виникнення, причини й наслідки війн більшовицької Росії з УНР.</p> <p>Уміти: – визначити хронологічні межі Української революції та синхронізувати історичні події періоду; – використовувати карту як джерело інформації про події Української революції у березні 1917 – квітні 1918 рр.; – на основі порівняльного аналізу робити аргументовані висновки щодо основних ідей, цілей та шляхів їх досягнення українськими політичними партіями на початку Української революції; – проаналізувати й порівняти змісти універсалів УЦР, причини і наслідки укладення УНР Брестського мирного договору; – визначити чинники, що впливали на зміни курсу УЦР упродовж березня 1917 – квітня 1918 рр.; – визначити здобутки і прорахунки УЦР у державотворчому процесі, обґрунтувати висловлені судження; – давати аргументовану оцінку діяльності в період УЦР Петра Болбочана, Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Миколи Міхновського.</p>	<p>Збройний виступ самостійників. Прихід до влади у Росії більшовиків: позиція УЦР. Боротьба за владу в Києві 28–31 жовтня 1917 р. III Універсал УЦР. Внутрішня та зовнішня політика Центральної Ради після проголошення Української Народної Республіки. Встановлення кордонів. Галицько-буковинський курінь Січових стрільців. Події 1917 року в Криму. Курултай і Кримська Народна Республіка. Кримськотатарський національний рух. Початок агресії більшовицької Росії проти УНР. Проголошення в Харкові більшовицької влади в УНР. Перша війна більшовицької Росії з УНР. Бій під Крутами. IV Універсал УЦР: проголошення незалежності УНР. Більшовицько-російська окупація України. Мирний договір УНР із Центральними державами. Вигнання більшовиків із території УНР. Похід Петра Болбочана на Крим. Законотвора діяльність УЦР взимку–навесні 1918 р. Конституція УНР.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять: – Автономісти і самостійники: порівняльний аналіз програмних документів українських політичних партій. – Державне будівництво Української Центральної Ради: здобутки і прорахунки. – Українська революція: загальноукраїнський і регіональний виміри.</p> <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів: – “У 1918-му Україна здобула незалежність, у 1991-му – відновила, сьогодні – захищає” (початок проєкту з укладання інтерактивної стрічки часу, яка відображає неперервність і спадкоємність державотворчих процесів у ХХ–ХХІ ст.; рекомендується доповнювати впродовж 10–11 класів, завершити після теми “Творення нової України”). – Питання суверенності, соборності й територіальної цілісності України під час революції у світлі історичних джерел.</p>	
<p>Міжпредметні зв’язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).</p>	
<p>Узагальнення Тематичний контроль</p>	

Розділ 3. РОЗГОРТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ. БОРТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати: – дати утворення ЗУНР і проголошення Акта злуки, Чортківської офензиви; – перебіг Першого та Другого зимових походів; – форми та основні ознаки національної державності часів Української революції: УНР за Української Центральної Ради, Українська Держава, УНР за Директорії, ЗУНР.</p> <p>Розуміти:</p>	<p>Українська Держава. Внутрішня та зовнішня політика. Зародження повстанського руху. Кримські крайові уряди. Спроби приєднати Крим до України. Антигетьманське повстання і відновлення УНР. Директорія. Трудовий конгрес. Розпад Австро-Угорської імперії і</p>

- *поняття*: гетьманат, Директорія, Чортківська офензива, націонал-комунізм, терор, продовольча розкладка, Военний комунізм, реквізиція, політична і трудова еміграція, лінія Керзона;
- *значення Акта злуки УНР і ЗУНР* як вияву волі українців до консолідації етнічних земель та свідчення національної самоідентифікації населення України;
- *особливості* розбудови Армії УНР та Української Галицької армії;
- *відмінності* державотворчих процесів в УНР, Українській Державі, ЗУНР;
- *вплив* рішень Паризької мирної конференції та Варшавської угоди на перебіг боротьби за українську державність, визвольних змагань і державотворчих процесів в Україні на розвиток української культури;
- *значущість* творчого доробку українських митців для національної і світової культури;
- *причини* політичної еміграції українців, її центри та ідейні течії; напрями і наслідки трудової еміграції в 1914–1921 рр.;
- *ставлення різних груп населення* до революційних процесів.

Уміти:

- *встановити послідовність і синхронність* подій Української революції (на національному, регіональному і локальному рівнях);
- *оперувати хронологічним і понятійним матеріалом* для пояснення таких явищ, як гетьманат, денікінський режим, отаманщина, “воєнний комунізм”, червоний терор;
- *вказати* на карті території УНР, Української Держави, ЗУНР; держави з центрами української політичної еміграції;
- *виявити специфіку* розвитку громадського і релігійного життя, мистецтва, освіти і науки за часів УНР, Української Держави та ЗУНР;
- *висловити аргументоване судження* про результати Української революції 1917–1921 рр.;
- *визначити особливості* розвитку української культури та повсякденного життя людей у 1914–1921 рр.;
- *розкрити* роль в Українській революції Марка Безручка, Нестора Махна, Михайла Омеляновича-Павленка, Олександра Удовиченка;
- *охарактеризувати* політичну та/або мистецьку діяльність Павла Скоропадського, Георгія Нарбута, Євгена Петрушевича та Симона Петлюри.

західноукраїнські землі. Листопадовий зрив. Проголошення ЗУНР. Державне будівництво. Початок польсько-української війни. Українська Галицька армія. Злука УНР і ЗУНР та її історичне значення.

Український національний рух на Буковині й у Закарпатті. Хотинське повстання.

Військова присутність Антанти на півдні України.

Друга війна більшовицької Росії з УНР. Антибільшовицький повстанський рух. Реорганізація Директорії УНР. Державне будівництво та національна політика.

Більшовицько-російська окупація України. Український націонал-комунізм. Формування державної системи УСРР. Політика Военного комунізму. Червоний терор.

Отаманщина. Холодноярська республіка.

Наступ польських військ. Чортківська офензива. Окупація польськими військами території Західної області УНР. Наступ об'єднаних українських армій. Наступ білогвардійських військ на Київ. Денікінський режим в Україні. Перший Зимовий похід. Повернення більшовицького режиму.

Український націонал-комунізм.

Варшавська угода. Війна союзницьких українсько-польських військ проти більшовиків у 1920 р. Розгром більшовиків під Варшавою–Замостям.

Поразка Збройних сил Півдня Росії. Червоний терор у Криму.

Повстанський рух 1920–1921 рр. Другий Зимовий похід. Поразка та наслідки українського визвольного руху.

Нові тенденції розвитку культури 1914–1921 рр. Освіта. Наука. Мистецтво. Релігійне життя. Культурно-освітня діяльність громадських організацій.

Повсякденне життя.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Повсякдення українців у 1917–1921 роках.
- Місця пам'яті Української революції в моєму населеному пункті.
- Отаманщина і повстанський антибільшовицький рух: ідейні основи і практика.
- Більшовизм та український націонал-комунізм: порівняльна характеристика.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Студії боротьби за незалежність: від ідеї автономії до самостійності (початок кейсу “Як трансформувався український визвольний рух у XX столітті?”; рекомендується доповнювати впродовж 10–11 класів, завершити після теми “Становлення України як незалежної держави”).

Орієнтовні теми для написання есе:

<ul style="list-style-type: none"> – Без соборності немає незалежності. – Здобутки Української революції. – Зовнішній ворог чи внутрішній розбрат. Хто більше загрожує суверенітетові держави?
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; характеризує історично-політичні умови формування Збройних Сил України; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).</p>
Узагальнення
Тематичний контроль

Розділ 4. ВСТАНОВЛЕННЯ Й УТВЕРДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>хронологічні межі</i> перебування УСРР у складі СРСР, нової економічної політики та політики коренізації в УСРР; існування УАПЦ, політики Великого терору; – <i>дати</i> утворення Кримської АСРР у складі РФСРР та Молдавської АСРР у складі УСРР; переходу до форсованої індустріалізації та суцільної колективізації в УСРР; Голодомору; відкритих політичних процесів 1920-х – початку 1930-х рр. – <i>головні місця</i> масових розстрілів, поховань жертв Голодомору та репресій національного, регіонального і локального рівнів. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття:</i> комуністичний режим, сталінізм, директивна економіка, Великий терор, хлібозаготівлі, продрозкладка, розкуркулення, коренізація, українізація, Голодомор, геноцид, “чорна дошка”, Розстріляне відродження, культ особи, соціалістичне змагання, УАПЦ, соціалістичний реалізм; – <i>суть та наслідки</i> непу, політики коренізації, форсованої індустріалізації, насильницької колективізації та масових репресій; – <i>природу</i> комуністичного тоталітарного режиму та <i>особливості</i> його встановлення в Україні; – <i>протиріччя</i> між комуністичним вченням і новою економічною політикою, доктриною інтернаціоналізму та політикою коренізації, розвитком індустрії та планованою індустріалізацією, кооперуванням і колективізацією, між дійсним та визначеним конституцією 1937 р. державно-політичним статусом УСРР, пропагандистським ідеалом і реальним образом радянської людини; – <i>голод</i> 1921–1923 рр., Голодомор і масові репресії як злочини радянського тоталітарного режиму; – <i>причини, методи та наслідки</i> ідеологізації національно-культурного життя в УСРР; – <i>мету</i> зросійщення більшовиками України; – <i>взаємозалежність</i> між встановленням єдиновладдя Йосипа Сталіна, закріпленням однопартійності, переслідуванням і ліквідацією церкви та змінами в масовій свідомості людей; 	<p>Формальний та реальний статус УСРР у “договірній федерації” радянських республік. Утворення СРСР: наслідки для України. Адміністративно-територіальний поділ УСРР.</p> <p>Антибільшовицький повстанський рух. (Холодноярська республіка та інші). Масовий голод 1921–1923 рр. Впровадження непу в УСРР. Суспільно-політичне життя. Ліквідація багатопартійності.</p> <p>Політика коренізації в УСРР: ставлення влади та населення. Згорання та наслідки українізації.</p> <p>Утворення Кримської АСРР у складі РФСРР. Національна політика радянської влади в УСРР. Молдавська АСРР.</p> <p>Релігійне життя в УСРР. Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Хлібозаготівельні кризи. Форсована індустріалізація. Створення військово-промислового комплексу. Згорання непу і перехід до директивної економіки.</p> <p>Розкуркулення і насильницька колективізація. Опір селянства. Примусові хлібозаготівлі. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид Українського народу. Масштаби та наслідки Голодомору. Національно-демографічні зміни.</p> <p>Формування культу особи Йосипа Сталіна. Порушення прав людини в умовах тоталітарного режиму. Масові репресії та їх ідеологічне виправдання. Політичні процеси 1920-х – початку 1930-х рр. Великий терор. Биківня та інші місця масових поховань жертв репресій. Припинення українізації. Посилення русифікаторської політики. Розстріляне відродження. Антицерковна політика влади та її наслідки. Ліквідація УАПЦ.</p> <p>Конституція УСРР 1937 р.</p> <p>Ідеологізація національно-культурного життя радянської України. Освіта. Наука. Мистецькі спілки у 1920–1930-х рр. Митці</p>

<p>– різницю між художньо-стилістичними особливостями творів, написаних митцями Розстріляного відродження, й апологетами соціалістичного реалізму.</p> <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановити послідовність подій історії України 1921–1939 рр.; – вказати на карті регіони масового голоду 1921–1923 рр., Голодомору, індустріальні новобудови в УСРР, місця антибільшовицьких повстань; – визначити передумови, причини та масштаби соціально-економічних перетворень радянського тоталітарного режиму, масових репресій, нищення української інтелігенції та політичної еміграції; – визначити особливості втягування російською владою України до складу СРСР; спроможність застосування норм конституції “соціалізму, що переміг” у повсякденному житті радянської людини в УРСР; – визначити особливості розвитку української культури в 1921–1939 рр.; – обстоювати правову оцінку Голодомору як геноциду Українського народу; – охарактеризувати громадсько-політичну та/або мистецьку діяльність Олександра Довженка, Леся Курбаса, Василя Липківського, Миколи Скрипника, Миколи Хвильового, Олександра Шумського. 	<p>Розстріляного відродження й апологети соцреалізму. Кінематограф.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Голодомор мовою документів, свідчень, чисел... – Пропагандистський ідеал радянської людини та її повсякденне життя. <p>Орієнтовні теми для навчальних проектів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Розстріляне відродження: доля духовно-культурного та літературно-мистецького покоління 1920–х рр. в Україні. – СРСР: союз рівноправних республік чи видозмінена Російська імперія? <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Агресивна мілітаризація ціною мільйонів життів: виправданню (не)підлягає. – Права людини в умовах тоталітаризму: як тоталітаризм торкнувся життя моєї родини. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Художня культура. Розділ: Основи художньої культури. Тема: Художні напрями мистецтва ХХ століття: від модернізму до постмодернізму. Поліестилістика. (Учень/учениця уміє толерантно вести дискусію з питань культури, знаходити джерела для художньої самоосвіти); – 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво європейського культурного регіону. Україна. (Учень/учениця знає та розуміє внесок українського мистецтва у скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки – “візитівки” українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема, української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини); – 10 клас. Англійська мова. Тема: Англійський світ і Україна. (Учень/учениця знає про звичаї та традиції дозвілля в Україні та англійських країнах, історичні та культурні цінності України та англійських країн, заходи з охорони дозвілля в Україні та англійських країнах).</p>	
<p>Узагальнення</p>	
<p>Тематичний контроль</p>	

Розділ 5. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – хронологічні межі перебування і правовий статус західноукраїнських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини; 	<p>Правовий статус українських земель у складі Польщі. Національна політика та міжнаціональні відносини. Осадництво. Пацифікація. Економічне і соціальне</p>

<p>– <i>дати</i> утворення УНДО, ОУН, проголошення незалежності Карпатської України.</p> <p>Розуміти:</p> <p>– <i>поняття</i>: осадництво, пацифікація, русини, східні креси, національна кооперація, інтегральний націоналізм, український націоналістичний рух, Карпатська Січ;</p> <p>– <i>особливості та головні риси</i> національної політики Польщі, Румунії, Чехословаччини щодо українського населення;</p> <p>– <i>історичні умови</i> формування ідейних течій українського руху в західноукраїнських землях;</p> <p>– <i>передумови формування та зміст</i> теорії інтегрального націоналізму;</p> <p>– <i>вплив міжнародних відносин</i> міжвоєнного періоду на долю регіону.</p> <p>Уміти:</p> <p>– <i>синхронізувати</i> події політичного, соціально-економічного та культурного життя українських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини та УСРР у 1921–1939 рр.;</p> <p>– <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про розподіл українських територій між державами Центрально-Східної Європи в 1921–1939 рр.;</p> <p>– <i>аргументувати особисті судження</i> щодо діяльності Українського народно-демократичного об'єднання, Української національної партії, Української військової організації, Організації українських націоналістів;</p> <p>– <i>охарактеризувати</i> геополітичне становище Карпатської України;</p> <p>– <i>визначити основні тенденції та протиріччя</i> розвитку культури на західноукраїнських землях;</p> <p>– <i>скласти характеристики</i> історичних діячів: Августина Волошина, Володимира-Сергія Залозецького-Саса, Дмитра Донцова, Євгена Коновальця, Василя Мудрого, Андрея Шептицького.</p>	<p>становище населення. Українська кооперація. Просвітні організації краю. Українські політичні організації. Українське народно-демократичне об'єднання. Українська військова організація й Організація українських націоналістів.</p> <p>Українські землі у складі Румунії. Татарбунарське повстання. Суспільно-політичне життя. Українська національна партія.</p> <p>Українські землі у складі Чехословаччини. Правовий статус Закарпаття. Суспільно-політичне й економічне життя. Карпатська Україна. Карпатська Січ.</p> <p>Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування. Політичне та культурне життя української політичної еміграції.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p>	
<p>– Повсякденне життя населення в УСРР/УРСР та в українських регіонах у складі Польщі, Чехословаччини, Румунії в міжвоєнний період: спільне та відмінне.</p>	
<p>– Срібна земля. Третя спроба утвердити незалежність України в ХХ столітті.</p>	
<p>Орієнтовна тема для навчального проєкту:</p>	
<p>– Історія рідного краю в контексті загальноукраїнських подій 1914–1939 рр.</p>	
<p style="text-align: center;">Узагальнення</p>	
<p style="text-align: center;">Тематичний контроль</p>	

Розділ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <p>– <i>зміст</i> українського питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни;</p> <p>– <i>цілі та напрями</i> німецько-радянської співпраці від серпня 1939 р. до червня 1941 р.;</p> <p>– <i>основні воєнні дії</i>, що відбувалися на території України в період Другої світової війни;</p> <p>– <i>хронологічні межі</i> окупації України нацистами та їх союзниками;</p> <p>– <i>дати</i> проголошення Акта відновлення Української</p>	<p>Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939 р. Початок Другої світової війни. Українці в польській армії. Розкол ОУН.</p> <p>Окупація Червоною армією Галичини, Волині, Північної Буковини, Хотинщини та Південної Бессарабії. Радянська нових територій. Масові політичні репресії 1939–1940 рр.</p>

Держави, депортації комуністичним режимом кримських татар та інших народів Криму.

Розуміти:

– природу Другої світової війни як найбільшої за проявами і наслідками трагедії в історії людства;
– поняття: країна-агресор, пакт, радянізація, бліцкриг, окупаційний режим, евакуація, мобілізація, новий порядок, похідні групи, чорносвітники, остарбайтери, воєнний злочин, Голокост;
– причини, зміст та наслідки політики радянізації Західної України;
– вплив окупаційного режиму на спосіб життя та свідомість населення;
– причини польсько-українського протистояння, роль німецької окупаційної влади та радянських партизанів у його загостренні;
– природу виникнення та наслідки явищ часів війни: Голокосту, таборів смерті, тактики “випаленої землі”, депортацій етнічних груп і народів;
– причини розколу ОУН, виникнення українського визвольного руху та його військово-політичної формації – УПА;
– руйнівні наслідки Другої світової війни для України;
– вплив війни на українську культуру (під окупацією, в евакуації, у вигнанні) та повсякденне життя українців.

Уміти:

– встановити хронологічну послідовність і синхронізувати події Другої світової війни в Україні та поза її межами;
– використовувати карту як джерело інформації про оборонні та наступальні операції на території України, пересування ворогуючих сторін і рух лінії фронту, адміністративно-територіальні утворення часів нацистського окупаційного режиму на території України;
– висловити аргументовані судження щодо анексії Радянським Союзом у 1939–1940 рр. і радянізації нових українських територій, політичного та соціально-економічного становища в Україні напередодні німецько-радянської війни, правового статусу громадян на анексованих територіях;
– пояснити причини і наслідки окупації України та польсько-українського протистояння;
– обстоювати власні судження щодо ролі й місця українців у військових формуваннях держав Об’єднаних Націй у роки Другої світової війни та вирішення українського питання на завершальному етапі війни;
– визначити тенденції розвитку національної культури воєнної доби;
– дати історичну оцінку масштабам втрат українського народу від воєнних дій, злочинів комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, виявляти розуміння глибини трагедії українців як бездержавної нації в той час;
– охарактеризувати одну з історичних постатей часів війни: Івана Багряного, Олени Вітер, Кузьми

Політичне та соціально-економічне становище в Україні напередодні німецько-радянської війни. Бойові дії в 1941–1942 рр. Відступ Червоної армії. Мобілізаційні заходи. Тактика “випаленої землі” та інші злочини комуністичного тоталітарного режиму.

Опір окупантам. Український визвольний рух. Проголошення Акта відновлення Української Держави. Поліська Січ.

Окупація України військами Німеччини та її союзниками. Новий порядок. Остарбайтери. Військовополонені. Концтабори. Масове знищення мирного населення. Голокост. Трагедія Бабиного Яру. Праведники народів світу в Україні.

Українська повстанська армія. Українсько-польське протистояння. Українська головна визвольна рада. Радянський партизанський рух.

Бойові дії 1942–1943 рр. Бої на Лівобережжі влітку–восени 1943 р. Чорносвітники. Битва за Дніпро. Вигнання німецьких військ та їхніх союзників з Правобережної та Південної України. Депортація кримських татар та інших народів Криму. Завершення бойових дій на території України.

Українці у військових формуваннях держав Об’єднаних Націй. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Українське питання на Ялтинській і Потсдамській конференціях. Ціна війни.

Культура в роки війни. Освіта і наука. Література. Образотворче мистецтво. Музика та кіно.

<p>Дерев'янка, Олександра Довженка, Сидора Ковпака, Івана Кожедуба, Василя Порика, Олени Теліги, Ігоря Сікорського, Амета-Хана Султана; – висловити аргументовані судження щодо діяльності Степана Бандери, Тараса Бульби (Боровця), Андрія Мельника, Кирила Осьмака, Романа Шухевича в українському визвольному русі періоду Другої світової війни.</p>	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять: – “Волею Українського народу...” (дослідження документів та матеріалів усної історії про війну). – Війна в пам'ятниках рідного краю (краєзнавча експедиція).</p> <p>Орієнтовні теми для навчальних проектів: – Друга світова – найкривавіший збройний конфлікт в історії людства. – Участь українців у визволенні країн Європи. – Воєнне повсякдення: люди і долі. – Війна в об'єктиві камери.</p>	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Українська література. Розділ: Воєнне лихоліття. Тема: Олександр Довженко “Щоденник” (періоду війни). (Учень/учениця розглядає “Щоденник” як джерело вивчення біографії митця в контексті його доби; особливості авторського бачення й оцінки історії України й українського народу, розкриття національних і загальнолюдських проблем; розуміє особливості світовідчуття українців, національного характеру, народної моралі та етики; усвідомлення важливості культурної самоідентифікації особистості; розуміння взаємозв'язку конкретного із загальним).</p>	
Узагальнення	
Тематичний контроль	

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (1945–2019 рр.). 11 КЛАС

Структура курсу:

Повторення. Вступ.

Розділ 1. Україна в повоєнний період.

Розділ 2. Україна в умовах десталінізації.

Розділ 3. Україна в період системної кризи радянського ладу.

Розділ 4. Відновлення незалежності України.

Розділ 5. Становлення України як незалежної держави.

Розділ 6. Творення нової України.

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати: – <i>зміст понять</i>: злочин проти людства, права людини, постіндустріальне (інформаційне) суспільство, історична пам'ять; – <i>основні етапи</i> розвитку українського суспільства другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.</p> <p>Розуміти: – як суспільно-політичні зміни позначаються на свідомості та повсякденні людей; – <i>масштаби</i> людських і матеріальних втрат України в 1914–1945 рр.</p> <p>Уміти: – <i>застосувати знання про</i> історію України як інструмент для аналізу розвитку суспільства; – <i>визначати</i> причини і негативні наслідки поразки у боротьбі за українську державність в першій половині ХХ ст.</p>	<p>Уроки вітчизняної історії 1914–1945 рр. Україна на політичній карті Європи в 1914–1945 рр. Поразка спроб відновити українську державність. Друга світова війна в історичній пам'яті. Періодизація історії України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Особливості курсу історії України 1945–2019 рр.</p>
<p>Орієнтовна тема навчального проекту: – Друга світова війна в історичній пам'яті українців та інших європейців: спільне і відмінне</p>	

РОЗДІЛ 1. УКРАЇНА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>зміст понять</i>: відбудова, репатріанти, спецпоселення, «український буржуазний націоналізм», космополітизм, «ждановщина», «лисенківщина», депортація, обмін населенням, етнічна чистка, операція «Вісла», операція «Захід»; – <i>основні методи</i> радянзації західних областей УРСР та боротьби з активістами ОУН та вояками УПА. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>особливості</i> відбудови промисловості та сільського господарства; – <i>штучний</i> характер масового голоду 1946–1947 рр.; – <i>сутність</i> повоєнних депортацій як військово-політичних акцій комуністичної влади та її злочинів проти українців; – <i>мотиви</i> тривалого опору УПА та націоналістичного підпілля в різних регіонах УРСР; – <i>протиріччя</i> соціально-економічного, культурного, релігійного та повсякденного життя. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановлювати послідовність і синхронність</i> подій, що відображають формування територіальних меж УРСР, масові депортації та обміни населенням, посилення радянзації та репресії у західних областях, український визвольний рух у 1944–1950-х рр., процеси відбудови господарства і культурне життя республіки, ідеологічні кампанії й «чистки»; – <i>визначати причини та наслідки</i> депортацій українців із західних областей УРСР та південно-східних областей Польщі, входження Кримської області до УРСР; ідеологічних кампаній та «чисток», їх вплив на освітній і культурний розвиток УРСР; – <i>показувати</i> на карті зміни адміністративно-територіального устрою УРСР, місця локалізації осередків ОУН та збройного опору УПА на території України; – <i>висловлювати аргументовані судження</i> щодо трансформації методів зміцнення тоталітарного режиму; – <i>виявляти особливості</i> українського визвольного руху в 1945–1950-х рр.; – <i>визначати суперечності</i> розвитку культури; – <i>характеризувати</i> науковий/творчий доробок Ніла Хасевича, Катерини Білокур, Тетяни Яблонської, Олександра Богомольця, Сергія Лебедева, Олександра Палладіна, Володимира Філатова; діяльність Романа Шухевича, Йосипа Сліпого 	<p>Україна в системі міжнародних відносин. Україна – співзасновниця Організації Об'єднаних Націй (ООН). Участь України в міжнародних організаціях. Встановлення кордонів УРСР із сусідніми державами внаслідок переділу західноукраїнських земель. Масові депортації (1944–1946 рр.). Операція «Вісла». Обмін територіями 1951 р. Передання Кримської області до складу УРСР.</p> <p>Економічна ситуація в УРСР. Становище сільського господарства. Масовий штучний голод 1946–1947 рр. Відбудова промисловості.</p> <p>Внутрішньополітична ситуація в УРСР. Репресивні кампанії радянської влади.</p> <p>Радянська західноукраїнських областей УРСР. Національно-визвольний рух у 1944–1950-х рр. на території України. «Велика блокада» проти УПА. Ліквідація Греко-католицької церкви в УРСР. Операція «Захід».</p> <p>Українці в повстаннях у таборах ГУТАБу (ГУЛАГу).</p> <p>Особливості розвитку культури. Освіта та наука.</p> <p>Повсякденне життя.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Людський вимір війни: демографічні зміни в УРСР. 	

<p>– Повсякденне життя повоєнних років.</p> <p>– Вирвані з коренем. Депортації українців у 1944–1951 рр.: причини, етапи, наслідки (дослідження тематичних документів).</p> <p>Орієнтовні теми для навчальних проектів:</p> <p>– Україна для ООН. ООН для України.</p> <p>– Студії боротьби за незалежність: від УНР до УПА (продовження кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?»).</p>
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Тема. Політична картина світу (учень/учениця пояснює відмінність між поняттями «країна», «держава», «залежна територія»; основні вектори зовнішньої політики України).</p>
<p>Узагальнення</p>
<p>Тематичний контроль</p>

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <p>– <i>зміст понять:</i> десталінізація, культ особи, «відлига», лібералізація, реабілітація, шістдесятники, дисиденти, раднаргоспи, децентралізація управління, воєнно-промисловий комплекс, зросійщення (росіянізація, русифікація);</p> <p>– <i>суть</i> хрущовських надпрограм;</p> <p>– <i>прояви</i> дисидентського руху.</p> <p>Розуміти:</p> <p>– <i>основні протиріччя</i> реформування промисловості, сільського господарства, соціальної сфери;</p> <p>– <i>сутність</i> політики СРСР, спрямованої на зросійщення України;</p> <p>– <i>зв'язок</i> між розвитком культури, освіти, науки і внутрішньополітичними процесами.</p> <p>Уміти:</p> <p>– <i>встановлювати послідовність</i> подій, пов'язаних із десталінізацією і лібералізацією суспільного життя, модернізацією економіки, формуванням феномену шістдесятництва і розгортанням дисидентського руху, культурним життям;</p> <p>– <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про адміністративно-територіальний устрій УРСР, події внутрішньої політики;</p> <p>– <i>визначати причини та наслідки</i> посилення зросійщення українського суспільства;</p> <p>– <i>обстоювати свої судження</i> щодо розвитку культури у період «відлиги» та зародження шістдесятництва й дисидентського руху;</p> <p>– <i>характеризувати</i> науковий/творчий доробок Віктора Глушкова, Сергія Корольова, Михайла Янгеля, Бориса Патона, Василя Симоненка, Ліни Костенко; діяльність Левка Лук'яненка, Алли Горської, Івана Світличного</p>	<p>Внутрішньополітична ситуація. ХХ з'їзд КПРС. Десталінізація. Реабілітація жертв політичних репресій. Ліквідація ГУТАБу (ГУЛАГу).</p> <p>Децентралізація управління економікою. Розвиток промисловості. Становище сільського господарства.</p> <p>Зміни соціальної політики.</p> <p>Шістдесятництво. Київський клуб творчої молоді «Сучасник». Національно-визвольний рух: підпільні групи та організації. Зародження дисидентського руху. Антирежимні виступи.</p> <p>Зміни в освіті. Зросійщення (росіянізація, русифікація). Особливості розвитку культури. Антирелігійна кампанія.</p> <p>Повсякденне життя.</p>
<p>Орієнтовна тема для практичного заняття:</p> <p>– Феномен українського шістдесятництва.</p> <p>Орієнтовні теми для навчальних проектів:</p> <p>– «В безсмерті холодно. І холодно в житті. О Боже мій! Де дітися поету?!» Творчість шістдесятників як закономірна реакція на виклики часу.</p> <p>– Ті, хто відкрили шлях у космос (внесок українців в освоєння космічного простору).</p> <p>Орієнтовна тема для написання есе:</p> <p>– «Відлига»: зміни в суспільно-політичних настроях населення України.</p>	

Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Українська література. Тема. Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Поети шістдесятники (учень/учениця розуміє явище «шістдесятництва» і причини пробудження національної свідомості в суспільстві, шістдесятництво як явище соціальне й культурологічне, його зв'язок із дисидентським рухом). Тема. Василь Симоненко. Громадянська лірика (учень/учениця дискутує про патріотичні, громадянські мотиви, морально-етичні проблеми, розуміє проблему почуття людської гідності, мотиви самоствердження людини в складному сучасному світі, її самодостатність, високохудожнє відтворення громадянського вибору поета).

Узагальнення

Тематичний контроль

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД СИСТЕМНОЇ КРИЗИ РАДЯНСЬКОГО ЛАДУ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>зміст понять:</i> «застій», «розвинутий соціалізм», компартійно-радянська номенклатура, самвидав, правозахисний рух, командно-адміністративне управління, дефіцит, депопуляція; – <i>напрями</i> дисидентського руху, методи боротьби влади з інакодумцями. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>взаємозалежність</i> суспільно-політичного та економічного життя в період системної кризи; – <i>мотиви</i> активізації дисидентського руху в другій половині 1960-х – на початку 1970-х рр. і репресій щодо учасників УГГ; – <i>протиріччя</i> розвитку культури; <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановлювати хронологічну послідовність і синхронність</i> подій, що відображають кризові явища доби «застою», розгортання течій дисидентського, кримськотатарського рухів, культурне життя; – <i>використовувати карту як джерело інформації</i> про політичне, соціально-економічне життя у період загострення кризи радянської системи; – <i>визначати причинно-наслідкові зв'язки</i> політико-ідеологічної кризи радянського ладу в УРСР; – <i>порівнювати, аналізувати, робити аргументовані висновки</i> щодо економічного розвитку УРСР у другій половині 1950-х – 1960-х рр. і в 1970-ті – на початку 1980-х рр.; – <i>оцінювати мету і завдання</i> правозахисного руху, його здобутки у сфері у захисту прав людини в СРСР; – <i>виявляти суперечливі процеси</i> в розвитку освіти, науки, літератури та мистецтва; – <i>характеризувати протиріччя</i> політичної діяльності Петра Шелеста та Володимира Щербицького; науковий/творчий доробок Миколи Амосова, Олега Антонова, Івана Миколайчука, Сергія Параджанова, Марії Приймаченко, Володимира Івасюка; діяльність Василя Макуха, В'ячеслава Чорновола, Петра Григоренка, Мустафи Джемілева, Івана Дзюби, Миколи Руденка, Василя Стуса, Олеся Гончара 	<p>Зміни в системі влади. Конституція УРСР 1978 р. Комуністична диктатура. Вплив міжнародних процесів на ситуацію в Україні.</p> <p>Арешти творчої інтелігенції. Іван Дзюба «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Активізація дисидентського руху: течії, форми та методи боротьби. Самвидав. «Український вісник». Михайло Брайчевський «Приєднання чи возз'єднання?». Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод (Українська Гельсінська група/УГГ). Становище кримських татар у місцях депортації та їх боротьба за повернення на батьківщину.</p> <p>Наростання економічної кризи. Уповільнення темпів зростання промисловості. Неefективність колгоспного ладу. Провал Продовольчої програми. Етносоціальні зміни в УРСР. Життєвий рівень населення.</p> <p>Особливості розвитку культури. Освіта й наука. Українське поетичне кіно.</p>

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Українські дисиденти – виклик системі.
- Український самвидав: теми, ідеї, автори.
- Повсякденне життя в місті та в селі (на прикладі кількох українських населених пунктів 1970–1980-х рр.).

Орієнтовні теми для навчальних проектів:

- 49 сміливців проти режиму (дослідження діяльності УГГ).
- Студії боротьби за незалежність: від зброї до слова (продовження кейсу «Як трансформувалася український визвольний рух у XX столітті?»).
- Права людини в СРСР: декларації та реальність.

Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Тема. Населення світу (учень/учениця пояснює значення понять «демографічна політика», «демографічний вибух», «урбанізація», «міграція», «мегалополіс»); 11 клас. Екологія. Тема 2. Природа і людина: системний підхід (учень/учениця розуміє місце природи у житті суспільства; досліджує особливості основних етапів взаємодії суспільства і природи; аналізує наслідки змін і перетворень природних процесів і компонентів природи антропогенною діяльністю); 11 клас. Українська література. Тема. Олесь Гончар «Собор» (учень/учениця розуміє роль духовного начала і краси в житті людини, осуд бездуховності, історичної пам'яті народу, добра і зла в житті, проблему національного нігілізму, моральної нищості).

Узагальнення**Тематичний контроль****РОЗДІЛ 4. ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>зміст понять</i>: перебудова, гласність, плюралізм, прискорення, інфляція, андеграунд, неформальні організації, національно-демократичний рух, суверенітет, незалежність, мітингова демократія, багатопартійність, путч; <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>передумови, протиріччя</i> політики перебудови і гласності в УРСР; – <i>тенденції</i> соціально-економічного і політичного життя, розгортання національно-демократичного руху, формування багатопартійності; – <i>значення</i> прийняття Декларації про державний суверенітет України й Акта проголошення незалежності України; референдуму 1 грудня 1991 р. як акта підтримки населенням України державної незалежності. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановлювати хронологічну послідовність і синхронність подій</i> періоду перебудови; – <i>використовувати історичну карту</i> для реконструкції, пояснення та інтерпретації подій; – <i>виявляти послідовність і суперечливість змін</i> у політичному житті України; – <i>висловлювати аргументовані судження</i> щодо спроби державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р., його наслідків в Україні; ролі й місця України в загальносоюзних суспільно-політичних процесах у 1991 р.; – <i>пояснювати причини</i> Революції на граніті та її значення у відновленні Україною незалежності, перетворення Кримської області в Автономну Республіку; – <i>характеризувати діяльність</i>: Леоніда Кравчука, 	<p>Україна в умовах перебудови в СРСР. Міжнародна ситуація. Інформаційна революція: від дозованої гласності до скасування цензури. Відродження пам'яті про Голодомор 1932–1933 рр.</p> <p>Українська діаспора та її внесок у відродження України.</p> <p>Крах командної економіки. Невдача реформаторських зусиль. Поглиблення диспропорцій і падіння рівня життя населення. Чорнобильська катастрофа.</p> <p>Поява неформальних організацій. Українська Гельсінська спілка. Народний рух України за перебудову. Перші вільні вибори до Верховної Ради УРСР (березень 1990 р.). Зародження багатопартійності. Шахтарські страйки.</p> <p>Особливості розвитку культури. Відродження релігійного та церковного життя.</p> <p>Декларація про державний суверенітет України. Революція на граніті.</p> <p>Перетворення Кримської області в Автономну Республіку. Створення Меджлісу кримськотатарського народу. Спроба державного перевороту в СРСР. Акт проголошення незалежності України. Референдум і вибори Президента України 1 грудня 1991 р.</p> <p>Роль України в розпаді СРСР. Міжнародне визнання.</p>

В'ячеслава Черновола, Ігоря Юхновського.
Орієнтовні теми для практичних занять: – «За живе...» Непоправні наслідки Чорнобильської трагедії. – Злочини комуністичного режиму. Уроки для України сьогодні. Орієнтовні теми для навчальних проектів: – Сто років боротьби за незалежність: 1917–2017. – Український андеграунд: кіно, музика і театр кінця ХХ ст.
Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Екологія. Тема. Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень (учень/учениця знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їх негативний вплив на живі організми та здоров'я людей).
Узагальнення
Тематичний контроль

РОЗДІЛ 5. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – <i>зміст понять:</i> «партія влади», тіньова економіка, інвестиції, дефолт, корупція, багатовекторність зовнішньої політики, «олігархічна система», євроінтеграція, приватизація, виборча система, прожитковий мінімум, Помаранчева революція; – <i>основні державотворчі події</i> України в 1991–2013 рр. Розуміти: – <i>історичне значення</i> прийняття Конституції України, запровадження національної валюти, проголошення курсу на євроатлантичну інтеграцію, Будапештського меморандуму; – <i>природу походження та значення</i> Помаранчевої революції. Уміти: – <i>встановлювати хронологічну послідовність і синхронність</i> подій, що відображають процеси державотворення в Україні, <i>синхронізувати</i> їх з відповідними подіями регіональної історії, історії країн Центрально-Східної Європи; – <i>використовувати історичну карту</i> для інтерпретації та реконструкції подій; – <i>визначати основні тенденції та протиріччя</i> соціально-економічного розвитку України в 1991–1998, 1999–2004, 2005–2009, 2010–2013 рр.; пошуків Україною зовнішньополітичних орієнтирів; – <i>висловлювати аргументовані судження</i> щодо перебігу державотворчих процесів, формування олігархічної системи в Україні; – <i>характеризувати діяльність</i> Леоніда Кучми, Віктора Ющенка.	Державотворчі процеси. «Партія влади». Особливості багатопартійної системи. Прийняття Конституції України 1996 р. Формування ринкової економіки. Запровадження гривні. Зміни в сільському господарстві. Специфіка приватизації. Матеріальне становище населення. Демографічна ситуація. Етносоціальна структура. Протидія сепаратизму. Повернення кримських татар на історичну Батьківщину. Відносини України з ЄС, НАТО, США та Росією. Проблема Чорноморського флоту. Ідея Єдиного економічного простору (ЄЕП). Тузлівська криза. Президентські вибори 2004 р. Помаранчева революція. Конституційна реформа 2004 р. Суспільно-політичне життя України в 2005–2009 рр. Конституційні зміни, суспільно-політичне життя України в 2010–2013 рр. Харківські угоди 2010 р.
Орієнтовні теми для практичних занять: – Державне будівництво в незалежній Україні: особливості, здобутки, проблеми. – Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір: виклики і відповіді. – Основний закон України: умови створення й аналіз основних положень. Орієнтовна тема для навчального проекту: – Студії боротьби за незалежність: від культурної до політичної розбудови (завершення кейсу «Як трансформувалася український визвольний рух у ХХІ столітті», презентація). Орієнтовна тема для написання есе: – Помаранчева революція: національний і людський виміри.	

Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Екологія. Розділ. Провідні екологічні проблеми. Тема. Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень (учень/учениця знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їх негативний вплив на живі організми та здоров'я людей; розуміє взаємопов'язаність таких категорій, як «забруднення середовища» і «стійкість геосистем», пояснює залежність стійкості геосистем від біорізноманіття, біомаси і біопродуктивності).

Узагальнення

Тематичний контроль

РОЗДІЛ 6. ТВОРЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>зміст понять</i>: економічна інтеграція, політична асоціація, Євромайдан, Революція Гідності, Небесна Сотня, Мінські домовленості, люстрація, тимчасово окупована територія, антитерористична операція (АТО), Операція об'єднаних сил (ООС), «добробат», «кіборги», «гібридна війна», волонтерський рух, безвізовий режим, томос. – <i>домінуючі тенденції</i> державотворчого процесу в 2014–2019 рр.; – <i>зміст документів</i> України, Європейського Союзу (ЄС), ООН, США про визнання Росії агресором. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>особливості</i> соціально-економічного розвитку України в останнє десятиліття; – <i>природу походження та значення</i> Євромайдану і Революції Гідності; – <i>необхідність</i> вшанування героїзму та жертвності загиблих Небесної Сотні, захисників України від збройної агресії Росії; – <i>територіальну цілісність</i> України і недоторканість державних кордонів як головні умови суверенності та незалежності; – <i>чинники формування</i> громадянського суспільства в незалежній Україні; – <i>важливість</i> для України політичної асоціації, економічної інтеграції та впровадження безвізового режиму з ЄС. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановлювати хронологію</i> подій України в 2014–2019 рр.; – <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про основні політичні й соціально-економічні події в Україні впродовж 2014–2019 рр.; – <i>визначати основні протиріччя</i> соціально-економічного розвитку України в 2014–2019 рр.; – <i>характеризувати</i> перебіг державотворчих процесів в Україні впродовж останнього п'ятиліття; – <i>обґрунтувати</i> на основі аналізу документів твердження про визнання Росії державою-агресором щодо України; – <i>аналізувати</i> Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської 	<p>Загострення дискусій навколо геополітичного вибору України. Євромайдан. Революція Гідності. Небесна Сотня. Окупація та анексія Росією Криму. Збройна агресія Росії на сході України. АТО. Реакція світової спільноти на збройну агресію Росії. Санкції проти Росії. Мінські угоди. ООС. Відновлення владної вертикалі в ході президентських і парламентських виборів 2014 р. Соціально-економічне становище України. Угода про асоціацію між Україною і ЄС. Безвізовий режим для громадян України в країні ЄС. Релігійне життя. Створення Православної церкви України. Надання Томосу. Особливості розвитку культури. Реформи в освіті. Тенденції розвитку науки. Українці в світі. Зв'язки з українською діаспорою.</p>

<p>Федерації державою-агресором, затверджене Постановою Верховної Ради України від 27 січня 2015 р.;</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначати передумови, причини, ознаки та наслідки збройної агресії Росії проти України; – обстоювати свої судження щодо розвитку освіти, науки і культури; – прогнозувати можливі шляхи розвитку України та зміни її геополітичного становища; – характеризувати діяльність Петра Порошенка, Любомира Гузара. 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Екологічні проблеми України. Подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. – Зовнішні та внутрішні загрози суверенітету України в умовах «гібридної війни». <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – «У 1918 р. Україна здобула незалежність, у 1991 р. – відновила, сьогодні – захищає» (завершення проєкту з укладання інтерактивної стрічки часу, яка відображає неперервність і спадкоємність державотворчих процесів у ХХ–ХХІ ст., презентація проєкту). – Усна історія Майданів: від Революції на граніті до Революції Гідності (електронна Книга пам'яті). <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Відверта розмова з воїнами АТО/ООС, однолітками – внутрішньопереміщеними особами. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ. Збройні сили України на сучасному етапі. Тема. Військова присяга та військова символіка України (учень/учениця розуміє проблеми реформування та розвитку Збройних Сил України, оборонну політику держави та інші заходи у цій сфері); 10 клас. Громадянська освіта. Розділ. Україна. Європа. Світ. Тема. Інтеграція й глобалізація. Міграційні процеси і Україна. Україна – член європейського та світового співтовариства (учень/учениця знає та розуміє причини та наслідки міграційних процесів в Україні та світі; усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади; України, Європи та світу; аналізує основні положення Угоди про асоціацію Україна – ЄС; дискутує щодо перспектив збереження та розширення ЄС, НАТО; пишається потенціалом України в Європі та світі); 10 клас. Мистецтво. Розділ. Мистецтво європейського культурного регіону. Україна (учень/учениця знає та розуміє внесок українського мистецтва у скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки – «візитівки» українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема, української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини); 10 клас. Географія. Тема. Країни Європи (учень/учениця аналізує особливості та проблеми країн ЄС, позитивні наслідки та ризики вступу України до ЄС; оцінює роль ЄС у світі); 10 клас. Географія. Тема. Глобальні проблеми людства (учень/учениця характеризує поняття «глобальні проблеми людства»; аналізує сутність, причини виникнення, особливості кожної з глобальних проблем, можливі шляхи їх розв'язування); 11 клас. Українська література. Тема. Сучасна українська література. Історико-культурна картина літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття (учень/учениця розуміє постмодернізм як один із основних напрямів сучасного мистецтва); 11 клас. Географія. Розділ. Глобальні проблеми людства. Тема. Глобальні проблеми соціального характеру (учень/учениця пояснює причинно-наслідкові зв'язки виникнення демографічних проблем, складає демографічні прогнози, називає хвороби цивілізації); 11 клас. Економіка. Розділ. Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні. Тема. Роль уряду у регулюванні національної економіки (учень/учениця розуміє об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку і уряду та роль уряду як власника, виробника і споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу); 11 клас. Англійська мова. Тема. Моє місце в світі (учень/учениця знає про зразки здорового способу життя в Україні та англійськомовних країнах, вміє презентувати Україну в міжнародному контексті); 11 клас. Німецька мова. Тема. Україна у світі (учень/учениця оцінює внесок молоді у сучасне мистецтво України та німецькомовних країн; вміє презентувати Україну в міжнародному контексті); 11 клас. Французька мова. Тема. Україна у світі (учень/учениця розуміє особливості суспільства і культури спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах тематичної ситуаційної спілкування); 11 клас. Іспанська мова. Тема. Україна у світі (учень/учениця розуміє особливості суспільства і культури спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах</p>	

Історія: Україна і світ.

10–11 класи

Навчальна програма

для закладів загальної середньої освіти

Пояснювальна записка

Навчання історії в 10–11 класах спрямоване на реалізацію **мети повної загальної середньої освіти**, що полягає в різнобічному розвитку, вихованні й соціалізації особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві і цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності.

У цьому плані **інтегрований курс «Історія: Україна і світ»** має на меті сприяти розвитку особистості, яка володіє ключовими і предметними компетентностями, усвідомлює власну національну ідентичність, має патріотичний світогляд, займає активну громадянську позицію, розуміє виклики глобалізованого світу і здатна реагувати на динаміку суспільних завдань через засвоєння й осмислення історичних явищ і процесів, що стосуються національних інтересів України XX – XXI ст. та її місця у світовій історії.

Ця мета конкретизується в **комплексі завдань**, серед яких пріоритетними є:

- поглиблення інтересу до історії як сфери знань і навчального предмета, розвиток мисленневих здібностей і вмінь, необхідних для розуміння сучасних викликів;
- набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в Україні та світі XX – XXI ст. з позицій: цінності життя людини, досвіду українського державотворення, утвердження єдності й соборності Українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспільних процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету, цілісності та непорушності кордонів Української держави в контексті світового історичного процесу;
- розвиток історичного, критичного і творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу й проблеми, що стоять перед країною і світом, формувати висловлення й обстоювати власний погляд на інформацію;
- розуміння національного інтересу, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів;
- ознайомлення з культурними надбаннями, зокрема з цінностями та історико-культурними традиціями українського та інших народів;
- формування національної політичної й правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні з національними та загальнолюдськими цінностями.

Інтегрований курс сприятиме: баченню суспільних явищ у конкретно-історичних умовах, переосмисленню минулого в світлі нових фактів і викликів суспільного розвитку, вмінню інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного та політичного простору, здатності дотримуватися принципів демократії і розуміти їхню цінність у сучасному світі, виявляти стійкість до маніпуляції свідомістю навколо історії, прогнозувати суспільний розвиток.

Зміст курсу структурований за проблемно-тематичним принципом. Особливу увагу приділено питанням становлення національної державності, взаємодії людини і держави, життю людини в суспільстві. Змістове наповнення предмета базується на засадах: *громадянської спрямованості* – розвитку громадянської свідомості, активної життєвої позиції й патріотизму особистості, яка володіє глибокими історичними знаннями і розумінням національного інтересу України та готова його обстоювати; *людиноцентризму* – уваги до людини та її поведінкових мотивацій, відкритті зв'язків між формуванням особистісних цінностей і розвитком суспільства; *україноцентризму* – представлення новітньої історії України в контексті всесвітньої історії з розкриттям у ній тих сюжетів, які відображають боротьбу українського народу за свободу і державність; *націєтворення* – висвітлення історії України XX – XXI ст. як процесу формування сучасної української нації; *європейськості* – відображення зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом; політичних, економічних і культурних взаємовпливів.

Проблематику історії України (що становить дві третини змістового наповнення) внесено у світовий, насамперед європейський історичний контекст і водночас показано, як вона цей контекст творить. Програма приділяє увагу видам навчальної діяльності, що надають учням можливість самостійно працювати з історичними відомостями, зокрема пропонує орієнтовні переліки тем для практичних занять, написання есе, виконання проєктів. Учні зможуть набути історико-предметної компетентності, зокрема умінь визначати причини, сутність і наслідки подій, явищ і процесів ХХ – початку ХХІ століть на теренах України та інших держав, характеризувати і порівнювати, аргументовано висловлювати власну думку.

Зміст курсу «Історія: Україна і світ» відповідає вимогам чинного Державного стандарту повної загальної середньої освіти. Його наскрізні змістові лінії – провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів: «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – влада», «людина – світ уявлень та ідей», «людина – простір», «людина – природа», «людина – світ речей».

У зміст курсу інтегровано низку інших, актуальних сьогодні змістових ліній.

Змістова лінія «**Екологічна безпека та сталий розвиток**» передбачає формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Учні 10–11 класів орієнтують на особисту відповідальність за сталий розвиток, зокрема на такі способи діяльності, які забезпечують збереження навколишнього середовища, а також на оцінку й (за необхідності) зміну власних споживчих звичок і способу життя.

Реалізація змістової лінії «**Громадянська відповідальність**» сприятиме формуванню діяльного члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, є вільною особистістю, яка визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями і почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці. Учні 10–11 класів орієнтують на усвідомлення своєї ролі в суспільстві, набуття вмінь приймати рішення, розуміння важливості громадських ініціатив та участі в їх реалізації.

Вивчення питань, що належать до змістової лінії «**Здоров'я і безпека**», має на меті сформувати учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Учні 10–11 класів навчають знати і розуміти права, обов'язки і відповідальність, що пов'язані з дотриманням правил безпеки, розвивають уміння здорової й безпечної поведінки, орієнтують на розуміння взаємозалежності між колективною й індивідуальною безпекою.

Змістова лінія «**Підприємливість та фінансова грамотність**» спрямована на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо). Учні 10–11 класів орієнтують на розвиток підприємливості, знайомлять з можливостями участі в заходах, спрямованих на покращення добробуту місцевих громад і суспільства загалом.

Змістова лінія «**Культурна самосвідомість**» спрямована на розвиток школяра як особистості, яка розуміє роль культури у формуванні мислення, усвідомлює зміни різних культур упродовж історії, має уявлення про різноманіття культур та їх особливості, цінує свою культуру і культурну багатоманітність світу. Учні 10–11 класів орієнтують на усвідомлення і вивчення культурної багатоманітності світу, розвиток власної культурної свідомості, набуття знань про становлення та взаємодію національних культур.

Під час вивчення питань, що належать до змістової лінії «**Інформаційне середовище**», головною метою є зростання учня як людини, яка сприймає і розуміє навколишнє інформаційне середовище; здатна його критично аналізувати, а також діяти в ньому відповідно до своїх цілей і усталеної в суспільстві комунікативної етики. Учні 10–11 класів орієнтують на формування ефективних способів пошуку необхідної інформації, що охоплюють різні середовища і бази даних, на розвиток уміння критично аналізувати інформацію для прийняття особистих рішень.

Змістова лінія «**Цінності й моральність**» спрямована на формування учня як морально повноцінної людини, яка знає загально визнані правила поведінки, дотримується їх у школі і поза школою, не байдужа до нехтування ними і за потреби реагує на це відповідно до можливостей. Учні 10–11 класів орієнтують на рефлексію про принципи власної поведінки і поведінки інших людей, застосування вмінь розв'язувати світоглядні (ціннісні, моральні) конфлікти і робити відповідальний вибір.

Змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Навчання по змістових лініях реалізується через актуалізацію відповідних знанневих,

діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу роботу при міжпредметній та внутрішньопредметній інтеграції, позакласну роботу і роботу гуртків за інтересами, участь у загальнонаціональних учнівських конкурсах.

Структура програми й організація навчання учнів. Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів і змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня/учениці зорієнтовані на формування предметних і ключових компетентностей і викладені через знання й уміння, які відповідають знанневому, смислово й діяльнісному компонентам.

Комплексним показником рівня історичної освіти є **предметно-історична компетентність** учнів, тобто здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих під час навчання. Елементами історичної компетентності є: *хронологічна компетентність*, тобто уміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причино-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства; *просторова компетентність* – уміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля; *інформаційна компетентність* – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел; *логічна компетентність* – уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації; *аксіологічна компетентність* – уміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між минулим і сучасним життям.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності описані в Програмі як завдання, виконання яких учні повинні продемонструвати. Завдання *знати* передбачає, що учень/учениця повинні, використовуючи джерельну інформацію, назвати й обґрунтувати часові межі історичного явища; віднести історичну подію до певного часового проміжку, історичного періоду; розпізнати на карті позначені, але не підписані історико-просторові об'єкти; стисло описати історичне явище, процес (перелічити ознаки), вільно відтворити представлене пояснення факту (розкрити зміст, вплив, значення), виділити суттєві характеристики поняття (пояснити, дати визначення) тощо.

Виконання учнем/ученицею завдання *вміти* має продемонструвати його/її здатність оперувати певним алгоритмом дій: відбирати з масиву фактів ті, що характеризують історичне явище чи процес; розміщувати відібрані факти в хронологічній послідовності, синхронізувати їх відповідно до історико-географічних регіонів чи адміністративно-політичних утворень. Старшокласники повинні вміти користуватися картою як джерелом інформації, виділяти потрібну (тобто аналізувати) і групувати за певною ознакою (класифікувати) інформацію з різних джерел; систематизувати, узагальнювати та інтерпретувати факти; характеризувати явища, процеси, періоди, геополітичну ситуацію; порівнювати, визначати передумови й наслідки історичних подій, мотиви вчинків історичних осіб, висловлювати й обґрунтувати судження про їхні рішення, позиції, погляди, діяльність; виявляти факти, які ставлять під сумнів пропоновані твердження (наводити контраргументи); прогнозувати суспільні зміни тощо.

Умовою досягнення результатів, що пов'язані з осмисленням ключових історичних явищ, оцінкою діяльності історичних осіб ХХ – початку ХХІ ст., є дослідницько-пошукова робота. Програма не подає ні переліку фактів, що сукупно відображають кожне з виділених історичних явищ, процесів, ні науково обґрунтованих суджень про названих історичних осіб. Виконуючи таке завдання, учень/учениця самостійно добирає потрібний матеріал: відбирає факти, що відображають конкретне явище чи процес, щоб розмістити їх у хронологічній послідовності або синхронізувати; відшукує інформацію про історичну особу, аби сформулювати власне аргументоване судження про її діяльність тощо. Описані завдання доцільно розподілити між учнями та запропонувати їм представити результати, працюючи в парах або групах. Учитель/вчителька має оцінити, насамперед, уміння виконувати подібні завдання, бо переліки фактів завжди будуть неповними, а судження учнів матимуть різний рівень узагальнення.

Програма орієнтує учасників освітнього процесу на результативну діяльність. Визначені результати, на думку укладачів, будуть досяжними тільки за умови залучення учнів/учениць до різних, переважно активних та інтерактивних видів навчальної діяльності. Вагомою складовою успіху є також широке використання в навчанні історії можливостей інших предметів. До кожного розділу Програми подано пропозиції щодо використання міжпредметних зв'язків.

Головним критерієм успішності роботи вчителя/вчительки за цією Програмою є не так

змістова повнота, як уміння налагодити творчу роботу школярів/школярок з орієнтацією на формування ключових і предметних компетентностей. Підтримуючи різнобічні інтереси і стали пізнавальну активність учнів/учениць, педагоги сприятимуть освоєнню ними суспільного досвіду, що забезпечить соціальну активність молодих людей як особистостей, їхню спрямованість на творчу діяльність.

Зміст кожного розділу програми містить перелік історичних сюжетів, які (для полегшення планування навчальної діяльності) згруповані в змістові блоки. Втім, це не обмежує права вчителя самостійно розподіляти навчальний матеріал на окремі заняття, зокрема змінювати пропоновану авторами послідовність вивчення сюжетів у межах розділів. Учителю формулює назву теми і визначає кількість і перелік питань до кожного уроку, орієнтуючись на вказані в розділі очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності. Плануючи навчання/учіння, вчителям/вчителькам доцільно враховувати умови організації навчального процесу у своїй школі, пізнавальні можливості школярів/школярок, а також власне бачення викладання конкретного розділу.

Програма передбачає вивчення: в 10-му класі – періоду від початку Першої до кінця Другої світової війни, а в 11-му класі – від середини ХХ ст. до сучасності. Такий хронологічний розподіл дає можливість показати у взаємозв'язку (як явища одного ряду) дві світові війни і водночас пояснити формування сучасного світового порядку як заперечення тоталітарного досвіду першої половини ХХ ст., виразно сформулювати уроки минулого, пов'язані з боротьбою за громадянські свободи і демократичні цінності.

Вивченню кожного з періодів передують вступні заняття. Їх мета – представити учням історичний образ періоду, що вивчатиметься впродовж навчального року. Працюючи з матеріалом вступу, учень/учениця сформує початкові уявлення про ключові явища і процеси історичного періоду, розпізнають головні тенденції розвитку українського і європейських суспільств у цей час.

Обов'язковим компонентом навчально-пізнавальної діяльності на уроках історії в 10–11 класах є виконання учнями практичних і творчих завдань. У Програмі до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проєктів і/або есе. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обов'язковим обговоренням результатів на уроці. Для практичного заняття, проєкту, есе учитель/вчителька може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані учням/ученицям завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на визначені у відповідному розділі Програми очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти освоєнню учнями ключових компетентностей, формувати розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначає час для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення учнями/ученицями повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Плануючи курс, доцільно визначити цілі (очікувані результати учіння) та виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць за цією програмою вчитель/вчителька відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі, які затверджує керівник навчального закладу. Робочу програму вчитель/вчителька укладає тоді, коли має намір вибудувати в межах навчальної програми власний алгоритм роботи з учнями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширити коло історичних діячів, змінити послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних занять, творчих робіт тощо.

Історія: Україна і світ (1914–1945 рр.). 10 клас

Структура курсу:

Вступ. Переддень світової війни

Розділ 1. Перша світова війна

Розділ 2. Соціальні й національні революції в Європі. Українська революція

Розділ 3. Облаштування повосенного світу: між демократією й авторитаризмом

Розділ 4. Тоталітарні режими як виклик людству

Розділ 5. Україна і світ напередодні Другої світової війни. Початок війни

Розділ 6. Друга світова війна: перебіг і результати

Вступ. ПЕРЕДДЕНЬ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати:	Система «озброєного миру»: Троїстий

<ul style="list-style-type: none"> – <i>геополітичні плани</i> країн Антанти і Центральних держав; – <i>зміст</i> «українського питання» напередодні Першої світової війни. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття</i>: система «озброєного миру», «військово-політичний блок», «геополітика»; – <i>передумови, причини і привід</i> до Першої світової війни; – <i>роль</i> «українського питання» в австро-російських суперечностях і європейській політиці. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановити хронологічну послідовність</i> подій у переддень Першої світової війни; – <i>охарактеризувати</i>, використовуючи карту як джерело інформації, геополітичну ситуацію напередодні Першої світової війни; – <i>порівняти</i>: а) геополітичні плани країн Антанти і Центральних держав щодо українських територій; б) політичні орієнтації провідних українських партій напередодні війни; в) повсякденне життя у традиційному та індустріальному суспільстві; – <i>визначити причини</i> піднесення українського національного руху. 	<p>союз і Антанта. Території зіткнення геополітичних інтересів: «балканський вузол». Україна в геополітичних планах Центральних держав і Антанти. «Українське питання» в австрійсько-російських відносинах. Український національний рух. Модернізація і формування сучасних націй. Повсякденне життя: між традиційним та індустріальним суспільством.</p>
Узагальнення	

Розділ 1. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>хронологічні межі</i> Першої світової війни, <i>час утворення</i> Головної української ради та легіону Українських січових стрільців, <i>періоди</i> російської окупації Галичини і Буковини; – <i>політичні й військові механізми</i> переростання локального конфлікту в світову війну; – <i>зміст</i> «українського питання» під час Першої світової війни. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття</i> «світова війна», «окупаційний режим», «національне військове формування», «військове генерал-губернаторство», «військова стратегія», «позиційна війна», «репарація», «контрибуція»; – <i>вплив</i> війни на українське суспільство. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій Першої світової війни; – <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про основні події Першої світової війни, зокрема на українських теренах; – <i>висвітлити</i>, зібравши джерельну інформацію, бойовий шлях легіону Українських січових стрільців; – <i>систематизувати, узагальнити та інтерпретувати</i> відомості про економічне і суспільне життя під час війни в Україні, країнах Європи і світу; – <i>охарактеризувати</i> геополітичну ситуацію напередодні Першої світової війни, національну 	<p>1.1. Початок Першої світової війни. Політичні програми та орієнтації українців у зв'язку з початком війни. Початок світової війни. Головна українська рада. Українці в арміях воюючих сторін. Легіон Українських січових стрільців. Український рух у Російській імперії: між заявами про лояльність і переслідуваннями. Союз визволення України. Галицькі «москвофіли».</p> <p>1.2. Воєнні кампанії 1914–1916 років. Театри бойових дій у 1914 р. Російська окупація Галичини та Буковини. Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців. Вступ у війну Італії. Західний фронт у 1915–1916 рр. Брусиловський прорив. Воєнні операції на морях.</p> <p>1.3. Повсякденне життя: на фронті й у тилу. Сприйняття війни. Людина на фронті: «будні» окопної війни. Влада й організація життя в тилу. Жінка на війні. Національне питання в ході війни. Опіка над пораненими, біженцями й полоненими.</p> <p>1.4. Завершення та наслідки війни. Вступ у війну США. «14 пунктів» Вудро Вілсона. Бойові дії на Західному фронті в 1917–1918 рр. Вихід із війни Росії. Комп'єнське</p>

<p>політику Російської імперії та Австро-Угорщини в період війни, повсякденне життя населення на фронті й у тилу;</p> <ul style="list-style-type: none"> – висловити аргументовані судження про: а) ставлення до Першої світової війни провідних політичних сил у країнах Антанти і Центральних державах; б) стратегії провідних українських політичних сил в умовах війни та роль лідерів у їх формуванні; – визначити причини: а) розколу українських політичних сил у ставленні до війни; б) створення українських добровольчих військових формувань; в) сплеску добровільного руху в Україні; – узагальнити політичні, економічні й світоглядні наслідки Першої світової війни; – спрогнозувати зміни геополітичного простору з урахуванням результатів Першої світової війни. 	<p>перемир'я. Наслідки війни: політичний, матеріальний, соціальний («втрачене покоління») і духовний виміри.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Українські січові стрільці в мистецьких і літературних образах; – Повсякденне життя під час Першої світової війни (на прикладі українських теренів); – «Велика війна» в історичній пам'яті та культурі. <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> – «Велика війна» 1914–1918 років: збіг обставин чи вияв кризи європейської цивілізації? – Зумовлені Першою світовою війною наукові й технічні винаходи, які змінили життя людства. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Захист Вітчизни. Розділ: Історія розвитку українського війська. Тема: Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ століття. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).</p>	
<p>Узагальнення</p>	

Розділ 2. СОЦІАЛЬНІ Й НАЦІОНАЛЬНІ РЕВОЛЮЦІЇ В ЄВРОПІ. УКРАЇНЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – час початку революцій у Росії, Чехословаччині й Угорщині, утворення УНР і ЗУНР, проголошення державної незалежності Польщі та Фінляндії. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття:</i> «національна революція», «національно-територіальна автономія», «федералісти», «самостійники», «ультиматум», «інтервенція», «отаманщина», «націонал-комунізм», «воєнний комунізм», «державний терор», «продовольча розкладка», «реквізіція»; – <i>передумови</i> краху монархічних режимів у Центральних державах і в Росії, розпаду імперій Центральної та Східної Європи, відновлення державності Польщі, Фінляндії та утворення Королівства сербів, хорватів і словенців; – <i>причини</i> радикалізації суспільно-політичних настроїв в Україні у 1918–1919 рр., боротьби між «червоними» і «білими» за контроль над українськими теренами; – <i>значення</i> Української революції та Акту злуки УНР і ЗУНР для української державності; – <i>утопічний характер</i> більшовицького плану 	<p>2.1. Російська революція 1917 року. Падіння монархії в Росії. Тимчасовий уряд: склад і політика. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Жовтневий переворот. Війна між «червоними» й «білими». Розпад Російської імперії. Проголошення державної незалежності Польщі та Фінляндії.</p> <p>2.2. Українська революція: від автономії до незалежності. Причини та рушійні сили Української революції 1917–1921 рр. Українська Центральна Рада і Генеральний Секретаріат. Універсали Української Центральної Ради: від автономії до самостійності. Боротьба політичних організацій за вплив на армію та населення. Формування українського війська: здобутки і прорахунки. Перша російсько-українська війна. Кримськотатарський національний рух. Конституція Української Народної Республіки (УНР).</p> <p>2.3. Українська революція: національний і соціальний аспекти. Українська Держава.</p>

<p>«світової пролетарської революції».</p> <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановити</i> хронологічну послідовність і синхронність революційних подій у Центрально-Східній Європі в 1917–1923 рр.; – <i>визначити</i> хронологічні межі та етапи Української революції; – <i>описати</i>, використовуючи карту: а) геополітичні зміни в Європі після Першої світової війни, б) перебіг збройної боротьби за збереження української державності; – <i>визначити</i>, на основі аналізу універсалів УЦР та інших документів періоду Української революції, зміни в стратегії й тактиці українського державотворення; – <i>простежити</i> зміни державного устрою України в період революції та <i>визначити</i> причини цих змін; – <i>порівняти</i>: а) програмні засади, внутрішню і зовнішню політику урядів УНР (з часу Центральної Ради і Директорії), Української Держави і ЗУНР; б) національну політику більшовиків та українських держав; – <i>охарактеризувати</i>: а) ставлення національних меншин в Україні до української державності; б) стратегію боротьби більшовиків за владу і за відновлення Росії в імперських кордонах; – <i>встановити причини і наслідки</i>: а) Української революції і боротьби українців за збереження національної держави; б) російсько-українських воєн; в) польсько-української війни; г) української отаманщини; д) втрати Україною національно-державного суверенітету; – <i>висловити аргументовані судження</i> про політичну діяльність Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, Миколи Міхновського, Симона Петлюри, Євгена Петрушевича, Павла Скоропадського, Нестора Махна, Юзефа Пілсудського, Володимира Ульянова (Леніна). 	<p>Антигетьманська опозиція. Утворення Директорії. Відновлення УНР. Друга російсько-українська війна та окупація УНР більшовиками й білогвардійцями. Політика «воєнного комунізму». Отаманщина. Холодноярська республіка. Зимові походи Армії УНР.</p> <p>2.4. Революції в Центральній Європі. Крах монархічних режимів у Центральних державах. Розпад Габсбурзької монархії. Національні революції в Чехословаччині й Угорщині. Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців.</p> <p>2.5. Проголошення Західно-Української Народної Республіки. Українсько-польські відносини. Утворення Української Національної Ради. «Листопадовий зрив» і проголошення Західно-Української Народної Республіки. Польсько-українська війна. Акт Злуки УНР і ЗУНР. «Трикутник смерті» й Варшавська угода 1920 р.: здобутки і втрати українців.</p> <p>2.6. Українська державність та питання національних меншин. Міжнародні відносини на теренах України. Закон УНР «Про національно-персональну автономію». Національна політика гетьманського уряду і Директорії. Питання національних меншин у ЗУНР.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Стратегія і тактика боротьби Української Центральної Ради за створення національної демократичної держави (на основі аналізу універсалів і конституційних актів); – Українська державність і питання національних меншин (на основі аналізу універсалів УЦР і конституційних актів українських держав). <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Жовтневі (1917 року) події в Росії: державний переворот чи соціалістична революція? 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).</p>	
<p>Узагальнення</p>	

Розділ 3. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ: МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ Й АВТОРИТАРИЗМОМ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – час роботи Паризької і Вашингтонської конференцій, створення Ліги Націй, утворення 	<p>3.1. Паризька мирна конференція. «Українське питання». Система мирних договорів з переможеними. Встановлення</p>

СРСР, *хронологічні межі* непу, голоду в Україні, політики «коренізації», епохи «проспериті» в США, Веймарської республіки в Німеччині;

– *статус* Української СРР у складі Радянського Союзу (СРСР);

– *приклади відображення* в мистецтві та літературі результатів світової війни, подій Української та інших революцій.

Розуміти:

– *поняття*: «система колективної безпеки», «нова економічна політика (неп)», «продподаток», «коренізація (українізація)»;

– *місце і роль* Ліги Націй у повоєнному світі;

– *тоталітарний характер* більшовицького (комуністичного) політичного режиму, *інструменти* його політики;

– *місце і вагу* «українського питання» в планах і дискусіях лідерів великих держав про повоєнне облаштування Європи;

– *проблематику* становлення національних держав у Центрально-Східній Європі;

– *зв'язок* між економічним потенціалом і політичними впливами держав;

– *сутність* більшовицької «нової економічної політики» і політики «коренізації» в СРСР, їх *особливості* в УСРР;

– *модернізм* як противагу «класичному мистецтву» XIX ст.;

– *роль інтелігенції* в осмисленні наслідків Першої світової війни і революційного періоду;

– *культурну єдність* політично розколотої Європи.

Уміти:

– *встановити хронологічну послідовність і синхронність* подій, пов'язаних з політичним облаштуванням повоєнного світу;

– *описати, використовуючи карту*: а) геополітичні зміни в Європі внаслідок Першої світової війни та національних революцій; б) територіальні межі СРСР, УСРР; в) регіони компактного проживання українців та інших національних меншин у державах Центрально-Східної Європи; г) осередки української політичної й трудової еміграції;

– *систематизувати, узагальнити й інтерпретувати* відомості про політику, економіку, побутову культуру і повсякденне життя в УСРР і країнах Європи в 1920-х рр.;

– *визначити наслідки*: а) ухвалених Антантою в «українському питанні» рішень; б) ставлення влади і населення УСРР до політики «коренізації/українізації»;

– *обтунтувати судження* про сильні та слабкі сторони Версальсько-Вашингтонської системи договорів щодо повоєнного устрою світу;

– *охарактеризувати* (на прикладах європейських держав): а) стратегію подолання економічної й соціальної нестабільності, обрану політичними силами, що були при владі у 1920-х рр.;

б) результати економічного розвитку країн Західної Європи та Північної Америки в 1920-х рр.;

кордонів у Європі. Поділ української території. Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Утворення Радянського Союзу. Статус Української СРР у складі Радянського Союзу.

Українська політична та культурна еміграція. Спроби формування системи колективної безпеки в Європі. Ліга Націй.

3.2. Економічний і суспільно-політичний розвиток країн Західної Європи та Америки. Епоха «проспериті» в США.

Економіка західноєвропейських держав: структурні зміни і стабілізація. Англійська та французька демократії в умовах соціальних конфліктів і політичної конкуренції. Німеччина в період Веймарської республіки. Репараційне питання. Німецько-радянське зближення 1920-х рр.

3.3. Держави Центрально-Східної Європи. Економічне і політичне становище Королівства сербів, хорватів і словенців, Болгарії, Румунії, Угорщини, Австрії, Чехословаччини, Польщі. Становище українців у Польщі, Чехословаччині, Румунії: національна політика влади, соціальні зміни, господарська, культурна і політична активність.

3.4. Українська СРР в умовах «нової економічної політики». Політико-економічна криза більшовицького режиму. Голод 1921–1923 рр. «Нова економічна політика»: запровадження, реалізація, економічні та соціальні результати. Людина в період непу.

3.5. Політика «коренізації» більшовицького режиму. «Українізація». Курс на «коренізацію» компартійно-державного апарату СРСР. «Українізація»: форма і зміст. Ставлення влади і населення УСРР до «українізації». Радянська українізація в баченні української політичної та культурної еміграції. Розвиток української освіти, науки і мистецтва в УСРР.

3.6. Соціальні зміни та культурне життя.

Повернення Європи до мирного життя. Зміни в побуті: одязі, харчуванні, облаштуванні житла, організації відпочинку. Повсякдення і життєвий рівень населення в СРСР (на прикладі України). Суспільна роль інтелігенції. Новий образ жінки у суспільстві: жінка на виробництві, в освітніх закладах і громадському житті.

<p>в) структурні зміни в економіці цих держав; г) вплив непу та українізації на політичну орієнтацію української культурної й політичної еміграції;</p> <p>д) досягнення українського суспільства в літературі та мистецтві в 1920-х рр.;</p> <p>– проаналізувати суспільно-політичний розвиток країн Західної Європи та Північної Америки в 1920-х рр., встановити політичні тенденції цього періоду;</p> <p>– висловити аргументовані судження про діяльність Томаша Масарика, Миколи Скрипника, Миколи Хвильового, Олександра Шумського.</p>	<p>Масова культура. Модернізм. Культурна єдність політично розколотої Європи.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <p>– «Українське питання» на Паризькій мирній конференції і в міжнародних угодах 1920-х рр.;</p> <p>– Побутова культура і повсякденне життя населення Європи першої третини ХХ ст.;</p> <p>– Новий образ жінки в українському суспільстві міжвоєнного періоду.</p> <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <p>– Осмислення наслідків Першої світової війни та революційного періоду в європейській та українській культурі;</p> <p>– Ідея Пан'Європи: витоки, спроби реалізації й причини невдач.</p>	
<p>Міжпредметні зв'язки: 9 клас. Художня культура. Розділ: Основи художньої культури. Тема: Художні напрями мистецтва ХХ століття: від модернізму до постмодернізму. Полістилістика. (Учень/учениця вмє толерантно вести дискусію з питань культури, знаходити джерела для художньої самоосвіти); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Європи. Держави-сусіди. (Учень/учениця характеризує особливості розміщення та формування населення країн та регіонів, урбанізаційні процеси, обґрунтовує галузеву структуру господарства країн Європи).</p>	
<p>Узагальнення</p>	

Розділ 4. ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ЯК ВИКЛИК ЛЮДСТВУ

<p>Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності</p>	<p>Зміст навчального матеріалу</p>
<p>Знати:</p> <p>– <i>хронологічні межі</i> «Великої депресії» і «Нового курсу» Франкліна Делано Рузвельта, громадянської війни в Іспанії, Голодомору в Україні, час приходу до влади фашистів в Італії та нацистів у Німеччині, встановлення авторитарних режимів у країнах Центрально-Східної Європи, утвердження сталінського режиму в СРСР, утворення ОУН;</p> <p>– <i>політично-правовий статус</i> західноукраїнських теренів у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини;</p> <p>– територіальний розподіл України, етнічний склад її населення, політичні сили, наукові й мистецькі здобутки українців у 1930-ті рр.</p> <p>Розуміти:</p> <p>– <i>поняття:</i> «Велика депресія», «форсована індустріалізація», «суцільна колективізація», «Голодомор», «Новий курс», «тоталітаризм», «фашизм», «націонал-соціалізм», «інтегральний націоналізм», «санация», «геноцид», «антисемітизм», «осадництво», «пацифікація», «гандизм»;</p> <p>– <i>причини і прояви</i> світової економічної кризи 1929–1933 рр.;</p> <p>– <i>передумови</i> утвердження тоталітарних і авторитарних режимів у країнах Європи;</p> <p>– <i>суперечливий характер</i> національної політики режиму «санация» в Польщі;</p>	<p>4.1. Велика депресія. Світова економічна криза 1929–1933 рр.: причини, перебіг, регіональні відмінності, наслідки. «Новий курс». Європа: політика економії та протекціонізму, встановлення державного контролю над економікою.</p> <p>4.2. Комунізм, фашизм і нацизм. Ідейні засади та соціальна база комуністичного режиму, фашизму і нацизму. Прихід до влади в Італії фашистів. Утвердження нацистського режиму в Німеччині. Соціально-економічна політика фашистського та нацистського урядів. Знищення політичної опозиції. Встановлення державного контролю над публічним життям і суспільною свідомістю. Роль пропаганди. Антисемітизм у нацистській Німеччині.</p> <p>4.3. Виникнення авторитарних режимів. Боротьба за демократію. Радикалізація політичного життя в 1930-х рр. Народні фронти у Франції та Іспанії. Громадянська війна в Іспанії. Політичні режими в країнах Центрально-Східної Європи. Становище українців у Румунії, Угорщині,</p>

- *сутність* соціального вчення католицької церкви; *позицію* церков щодо викликів світової політики;
- *теоретичні засади* інтегрального націоналізму;
- *специфіку* комуністичного режиму і завдання політики «великого перелому» в СРСР.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* фактів, що відображають перебіг світової економічної кризи 1929–1933 рр., спланованої модернізації в УСРР, боротьби за демократію у Франції та Іспанії, зосередження влади фашистами в Італії, нацистами в Німеччині, більшовиками-сталіністами в СРСР, діяльність легального і підпільного секторів українського руху, громадську активність українців, модернізаційні процеси поза межами Європи;
- *використовувати карту* як джерело інформації про протиборство демократичних і диктаторських режимів, індустріальні новобудови в УСРР, локалізацію і масштаби масових розстрілів, Голодомору, репресій та антибільшовицьких повстань в УСРР;
- *розрізнити* демократичні, авторитарні й тоталітарні режими, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи;
- *обстоювати правову оцінку* Голодомору як геноциду українського народу;
- *охарактеризувати*: а) світогляд «радянської» людини і моральний клімат «соціалістичного» суспільства в СРСР; б) програми подолання світової економічної кризи в країнах Америки та Європи;
- *визначити причини, регіональні відмінності та наслідки* світової економічної кризи 1929–1933 рр., спланованої модернізації в СРСР, модернізаційних процесів у неєвропейському світі;
- *установити причини і наслідки*: а) радикалізації політичного життя в країнах Європи, Азії та Латинської Америки; б) зламу демократичних систем у країнах Центрально-Східної Європи; в) розгортання антиколоніального руху;
- *висловити аргументовані судження* щодо: а) суспільної ролі Греко-католицької церкви в міжвоєнний період; б) громадської активності українського суспільства міжвоєнного періоду; в) становища української інтелігенції в умовах комуністичного тоталітаризму і панування класової ідеології;
- *визначити тенденції* економічного та суспільного розвитку країн Європи, Азії, Африки та Латинської Америки, міжнародних відносин;
- *представити аргументовану оцінку* поглядів і політики Йосифа Сталіна, Беніто Муссоліні, Адольфа Гітлера;
- *висловити аргументовані судження* про діяльність Кемалю Ататюрка, Махатми Ганді, Чан Кайші, Дмитра Донцова, Євгена Коновальця, Василя Мудрого, українських митців епохи «соціалізму, який переміг» (на вибір

Чехословаччині, Австрії.

4.4. Режим «санації» в Польщі.

Національна політика «санаційного» режиму. Влада і українське суспільство. Українські політичні, професійні, кооперативні, просвітні, релігійні, жіночі та молодіжні організації. Греко-католицька церква. Радикалізація суспільних настроїв. Інтегральний націоналізм. Організація українських націоналістів (ОУН).

4.5. Утвердження комуністичного тоталітарного режиму в СРСР.

Встановлення режиму сталінської диктатури: передумови і методи. Форсована індустріалізація. Директивна економіка. Суцільна колективізація сільського господарства. Опір селянства. Комуністичний тоталітаризм. «Культурна революція». Масові репресії. Конституція СРСР 1936 р.

4.6. Репресії та Голодомор в Україні.

Результати політики «великого перелому» в УСРР. Політичні процеси. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українського народу. Позиція світової спільноти щодо Голодомору. Великий терор. Українці в таборах ГУТАБу (ГУЛАГу). Нищення української наукової і творчої інтелігенції («Розстріляне відродження»).

4.7. Людина в умовах тоталітаризму: приклад України. Суспільство радянської України. Партноменклатура. Світогляд «радянської» людини та способи його формування. Українська інтелігенція.

4.8. Країни Азії, Африки та Латинської Америки. Японська експансія в Китаї. Антиколоніальний рух в Індії. Акції громадянської непокорності. Модернізація Туреччини та Ірану. Північна Африка у сфері англійських, французьких та італійських інтересів. Протиборство демократичних сил і диктаторських режимів у Латинській Америці.

<i>учителя/учительки).</i>	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Людина в умовах тоталітаризму: приклад України; – Конституція УРСР 1937 року: основні положення та їх практичне втілення; – Пропагандистський ідеал радянської людини та реалії її повсякденного життя; – Настрої західноукраїнської молоді міжвоєнного періоду: між радянофільством та інтегральним націоналізмом; – Історія рідного краю на тлі історії України 1920–1930-х років. <p>Орієнтовні теми навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Дилеми інтелігенції в умовах авторитарних і тоталітарних режимів; – Українці у складі СРСР і країн Центральної-Східної Європи в міжвоєнний період: обмеження і можливості; – Образ Азії, Африки та Латинської Америки в уявленнях українців; – Політичні/національні лідери на тлі епохи: Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Франклін Делано Рузвельт, Андрей Шептицький. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Азії. (Учень/учениця порівнює особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; оцінює роль країн Азії в світі); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Латинської Америки. (Учень/учениця називає історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; аналізує: специфіку складу населення та системи розселення); — 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Африки. (Учень/учениця визначає особливості галузевої структури, територіальної організації господарства та роль країн Африки в світі; аналізує причини економічної відсталості та бідності багатьох країн Африки, розуміє роль провідних країн Африки на континенті); — 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво європейського культурного регіону. Україна. (Учень/учениця знає та розуміє внесок українського мистецтва у скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки – «візитівки» українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема, української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини).</p>	
Узагальнення	

Розділ 5. УКРАЇНА І СВІТ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЧАТОК ВІЙНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>дати</i> проголошення незалежності Карпатської України, підписання пакту Молотова-Ріббентропа, вторгнення німецьких військ і Червоної армії в Польщу; <i>хронологічні межі</i> Другої світової війни; – <i>основний зміст</i> Мюнхенської угоди, пакту Молотова-Ріббентропа і таємного додатку до нього; – <i>факти</i>, що відображають німецько-радянську співпрацю в 1939–1941 рр. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття</i>: «мілітаризація», «політика умиротворення», «аншлюс», «анексія», «нейтралітет», «таємна дипломатія», «дивна війна», «радянська»; – <i>різницю</i> між зовнішньополітичними цілями і пропагандистською риторикою урядів країн-агресорів; – <i>ідею</i> системи колективної безпеки в Європі та призначення Ліги Націй; – <i>специфіку</i> «українського питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни; 	<p>5.1. Європейська військово-політична криза. Вісь «Рим–Берлін». Зовнішньополітичні пріоритети Європи в другій половині 1930-х рр. Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, в Африці та Європі. Порушення умов Версальського договору і введення німецьких військ у Рейнську зону. Діяльність Ліги Націй. Укладення союзу між Німеччиною та Італією.</p> <p>5.2. Політика «умиротворення». Карпатська Україна. Причини та цілі політики «умиротворення». Аншлюс Австрії. Судетська криза. Мюнхенська угода й розчленування Чехословаччини. Український рух на Закарпатті. Карпатська Україна: від автономії до проголошення незалежності.</p> <p>5.3. Німецько-радянські переговори й пакт Молотова-Ріббентропа. Німецькі територіальні претензії до Польщі та Литви. Територіальні претензії СРСР до Польщі,</p>

– відповідальність тоталітарних режимів за розгортання Другої світової війни.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* фактів, що відображають передвоєнну військово-політичну кризу і перебіг Другої світової війни у 1939–1941 рр., зокрема на теренах України;
- *визначити причини і сутність* європейської військово-політичної кризи напередодні Другої світової війни;
- *використати карту* як джерело інформації про розмежування сфер впливу в Європі між Німеччиною і СРСР, військово-політичні конфлікти міжвоєнного періоду і перебіг Другої світової війни у 1939–1941 рр.;
- *охарактеризувати*: а) передвоєнну військово-політичну кризу в Європі; б) радянізацію західних областей України в 1939–1941 рр.; в) політичне та соціально-економічне становище в Україні напередодні німецько-радянської війни; г) правовий статус громадян на анексованих СРСР територіях;
- *аргументувати судження* щодо: а) політичних орієнтацій в українському русі передвоєнного періоду і на початку Другої світової війни; б) політичних позицій українського руху на початку Другої світової війни;
- *визначити причини і наслідки*: а) краху системи колективної безпеки; б) політики «умиротворення»; в) проголошення та окупації Карпатської України; г) укладення пакту Молотова-Ріббентропа; д) «дивної війни»; е) політики «радянізації» західних областей України;
- *порівняти*: а) зовнішньополітичні цілі СРСР і Німеччини напередодні війни; б) політику радянізації УСРР і західних областей УРСР;
- *підібрати правові аргументи* на користь висновку про анексію Радянським Союзом частини території Польщі та Румунії;
- *висловити аргументовані судження* про політичну діяльність Степана Бандери, Августина Волошина, Андрія Мельника.

Румунії, Фінляндії, країн Балтії. Англо-франко-радянські переговори 1939 р. Німецько-радянський пакт про ненапад (пакт Молотова-Ріббентропа) і таємний додаток до нього: мотиви укладення і зміст.

5.4. Початок Другої світової війни.

Радянська окупація Західної України.

Вторгнення Німеччини і СРСР в Польщу. Реакція світу і місцевого населення. Українці в польській армії. «Договір про дружбу та кордон» між СРСР і Німеччиною. Включення до СРСР Західної України, Північної Буковини та частини Бессарабії.

5.5. «Дивна війна». Поразка Франції.

Причини «дивної війни». Основні театри воєнних дій у Європі в 1939–1940 рр.: перебіг подій. Радянсько-фінська війна. Військова поразка Франції. Вісь «Рим–Берлін–Токіо». Укладення Троїстої угоди та пакту про нейтралітет між СРСР і Японією. Німецько-радянська співпраця в економічній і військовій сферах.

5.6. Радянізація західних областей

України. Адміністративно-територіальна реформа. Радянські партійні та громадські організації. «Націоналізація» промисловості. Економічні та соціальні зміни в сільському господарстві. «Українізація». Влада і західноукраїнське суспільство. Політичні репресії. Депортації.

5.7. Українська еміграція на початку

війни: вибір політичної позиції. Осередки української еміграції. Політичні орієнтації в українському русі. Розкол в Організації Українських Націоналістів. Український Центральний Комітет у Кракові. Український рух у Закарпатті в умовах угорського панування.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Вісь «Рим–Берлін–Токіо»: історія формування й краху;
- Срібна земля: Карпатська Україна в міжвоєнний період і спроба державотворення;
- Приєднання до СРСР Західної України, Північної Буковини, частини Бессарабії: політичні цілі та пропагандистська риторика;
- Західна Україна: зміни в повсякденному житті населення після анексії СРСР;
- Українська еміграція на початку війни: вибір політичної позиції.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Радянський чиновник сталінської доби: історичний та художній образ;
- Як початок Другої світової війни вплинув на життя моєї родини.

Міжпредметні зв'язки: 11 клас. Українська література. Розділ: Під чужим небом. Тема:

Література письменників-емігрантів. «Празька школа» української поезії та її представники.

(Учень/учениця знає й розповідає про історичні умови і функціонування української літератури за кордоном, про «празьку школу» української поезії та її представників; Усвідомлення того, що життєва позиція кожної людини впливає на загальний стан розвитку всієї країни).

Розділ 6. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: ПЕРЕБІГ І РЕЗУЛЬТАТИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>дати</i> початку і завершення німецько-радянської війни; – <i>хід бойових дій</i> на фронтах Другої світової війни, зокрема на території України. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>поняття</i>: «держави-сателіти», «бліцкриг», «тактика випаленої землі», «окупаційний режим», «евакуація», «новий порядок», «Голокост», «остарбайтери», «концентраційний табір», «табір смерті», «колабораціонізм», «рух Опору», «антигітлерівська коаліція», «воєнний злочин»; – <i>причини</i> поразок Червоної армії на першому етапі німецько-радянської війни; – <i>передумови і наслідки</i> Голокосту, економічної експлуатації та масового винищення в'язнів концтаборів, депортацій за етнічною або соціальною ознаками, масових розстрілів цивільного населення; – <i>вплив</i> <i>окупаційного режиму</i> на повсякденне життя і свідомість населення окупованих територій; – <i>колабораціонізм та рух Опору</i> як реакції на окупаційну політику нацистської Німеччини і держав-сателітів; – <i>передумови</i> для розбіжностей у політичних позиціях держав антигітлерівської коаліції; – <i>вплив</i> війни на суспільно-культурні процеси. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій Другої світової війни, що визначили її перебіг і результати; – <i>використовувати карту</i> як джерело інформації про стратегії ворогуючих сторін, зміни на фронтах війни, адміністративно-територіальні одиниці, що були утворені на окупованих нацистами теренах України; – <i>охарактеризувати</i> окупаційний режим («новий порядок»), встановлений Німеччиною і державами-сателітами на окупованих територіях; – <i>визначити причини та наслідки</i> розгортання руху Опору на окупованих Німеччиною та державами-сателітами територіях, військово-політичного протистояння основних течій цього руху; – <i>висловити обґрунтовані судження</i>: а) про внесок України в перемогу над нацизмом; б) роль і місце українців у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй у роки Другої світової війни; в) про руйнівні наслідки для України та Європи Другої світової війни; – <i>установити внесок</i> у перемогу над нацизмом Тараса Бульби (Боровця), Шарля де Голля, Олександра Довженка, Дуайта Ейзенгауера, Георгія Жукова, Сидора Ковпака, Івана Кожедуба, Олега Ольжича, Кирила Осьмака, Франкліна Делано Рузвельта, Йосифа Сталіна, Амет-Хана Султана, 	<p>6.1. Напад Німеччини на Радянський Союз. Німецький план «блискавичної війни». Бойові дії влітку–восени 1941 р. Розгром німецькими військами радянського Південно-Західного фронту. Мобілізаційні заходи та проведення евакуації на території України. Битва під Москвою і спроби контрнаступу радянських військ у Криму й поблизу Харкова. Блокада Ленінграда та облога Севастополя. «Тактика випаленої землі» та інші злочинні дії комуністичного режиму під час війни.</p> <p>6.2. Нацистський окупаційний режим: приклад України. Нацистський «новий порядок» в окупованій Європі: загальна характеристика. План «Ост». Зони окупації України: особливості режиму. Становище військовополонених і цивільного населення на окупованих територіях. Остарбайтери. Національні військові формування в німецькій армії. Прояви колабораціонізму.</p> <p>6.3. Голокост: знищення нацистами єврейського населення Європи. Політика «остаточного вирішення єврейського питання»: нацистська расова теорія та методи її реалізації. Гетто, концтабори, табори смерті. Трагедія Бабиного Яру в Києві. Опір Голокосту. Праведники народів світу. Діяльність очільників Греко-католицької церкви.</p> <p>6.4. Український національно-визвольний, комуністичний партизанський та інші рухи опору на теренах України. Ідеологія, соціальна база, тактика і стратегія рухів опору в Україні. Акт відновлення Української Держави. Українська повстанська армія (УПА). III Надзвичайний великий збір ОУН(б): еволюція програмних засад українського національно-визвольного руху. Українська головна визвольна рада (УГВР). Радянські партизанські загони і з'єднання. Розгортання в Західній Україні осередків польського руху опору. Польсько-українські відносини.</p> <p>6.5. Вступ у війну США і формування антигітлерівської коаліції. Англо-радянський договір про взаємодопомогу і</p>

Вінстона Черчіля, Романа Шухевича.

Атлантична хартія. Військово-технічне та інформаційне співробітництво. Ленд-ліз. Напад Японії на Перл-Гарбор і початок війни на Тихому океані. Декларація Об'єднаних Націй (1942 р.). Тегеранська конференція.

6.6. Воснні перемоги союзників у 1942–1945 рр. Докорінний перелом у ході німецько-радянської війни: битви під Сталінградом і на Курській дузі. Битва за Дніпро. Вигнання військ гітлерівської коаліції з України. Поразки німців та їхніх союзників у Північній Африці, Італії, на Тихому океані. Відкриття Другого фронту в Європі. Бойові дії в Центральній та Західній Європі в 1944–1945 рр. Українці у військових формуваннях держав антигітлерівської коаліції. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Ялтинська конференція. Битва за Берлін і капітуляція Німеччини. Потсдамська конференція. Атомне бомбардування Хіросіми й Нагасакі. Капітуляція Японії.

6.7. Економічне і суспільне життя під час війни. Наслідки Другої світової війни для України. Переорієнтація економік воюючих держав на військові потреби та її соціальні наслідки. Жінки та підлітки на фронті й у тилу. Міграції, матеріальні й демографічні втрати внаслідок війни. Відновлення в Україні комуністичного режиму. Депортація з Південної України і Криму татар, німців, болгар, греків і вірмен. Злочини проти людства. Література й мистецтво воєнного часу: теми і герої.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Друга світова війна: сценарії та стратегії воюючих сторін;
- Економічне і суспільне життя в Європі: зміни під впливом війни;
- Рух Опору в Україні: ідеологія, соціальна база, тактика і стратегія;
- Світові війни ХХ ст.: спільне та відмінне;
- Рідний край у роки Другої світової війни.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Українська література й мистецтво воєнного часу: теми й герої;
- Наукові й технічні винаходи зумовлені Другою світовою війною, які змінили життя людства.

Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Українська література. Розділ: Воєнне лихоліття. Тема: Олександр Довженко «Щоденник» (періоду війни). (Учень/учениця розглядає «Щоденник» як джерело вивчення біографії митця в контексті його доби; особливості авторського бачення й оцінки історії України й українського народу, розкриття національних і загальнолюдських проблем; розуміє особливості світовідчуття українців, національного характеру, народної моралі та етики; усвідомлення важливості культурної самоідентифікації особистості; розуміння взаємозв'язку конкретного із загальним); — 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Міжнародні організації, їх функціональний і просторовий розподіл. Загальнополітичні та спеціальні організації. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів. (Учень/учениця називає й характеризує міжнародні організації та їхні функції, розкриває значення міжнародних організацій у сучасному світі показує на карті країни, що

відрізняються рівнем розвитку, країни з різними формами державного устрою; зони етнічних конфліктів); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Мої і твої права. Тема: Людина і держава. (Учень/учениця визначає роль держави та державних інституцій із питань захисту прав людини, може довести, що зневажання та нехтування правами людини може привести суспільство аж до злочинів проти людяності; добирає з різних джерел додаткову інформацію щодо функціонування міжнародних та європейських механізмів захисту прав людини; оцінює перспективи й основні загрози розвитку прав людини у майбутньому).

Узагальнення

Історія: Україна і світ (від 1945 р. до сучасності). 11 клас

Структура курсу:

Вступ. Уроки Другої світової війни

Розділ 1. Повоєнне врегулювання світу. Український вимір

Розділ 2. Світ у пошуках нових моделей розвитку

Розділ 3. Україна в період «відлиги»

Розділ 4. Формування постіндустріального суспільства

Розділ 5. Революційні зміни в Європі. Проголошення незалежності України

Розділ 6. Україна в сучасному світі

Вступ. УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>зміст понять</i>: «злочин проти людства», «права людини», «історична пам'ять»; – <i>масштаби</i> людських і матеріальних втрат під час Другої світової війни. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Другу світову війну як найбільшу за своїми проявами і наслідками трагедію в історії людства; – <i>історичну ціну</i> політичних рішень, пов'язаних з долями держав і народів; – <i>приреченість</i> в історії претензій на світове панування. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>обгрунтувати</i> думку про Другу світову війну як складне політичне і соціальне явище, в якому переплелися амбіції тоталітарних режимів, інтереси західних демократій, жертвовність борців за свободу, жорстокість і людяність; – <i>виявити</i> причини та негативні наслідки поразки в боротьбі за українську державність напередодні й у роки Другої світової війни; – <i>визначити</i> політичні і суспільні зміни, до яких спонукала війна (соціальні, національні, антиколоніальні та інші визвольні рухи, демократизація ряду європейських країн тощо); – <i>охарактеризувати</i> особливості пам'яті про Другу світову війну в українському суспільстві. 	<p>Ціна війни: людські й матеріальні втрати. Зміни політичної карти світу. Спроби відновити українську державність. Переосмислення під впливом війни цінності людського життя й формування сучасної концепції прав людини. Відповідальність людини за наукові й технічні досягнення. Друга світова війна в історичній пам'яті.</p>
<p>Орієнтовна тема для написання есе: Друга світова війна: чи можлива «людяність в нелюдяний час»?</p>	

Розділ 1. ПОВОЄННЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ СВІТУ. УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>хронологічні межі</i> періоду «двополюсного світу» і поділу Німеччини, час заснування 	<p>1.1. Підсумки війни: деконструкція фашизму і нацизму. Ялтинська та Потсдамська конференції: домовленості лідерів «Великої</p>

Організації Об'єднаних Націй (ООН), проведення Нюрнберзького і Токійського судових процесів;

– *дати та мету утворення*

Північноатлантичного союзу (НАТО) і Варшавського блоку (ОВД);

– *результати домовленостей* лідерів «Великої трійки» про післявоєнне облаштування світу;

– *час, методи і результати*: а) радянзації західних областей УРСР; б) ліквідації Греко-католицької церкви в УРСР; в) діяльності націоналістичного підпілля та загонів УПА в різних регіонах України; г) операцій «Вісла» і «Захід»; д) ідеологічних кампаній в УРСР періоду «ждановщини»;

– *зміст понять*: «конфронтація», «доктрина», «двополюсний світ», «залізна завіса», «міжнародний трибунал», «соціалістичний табір», «репатріація», «етнічна чистка», «спецпоселення», «ждановщина», «лисенківщина», «безрідний космополітизм».

Розуміти:

– *історичне значення* Нюрнберзького і Токійського судових процесів;

– *мету, принципи, механізми* діяльності ООН та її спеціалізованих організацій;

– *історичне значення* участі УРСР у заснуванні ООН, «Загальної декларації прав людини» (1948 р.), Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), міжнародних пактів про права людини (1966 р.) як основ сучасного міжнародного права;

– голод 1946–1947 рр. як штучний масовий голод;

– *вплив*: а) ідеологізованої інтерпретації Другої світової війни та російсько-українських відносин на історичну пам'ять українців; б) «плану Маршалла» на відбудову повоєнної Європи і формування «двополюсного світу».

Уміти:

– *встановити послідовність і синхронність* подій, пов'язаних з деконструкцією фашизму і нацизму, формуванням «двополюсного світу», відновленням в Україні комуністичного режиму, діяльністю націоналістичного підпілля і загонів УПА;

– *визначити* хронологічні межі й етапи політики «радянзації» західних областей УРСР, збройної боротьби національних сил за українську державу;

– *використовувати карту як джерело інформації* про: а) територіальні зміни в Європі за підсумками війни; б) переділ західноукраїнських земель після Другої світової війни; в) адміністративно-територіальне переоблаштування території УРСР;

– *описати, використовуючи карту*: а) процес формування «двополюсного світу»; б) міграційні процеси в повоєнні роки в межах Європи (у т.ч.

трійки» про післявоєнне облаштування світу.

Нюрнберзький і Токійський судові процеси.

Організація Об'єднаних Націй (ООН).

Спеціалізовані організації під егідою ООН.

«Загальна декларація прав людини» (1948 р.),

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), міжнародні пакти про права людини (1966 р.), міжнародне визначення поняття «геноцид».

1.2. Політичний статус і міжнародне становище УРСР. Політика «вдосконалення радянської федерації і розширення прав союзних республік»: мотиви, суперечності, результати. Українська РСР як член-засновник ООН та інших міжнародних організацій. Встановлення кордонів України з сусідніми державами внаслідок переділу західноукраїнських земель. Приєднання Закарпаття.

1.3. Утворення «двополюсного світу».

Радянська окупація Східної Європи. Початок «холодної війни». Меморандум Джорджа Кеннана. Доктрина Гаррі Трумена і «План Маршалла». Репатріації. Доля військовополонених і «переміщених осіб». Поляризація євроатлантичного простору: утворення Північноатлантичного союзу (НАТО) і Варшавського блоку (ОВД), поділ Німеччини.

1.4. Відновлення комуністичного режиму в Україні. Повстанська боротьба. Відновлення компартійно-державних структур в Українській РСР. Політика радянської влади щодо цивільного населення, яке перебувало на окупованих територіях, «остарбайтерів» і військовополонених. «Радянська» західних областей УРСР. Ліквідація Греко-католицької церкви в УРСР. Депортації. Операція «Захід». Український визвольний рух у 1944–1950-х рр.

1.5. Українсько-польські відносини.

Польський варіант «народної демократії».

Формування українсько-польського кордону.

УПА на Закерзонні. Етнічні чистки:

примусовий обмін населенням, масові вбивства, операція «Вісла». Події Другої світової війни і перших повоєнних років в історичній пам'яті українців і поляків.

1.6. Посилення ідеологічного контролю в СРСР.

Перемога у війні: ідеологічні інтерпретації. «Ждановщина» та її прояви в Україні. Боротьба з «безрідним космополітизмом» і «українським буржуазним націоналізмом». «Лисенківщина». Російсько-українські відносини в радянській історичній

<p>обміни населенням між Україною й суміжними державами, депортації українців);</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>охарактеризувати на основі джерел:</i> а) процес розгортання «холодної війни» і поляризації євроатлантичного простору; б) політичне, економічне, культурне і повсякденне життя в Україні; в) соціальну структуру, національний склад, умови й рівень життя населення УРСР; г) діяльність у повоєнні роки націоналістичного підпілля і загонів УПА; д) польський варіант «народної демократії»; е) долю людини в умовах тоталітаризму (сталінського режиму); – <i>охарактеризувати політичну діяльність</i> Гаррі Трумена, Вінстона Черчіля; – <i>висловити аргументовані судження</i> про діяльність Романа Шухевича, Йосипа Сліпого, Рафаеля Лемкіна. 	<p>уяві.</p> <p>1.7. Повоєнне місто й село. Демографічні зміни в повоєнній Україні: соціальна та національна структура. Відбудова промислових підприємств та міської інфраструктури. Умови та рівень життя міського населення. Радянське село: колгоспи і колгоспники. Масовий голод 1946–1947 рр.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять і навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Права людини в СРСР: між деклараціями і реальністю; – Проблема цінності людини в роки «холодної війни» (порівняння правового становища та рівня життя населення в Україні й країнах Заходу). – Очевидці згадують: свідчення про штучний масовий голод 1946–1947 рр. <p>Орієнтовна тема для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Доля людини, яка пережила війну. – Західна Україна – єдина надія голодуючих на порятунок. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Політична картина світу. (Учень/учениця пояснює відмінність між поняттями «країна», «держава», «залежна територія», називає і характеризує основні форми державного устрою та правління країн світу, характеризує особливості сучасної соціально-економічної типології країн світу, етапи формування політичної карти світу, обґрунтовує основні вектори зовнішньої політики України); — 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури другої половини ХХ ст. Тема: Двополюсність світу після Другої світової війни та її зв'язки із розвитком культурного і літературного процесу. Поява «країн соціалістичної співдружності» та їхніх літератур; запровадження в них «соціалістичного реалізму» та опір йому в польській, угорській, чеській та інших літературах. Література Західної Європи і США. (Учень/учениця висловлює судження про реалізацію теми Другої світової війни й руху Опору в повоєнні десятиліття, а також поширення екзистенціалізму в літературі цього періоду; визначає як помітні явища літературного процесу другої половини ХХ століття).</p>	
<p>Узагальнення</p>	

Розділ 2. СВІТ У ПОШУКАХ НОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – час повалення авторитарних режимів у Греції («чорних полковників»), Португалії («Революція гвоздик»), переходу до демократії в Іспанії після смерті Франсіско Франко, виникнення руху афроамериканців за соціальні і політичні права; – час створення і склад Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), Руху неприєднання; – час і результати ХХ з'їзду КПРС, революції в Угорщині, «Празької весни», Корейської війни, арабо-ізраїльських воєн, інтервенції СРСР в Угорщину, Чехословаччину, 	<p>2.1. «Холодна війна» і посилення консервативних тенденцій у США і СРСР. «Холодна війна». Гонка озброєнь. Локальні війни та міжнародні військово-політичні кризи. Відлуння «холодної війни» у внутрішньополітичному житті держав Заходу та «соціалістичного табору»: маккартизм у США, боротьба з «сіонізмом» та «буржуазним націоналізмом» в СРСР. Українська діаспора в умовах «холодної війни».</p> <p>2.2. Політична та економічна реконструкція Західної Європи. Утвердження в Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки. «Німецьке економічне</p>

Афганістан, а США – у В'єтнам, «студентської революції»;

– *зміст понять*: «маккартизм», «економічне диво», «європейська інтеграція», «зона вільної торгівлі», «контркультура», «культ особи», «десталінізація», «реабілітація», «волонтаризм», «самоврядний соціалізм», «маоїзм», «деколонізація», країни «третього світу».

Розуміти:

– *передумови* повалення авторитарних режимів у Греції («чорних полковників»), Португалії («Революція гвоздик»), переходу до демократії в Іспанії після смерті Франсіско Франко, виникнення Руху неприєднання, руху афроамериканців за соціальні і політичні права, «студентської революції»;

– *цілі й принципи діяльності* ЄЕС і Руху неприєднання.

Уміти:

– *встановити послідовність і синхронність* подій 50–70-х років ХХ ст., пов'язаних з «холодною війною», утвердженням у Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки, лібералізацією комуністичних режимів і реваншем традиціоналістів, формуванням «третього світу»;

– *визначити хронологічні межі, етапи і прояви* «холодної війни», десталінізації і деколонізації;

– *використовувати карту* як джерело інформації про геополітичний простір США і СРСР, регіони і масштаби міжнародних конфліктів 1950–1970-х рр., перебіг деколонізації;

– *визначити причини, ознаки й наслідки* німецького та японського «економічних див», кризи комуністичних режимів у Центрально-Східній Європі, реформування економіки та державно-партійного устрою СРСР і Китаю, процесу деколонізації;

– *порівняти* соціально-економічний і політичний розвиток держав-членів ЄЕС і РЕВ у 1950–1970-х рр.;

– *пояснити* специфіку розвитку Японії, Китаю, Югославії, країн Латинської Америки;

– *охарактеризувати*. а) демократичні рухи в країнах Західної Європи та США; б) економічні й суспільні проблеми країн «третього світу» та запропонувати способи (стратегії) їх вирішення; в) політичні, економічні та культурні зміни в СРСР у 1950–1970-х рр. та роль українців у цих змінах;

– *висловити обґрунтовані судження* про діяльність Йосипа Броз Тіто, Джона Кеннеді, Мартіна Лютера Кінга, Джавахарлала Неру, Микити Хрущова, Мао Цзедуна.

диво»: причини та соціально-економічні результати. Падіння авторитарних режимів у Греції, Іспанії та Португалії. Створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС).

2.3. Демократичні рухи в Західній Європі та США в 1960–1970-х роках.

Прояви неполітичного протесту. Молодіжні виступи кінця 1960-х рр.: причини, прояви, наслідки. Ювеналізація, і зародження контркультури. Рок-культура. Рух афроамериканців за соціальні та політичні права.

2.4. Послаблення комуністичного режиму в СРСР. Повстання в концтаборах. Участь українців у повстаннях. Трансформація ГУЛАГу (ГУТАБу). Постсталінський режим: між консервативним реформізмом і комуністичним фундаменталізмом. Спроби реформування економіки та державно-партійного устрою. ХХ з'їзд КПРС. Суперечності постсталінського зовнішньополітичного курсу СРСР. Посилення бюрократичного централізму в СРСР у 1970-х рр.: реванш комуністичного традиціоналізму.

2.5. Антикомуністичні виступи у Східній Європі.

Криза комуністичних режимів Центрально-Східної Європи в першій половині 1950-х рр. Революція та економічні реформи в Угорщині. «Празька весна» і радянська інтервенція в Чехословаччину. Економічна інтеграція «соціалістичного табору».

2.6. Особливості суспільного життя між світовими політичними полюсами.

«Японське економічне диво». Будівництво комунізму в Китаї: ідеологія, методи, результати. «Самоврядний соціалізм» у Югославії. Латинська Америка: між «правим» і «лівим» авторитаризмом.

2.7. Деколонізація і виникнення «третього світу».

Близькосхідна проблема. Деколонізація країн Азії та Африки: передумови, етапи, наслідки. Економічні й суспільні проблеми «третього світу» та пошук шляхів їх розв'язання. Вогнища військово-політичних конфліктів у країнах «третього світу». Радянська інтервенція в Афганістан. Близькосхідна проблема: арабо-ізраїльський конфлікт. Рух неприєднання.

Орієнтовні теми для практичних занять і навчальних проєктів:

- Молодіжні рухи і рок-культура як соціальне явище 1960–1970-х рр.;
- Постаті української та світової культури (кінематографу, літератури, музики, мистецтва);
- Конфлікт людини і системи: поширення явищ контркультури в СРСР;
- Спільне і відмінне в розвитку країн Заходу і країн «соціалістичного табору»;
- Модель інноваційного розвитку економіки (на прикладі країн Східної Азії).

Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Стереотипи та упередження. Дискримінація. (Учень/учениця може назвати основи і принципи діалогу між соціальними групами: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства; Наводить приклади дискримінації та ксенофобії; вміє протистояти проявам расизму; формує звичку проявляти емпатію).

Узагальнення

Розділ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД «ВІДЛИГИ»

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – час проведення і задум хрущовських реформ, «косигінської» економічної реформи; – дату, причини і правову підставу передачі Кримської області РРФСР до складу УРСР; – зміст понять: «раднаргосп», «госпрозрахунок», «радгосп», «безперспективні мови», «шістдесятництво», «дисидентство», «правозахисний рух», «самвидав», «стиляга»; – ознаки української політичної нації в УРСР. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – УРСР як квазідержаву, в якій продовжувала формуватися українська політична нація; – вплив деєталінізації і соціальних реформ 1950–1960-х рр. на політичне, соціально-економічне і культурне життя в УРСР; – спрямованість етносоціальної політики СРСР на зросійщення України; – значення діяльності українських «шістдесятників» і дисидентів для творення української політичної нації. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановити послідовність подій, пов'язаних з деєталінізацією, спробами реформування директивно-планової економіки, формуванням української політичної нації (зокрема діяльністю «шістдесятників» і дисидентів); синхронність цих подій з подіями, пов'язаними з лібералізацією комуністичних режимів у Центральній та Південно-Східній Європі; – охарактеризувати: а) повсякденне життя міського та сільського населення УРСР, його інтелектуальні та світоглядні орієнтири, духовне життя й моральні цінності; б) позицію постсталінської республіканської номенклатури (партійно-радянської) в умовах реформ; в) діяльність українських «шістдесятників» і дисидентів; г) молодіжну субкультуру періоду «розвиненого соціалізму»; – визначити: а) диспропорції в соціально-економічному розвитку УРСР; б) зміни у соціальному та національному складі населення 	<p>3.1. Нові кордони. Вхідження Кримської області до складу УРСР. Соціально-економічне становище Криму в складі УРСР. Національна структура населення Криму. Становище кримських татар у місцях депортації.</p> <p>3.2. Деєталінізація в Українській РСР. Реабілітація комуністичних лідерів і частини діячів мистецтва й науки. Спроби нової «українізації». Хрущовська освітня реформа. Ставлення народу та партійної верхівки до лібералізації комуністичного режиму і політики реформ.</p> <p>3.3. Спроби реформувати економіку. Диспропорції господарського розвитку УРСР і напрями реформування економіки. Створення раднаргоспів і повернення до централізованого управління народним господарством. Промисловий розвиток УРСР. Наслідки реформ у сільському господарстві України.</p> <p>3.4. Опозиційний рух: «шістдесятники» і дисиденти. Передумови поширення опозиційних настроїв в українському суспільстві. Клуби творчої молоді. Українські «шістдесятники»: світосприймання, особливості діяльності, творчі здобутки. Дисидентський рух в Україні. Його ідейні засади, форми вияву й особливості. Підпільні групи та організації. Боротьба комуністичного режиму проти дисидентства й «самвидаву».</p> <p>3.5. Особливості розвитку української політичної нації. Територіальна, економічна та політична основи української нації в умовах постсталінського режиму. Позиція партійно-радянської номенклатури в Україні. Українсько-радянські концепції минулого. Історичні концепції українських дисидентів. Україна в мистецьких образах.</p> <p>3.6. Етносоціальна структура населення і повсякденне життя. Національний склад</p>

<p>УРСР в 1950–1970-х роках; в) суперечності процесу реабілітації репресованих сталінським режимом жителів України; г) передумови «шістдесятництва» і дисидентського руху;</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>порівняти</i> інтелектуальні та світоглядні орієнтири, творчість «шістдесятників» і представників «соціалістичного реалізму»; – <i>спрогнозувати</i> наслідки змін у національному складі населення УРСР під впливом русифікації; – <i>висловити обґрунтовані судження</i> щодо: а) послаблення комуністичного режиму і політики реформ, їх впливу на розвиток української нації; в) поширення опозиційних настроїв в українському суспільстві; г) розвитку української освіти й мистецтв у другій половині ХХ ст.; – <i>охарактеризувати</i> діяльність: Віктора Глушкова, Алли Горської, Петра Григоренка, Івана Дзюби, Івана Драча, Ліни Костенко, Левка Лук'яненка, Євгена Сверстюка, Івана Світличного, Василя Симоненка, Василя Стуса, Василя Макуха, Василя Сухомлинського, В'ячеслава Чорновола. 	<p>населення УРСР. Соціальні реформи 1950–1960-х рр. та зміни у становищі основних верств населення України. Етносоціальна політика СРСР. Повсякденне життя міського та сільського населення. Інтелектуальні та світоглядні орієнтири української радянської інтелігенції. Духовне життя і моральні цінності українського суспільства в умовах постсталінського режиму.</p>
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Етносоціальна структура і повсякденне життя населення УРСР у повоєнне двадцятиліття; – «Розширювати творчі межі соціалістичного реалізму» (Олександр Довженко, 1955 р.): українська творча інтелігенція в добу хрущовської «відлиги»; – Шістдесятники: програмні орієнтири і досягнення. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Особистість та її ідентичність. Тема: Я – людина. Самоідентифікація. (Учень/учениця вільно оперує поняттями ідентичність, самоідентичність; усвідомлює себе людиною, а людину – унікальною живою істотою на Землі, частиною людства; пишається своєю ідентичністю, поважає ідентичність інших); — 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Тема: Поети шістдесятники. (Учень/учениця розуміє явище «шістдесятництва» і причини пробудження національної свідомості в суспільстві, шістдесятництво як явище соціальне й культурологічне, його зв'язок із дисидентським рухом); — 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Тема: Олесь Гончар «Собор». (Учень/учениця розуміє роль духовного начала і краси в житті людини, осуд бездуховності, історичної пам'яті народу, добра і зла в житті, проблему національного нігілізму, моральної нищості); — 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Тема: Василь Симоненко. Громадянська лірика. (Учень/учениця дискутує про патріотичні, громадянські мотиви, морально-етичні проблеми, розуміє проблему почуття людської гідності, мотиви самоствердження людини в складному сучасному світі, її самодостатність, високохудожнє відтворення громадянського вибору поета).</p>	
<p style="text-align: center;">Узагальнення</p>	

Розділ 4. ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – час початку та етапи НТР, «зеленої» й інформаційної революцій, світової енергетичної кризи, початку реформ Ден Сяопіна, відцентрових тенденцій в Югославії, створення «Солідарності»; – <i>хронологічні межі</i> тетчеризму, рейганоміки, кризи комуністичних режимів, радянсько-афганської війни, періоду «розрядки», руху 	<p>4.1. Науково-технічна революція. НТР: ознаки, етапи та напрями. Роль науково-дослідних центрів: Кремнієва долина в США. «Зелена» та інформаційна революції. Посилення «вертикальної» та «горизонтальної» інтеграції. Транснаціональні корпорації. Випереджуючий розвиток невиробничої сфери. Зміни у змісті та характері праці.</p>

дисидентів у СРСР;

- *дату* підписання Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, створення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод;
- *внесок* українців у науково-технічну революцію;
- *зміст понять*: «інновації», «постіндустріальне (інформаційне) суспільство», «науково-технічна революція (НТР)», «зелена революція», «інформаційна революція», «транснаціональна корпорація (ТНК)», «тетчеризм», «рейганоміка», «депопуляція», «соціальна стратифікація», «середній клас», «технократія», «держава загального добробуту», «системна суспільна криза», «нова економіка».

Розуміти:

- *вплив* НТР, «зеленої» та інформаційної революцій на економіку та суспільство;
- *роль* «середнього класу» і технократії в постіндустріальному суспільстві;
- *сутність* концепції «радянського народу»;
- *наслідки* підписання Заключного акта НБСЄ для країн соціалістичного табору.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* фактів, що відображають формування постіндустріального суспільства, кризи комуністичних режимів, діяльність українських дисидентів;
- *охарактеризувати*: а) економічне та соціальне становище, розвиток науки та освіти в США, демократичних країнах Західної Європи, у СРСР і країнах «соціалістичного табору»; б) демографічні, економічні й соціальні зміни у світі в 1960–1980-х рр.; в) морально-психологічний стан українського суспільства в 1980-х рр.;
- *визначити причини, ознаки й наслідки*: а) науково-технічної революції (НТР); б) випереджуючого розвитку невиробничої сфери; в) посилення «вертикальної» та «горизонтальної» економічної інтеграції, обмеження ролі держави в економічному й соціальному регулюванні; г) утворення транснаціональних корпорацій; д) енергетичної кризи 1970-х рр.; е) масових міграційних рухів; є) старіння населення Європи й України; ж) розвитку систем соціального забезпечення і масової освіти; з) переходу до загальної середньої освіти в СРСР; и) політики «розрядки»;
- і) системної кризи комуністичних режимів;
- *порівняти*: а) західну і радянську економічні системи, освітні системи та системи розподілу суспільних благ; б) політичний курс Петра Шелеста і Володимира Щербицького в УРСР; в) морально-психологічний стан українського суспільства та постіндустріальних суспільств Заходу;

4.2. Економічні та соціальні зміни у світі в 1960–1980-х рр. Економіка споживання.

Зростання сфери послуг. Енергетична криза 1970-х рр. та її наслідки. Зміна ролі держави в економічному й соціальному регулюванні: тетчеризм, рейганоміка. Шведська соціальна модель. «Середній клас». Технократи в постіндустріальному суспільстві.

4.3. Урбанізація і зростання освіченості населення.

Демографічні зміни в країнах Європи та Америки в 1970–1980-х рр. Емігранти та іммігранти. Проблема старіння населення. Розвиток освітніх систем і перехід до загальної середньої освіти. Університети як автономні осередки науки й освіти. Канадський інститут українських студій та Український науковий інститут Гарвардського університету.

4.4. Західна і радянська системи розподілу суспільних благ.

Розподіл суспільних благ у країнах Заходу і в СРСР. Платоспроможний попит і пропозиція в суспільстві споживачів. Зростання товарного дефіциту і зниження якості товарів у СРСР. Розвиток систем соціального забезпечення в 1960–1980-х рр.

4.5. Комуністичні режими. Економічні, соціальні та політичні ознаки кризи в СРСР.

Реформи в Китаї. Посилення відцентрових тенденцій у Югославії. Виникнення «Солідарності» та запровадження військового стану в Польщі.

4.6. Україна в умовах наростання системної кризи комуністичного ладу.

Петро Шелест і посилення автономного курсу керівництва УРСР. «Чистка» партійно-державного апарату. Течії дисидентського руху: національна, релігійна, правозахисна. Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод. Репресії проти українських дисидентів.

4.7. Концепція «радянського народу».

Суспільна атмосфера в Україні. Формування концепції «радянського народу». Мовне зросійщення України. Кампанія критики інтелектуальної діяльності в галузі української історії та літератури. Морально-психологічний стан українського суспільства в 1980-х рр. Інтелектуальні та моральні орієнтири українських дисидентів.

<ul style="list-style-type: none"> – <i>спрогнозувати</i> наслідки посилення відцентрових тенденцій для Югославії, зростання впливів «Солідарності» для Польщі, реформ Ден Сяопіна для Китаю, введення військ до Афганістану для СРСР, втілення в життя концепції «радянського народу» для українського суспільства; – <i>висловити обґрунтовані судження</i> про політичні рішення Рональда Рейгана, Ден Сяопіна, Маргарет Тетчер, Петра Шелеста, Володимира Щербицького; громадсько-політичну діяльність Леха Валенсі і Миколи Руденка; інтелектуальну діяльність Стівена Джобса і Стівена Возняка. 	
<p>Орієнтовні теми для практичних занять:</p> <ul style="list-style-type: none"> – «Середній клас» як соціальна основа демократичного суспільства; – Роль технократії в постіндустріальному суспільстві; – Формування постіндустріального суспільства: ознаки, процеси, наслідки; – Україна в 1960–1980-х рр.: демографічні, етносоціальні та ментальні зміни; – Концепція «радянського народу»: ідеологема й реальність; – Українська молодь 1960–1980-х рр.: інтелектуальні та моральні орієнтири. <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Провладна й опозиційна інтелектуальна діяльність як чинник кризи комуністичного режиму; – Панівна культура і контркультура України періоду кризи комуністичного режиму; – Постаті української та світової культури (кінематографу, літератури, музики, мистецтва); – Винаходи ХХ століття, які скоротили відстані та змінили світ. 	
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Географія населення світу. (Учень/учениця висловлює судження щодо здійснення демографічної політики у країнах світу загалом і зокрема в Україні; щодо способів вирішення міжетнічних проблем, врегулювання конфліктів, пояснює значення понять «демографічна політика», «демографічний вибух», «урбанізація», «субурбанізація», «міграція», «мегалополіс»); — 11 клас. Економіка. Розділ: Світова економіка та інтеграційні процеси. Тема: Світове господарство та основні закономірності розвитку світової економіки. (Учень/учениця знає, як формувалося світове господарство та в яких формах існують міжнародні економічні відносини, розуміє переваги, які отримує національна економіка за наслідками економічної інтеграції, пояснює переваги та загрози глобалізації, уміє ілюструвати наслідки глобалізації статистичними даними); — 11 клас. Географія. Розділ: Глобальні проблеми людства. Тема: Глобальні проблеми політичного і соціально-економічного характеру. (Учень/учениця розрізняє поняття «глобальні проблеми», «глобалістика», «глобалізація»; аналізує наслідки глобалізації; називає рівні вивчення глобальних проблем, характеризує проблеми; визначає шляхи вирішення глобальних проблем).</p>	
<p>Узагальнення</p>	

Розділ 5. РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ В ЄВРОПІ. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>хронологічні межі</i> політики «перебудови»; – <i>час</i> революцій у соціалістичних державах Центрально-Східної Європи, «Революції на граніті» в УРСР, об'єднання Німеччини, створення СНД, поділу Чехословаччини, громадянської війни в Югославії та утворення нових незалежних держав на Балканах; – <i>дати</i> Чорнобильської катастрофи, прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України, референдуму на підтримку незалежності України; 	<p>5.1. «Прискорення», «гласність», «нове мислення». Політика «перебудови»: цілі, напрями, етапи. Спроби реформування радянської економіки. Суперечливість політики «гласності». «Нове мислення» у зовнішній політиці СРСР. Особливості «перебудови» в УРСР.</p> <p>5.2. Лібералізація суспільного та культурного життя. Національні рухи. Реабілітація репресованих і звільнення політичних в'язнів. Спроби реформувати політичну систему СРСР та консолідація консервативних сил. Втрата</p>

– *зміст понять*: «прискорення», «гласність», «нове мислення», «парад суверенітетів», «путч», «референдум», «оксамитова революція», «Осінь народів», «Революція на граніті», «шокова терапія»;

Розуміти:

– *передумови* краху комуністичних режимів у СРСР і країнах Центрально-Східної Європи;
– *специфіку* радикалізму і консерватизму в умовах революційних перетворень;
– *ідейні засади* радикальної й поміркованої течій українського національного руху та української контркультури в умовах «перебудови»;
– *історичне значення* проголошення незалежності України, проведення всеукраїнського референдуму і виборів президента 1991 р., об'єднання Німеччини.

Уміти:

– *встановити хронологічну послідовність і синхронність* фактів, що відображають лібералізацію суспільного життя в СРСР під час «перебудови», розпад «соціалістичного табору», боротьбу за українську державність;
– *використовувати карту як джерело інформації* про геополітичну ситуацію в Європі та світі на зламі 1980–1990-х рр.;
– *прогнозувати* зміни в геополітичному становищі держав Центрально-Східної Європи після краху комуністичних режимів і розпаду СРСР;
– *аналізувати*: а) внутрішню і зовнішню політику СРСР; б) економічні процеси, громадсько-політичне, культурне і повсякденне життя в УРСР у період «перебудови»;
– *охарактеризувати процеси*: а) зародження приватного підприємництва; б) утвердження в СРСР політичного та ідейного плюралізму; в) розгортання національних рухів у СРСР; г) поляризації українського суспільства в умовах «перебудови»;
– *визначити причини та наслідки* політики «перебудови», «параду суверенітетів», «Революції на граніті», розпаду СРСР;
– *встановити відмінності* в ціннісних пріоритетах та ідеологічних орієнтирах різних поколінь українців, населення різних регіонів України;
– *виявити суперечності* політики «перебудови» («прискорення», «гласності», «нового мислення»), розуміння населенням УРСР базових принципів життя в суспільстві (свободи, рівності, справедливості та ін.);
– *висловити обґрунтовані судження* про політичні рішення Михайла Горбачова, Леоніда Кравчука; громадсько-політичну діяльність В'ячеслава Чорновола.

КПРС монополії на владу. Формування багатопартійності та розгортання національних рухів. Українська контркультура. «Парад суверенітетів» і «новоогарьовський процес».

5.3. Українське суспільство в період «перебудови».

Активізація громадських ініціатив в українському суспільстві. «Декларація принципів» Української Гельсінської спілки. Народний Рух України за перебудову. Перехід частини партійної номенклатури на національні позиції. Перші альтернативні вибори (1990 р.). «Декларація про державний суверенітет України». «Революція на граніті». Формування багатопартійності.

5.4. Повсякденне життя.

Національні цінності та ідеологічні орієнтири населення України: регіональні відмінності. Ставлення до праці та державної власності. Початки приватного підприємництва та комерціалізації бюджетної сфери. Життєвий рівень населення. Житлова проблема. Сімейне життя і побут: конфлікт поколінь.

5.5. Осінь народів: революції в Центрально-Східній Європі.

Польща: «Солідарність» і «Круглий стіл». Чехословаччина: «Оксамитова революція». Югославія: розпад і громадянська війна. Крах комуністичних режимів в Угорщині, Румунії, Болгарії. Об'єднання Німеччини.

5.6. Серпневий заколот 1991 року.

Проголошення незалежності України. Спроба державного перевороту 1991 р. і розпад СРСР. Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум 1991 р. та вибори Президента України. Створення Союзу Незалежних Держав (СНД).

Орієнтовні теми для практичних занять:

– Суперечності політики «перебудови» (на джерелах з історії України);

<ul style="list-style-type: none"> – На порозі нової ери: шляхи розвитку декомунізованих держав (аналіз стратегічних орієнтирів); – Стратегія дій української еліти в умовах «перебудови»: труднощі вибору; – Повсякденне життя населення УРСР в період «перебудови». <p>Орієнтовні теми для навчальних проєктів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Сімейне життя і побут населення УРСР: конфлікт поколінь. – Українська андеграундна культура. <p>Орієнтовні теми для написання есе:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Михайло Горбачов: портрет політика. – В'ячеслав Чорновіл: громадянин і політик на тлі епохи.
<p>Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Я і ми. Соціокультурна багатоманітність. (Учень/учениця тлумачить полікультурність як основу добросусідства культур; усвідомлює факт існування різноманіття культур; може назвати основні принципи діалогу між соціальними групами в полікультурному суспільстві: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства); — 11 клас. Екологія. Розділ: Провідні екологічні проблеми. Тема: Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень. (Учень/учениця знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їх негативний вплив на живі організми та здоров'я людей; розуміє взаємопов'язаність таких категорій, як «забруднення середовища» і «стійкість геосистем»; пояснює залежність стійкості геосистем від біорізноманіття, біомаси і біопродуктивності).</p>
Узагальнення

Розділ 6. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>хронологічні межі</i> періоду «двополюсного світу»; – <i>етапи</i> державного будівництва в Україні, європейської та євроатлантичної інтеграції України; – <i>дати</i> укладення Маастрихтської угоди і створення ЄС, вступу України до Ради Європи, СОТ, укладення угоди про асоціацію України з ЄС, прийняття Конституції України, Помаранчевої революції, Революції гідності, російсько-української війни; запровадження безвізового режиму з ЄС; – <i>зміст понять</i>: «глобалізація», «багатополярний світ», «інформаційна економіка», «віртуальна реальність», «державний капіталізм», «Небесна Сотня», «сепаратизм», «гібридна війна», «томос»; – <i>політично-правову оцінку</i> російської агресії в Україні. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>суперечливість</i> внутрішньої та зовнішньої політики України в 1990–2000-х рр.; – <i>виклики</i> глобалізації й загрози для української державності в умовах багатополярності світу та гібридної війни з боку Росії; – <i>взаємопов'язаність</i> глобальних проблем людства і <i>необхідність</i> колективних зусиль для забезпечення прогресу людства і збереження цивілізації. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> фактів, що відображають 	<p>6.1. Україна: труднощі та здобутки державного будівництва. Економіка: між ринком і державним капіталізмом. Кроки до інтеграції України в європейський і світовий економічний простір. Соціально-майнові контрасти. Конституційний процес. Влада та опозиція. Політичні кризи. Помаранчева революція. Революція гідності. Небесна Сотня. Національна свідомість. Проблеми регіоналізму та сепаратизму. Окупація та анексія Росією Криму. Збройна агресія Росії на сході України. Антитерористична операція та Операція об'єднаних сил. Культурне життя українського суспільства. Церква в сучасній Україні. Створення Православної церкви України. Надання Томосу.</p> <p>6.2. Україна в умовах «багатополярного» світу. Зростання ролі США в міжнародних відносинах. Росія: між прагненням до світової першості та самоізоляцією. Китай: формування нового світового лідера. Багатополярність світу і його глобальність. Україна: пошуки зовнішньополітичних орієнтирів. Давні й нові локальні конфлікти: перспективи розв'язання. Участь України в миротворчих процесах. Російсько-українська війна.</p> <p>6.3. Європейська та євроатлантична інтеграція. Шенгенська зона. Рада Європи. Маастрихтський договір. Утворення Європейського Союзу. Розширення ЄС і «політика сусідства». Ідея єдиного європейського цивілізаційного простору.</p>

багатополярність світу і його глобальність, процеси державного будівництва в Україні, європейську та євроатлантичну інтеграцію, відповіді України та інших країн світу на виклики сучасності;

- *використовувати карту як джерело інформації* про сучасну геополітичну ситуацію в Європі та світі, «гарячі точки» у світі;
- *прогнозувати* геополітичне становище України на найближчу перспективу;
- *охарактеризувати* розвиток економіки, конституційний процес, становлення громадянського суспільства, культурне життя в Україні, зміни в колективній свідомості українців, зовнішню політику України;
- *порівняти* цілі та політичні ролі США, ЄС, Росії, Китаю в сучасному світі;
- *висловити обґрунтовані судження* щодо здобутків і труднощів державного будівництва в Україні, європейського вибору українського суспільства, глобальних проблем і цінностей людського існування в сучасному світі;
- *встановити причини, результати і наслідки* інтеграції України в європейський і світовий економічний простір, її участі в миротворчих акціях і протидії міжнародному тероризму, «Помаранчевої революції», Революції гідності, збройної агресії Росії на півдні та сході України;
- *обстоювати власні судження* про здобутки і суперечності проведених за роки незалежності України економічних, соціальних і політичних реформ, зміни у сфері освіти, науки, культури, реалізацію євроінтеграційного курсу;
- *розробити стратегію консолідації українців* (у тому числі української діаспори) для забезпечення сталого розвитку України (на основі моделей наздоганяючого і випереджаючого розвитку);
- *прогнозувати можливості та пропонувати сценарії* подолання гострих цивілізаційних і державних військово-політичних конфліктів, загрози міжнародного тероризму та інших глобальних проблем.

Євроскептицизм.

6.4. Євроінтеграційний поступ України.

Українське суспільство та політика перед європейським вибором. Вступ України до Ради Європи. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Режим безвізового в'їзду в країни ЄС для громадян України. Українці в світі.

6.5. Постіндустріальне суспільство та

виклики сучасності. Глобалізація і проблема розподілу світових ресурсів. «Інформаційна економіка». Поява Інтернету. Культура «віртуальної реальності». Суспільство масового споживання. Екологічні проблеми. Чорнобильська катастрофа. Демографічні проблеми. Невиліковні хвороби. Міжцивілізаційні, національно-етнічні та релігійні протиріччя. Регіональні конфлікти. Міжнародний тероризм. Виміри людських цінностей у сучасному світі.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Європейський Союз та виклики сучасності;
- Інтеграція України в європейський і світовий економічний простір: здобутки і труднощі;
- Проблеми регіоналізму і сепаратизму в сучасній Європі;
- Україна: пошуки зовнішньополітичних орієнтирів;
- Культурне життя в незалежній Україні.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Участь України в миротворчих процесах і протидії міжнародному тероризму;
- Постаті української та світової культури (кінематографу, літератури, музики, мистецтва);
- Українці у світі (емігранти, які прославили Україну).

Орієнтовні теми для написання есе:

- Чи можна подолати міжнародні конфлікти і вирішити глобальні проблеми людства?
- Яку модель розвитку обрати Україні: наздоганяючу чи випереджуючу?

Міжпредметні зв'язки: 10 клас. Географія. Розділ: Україна в міжнародному просторі. Тема: Місце України на сучасній геополітичній карті світу. (Учень/учениця визначає місце України на геополітичній карті світу; пояснює вплив окремих чинників, які зумовлюють геополітичну роль

України; аргументує домінуючі вектори зовнішньої політики). — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти. (Учень/учениця знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Демократичне суспільство та його цінності. Тема: Демократична держава. Громадянське суспільство. Громадянська участь у житті суспільства. (Учень/учениця використовує знання про принципи демократії та політичну систему України для інтерпретації подій суспільно-політичного життя, використовує приклади з повсякденного життя, щоб пояснити принципи та цілі діяльності неурядових організацій, політичних партій, громадських організацій, клубів, товариств); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Я у світі інформації. Тема: Комунікація, інформація, медіа. Медіа і демократія. Свобода, етика і відповідальність. (Учень/учениця обирає медіаресурси для визначення, дослідження й репрезентації питань і проблем, здійснення власних і соціальних проектів; аналізує різницю між реальною подією та її відображенням у медіатексті; робить висновки щодо маніпулятивних можливостей медіа й важливості критичного осмислення інформації; підтримує ідею свободи інформації в сучасному світі); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Україна. Європа. Світ. Тема: Інтеграція й глобалізація. Міграційні процеси і Україна. Україна – член європейського та світового співтовариства. (Учень/учениця знає та розуміє причини та наслідки міграційних процесів в Україні та світі; усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади; України, Європи та світу; аналізує основні положення Угоди про асоціацію Україна – ЄС; дискутує щодо перспектив збереження та розширення ЄС, НАТО; пишається потенціалом України в Європі та світі); — 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту. Тема: Я і економіка. Я і довкілля. (Учень/учениця знайомий з принципами ринкової економіки; відмінності між потребами, бажаннями і можливостями людини; вміє господарювати на основі принципів сталого розвитку; усвідомлює необхідність навчання впродовж життя; знає, що запорукою успішної професійної діяльності є зважена самооцінка власних здібностей та талантів); — 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття. Тема: Постмодернізм – одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. (Учень/учениця розповідає про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі, наводить приклади втілення елементів постмодерністського мистецтва в масовій культурі. висловлює власне судження про особливості літератури постмодернізму); — 11 клас. Українська література. Розділ: Сучасна українська література. Тема: Історико-культурна картина літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.: на шляху до нового відродження. (Учень/учениця розуміє постмодернізм як один із основних напрямів сучасного мистецтва); — 11 клас. Географія. Розділ: Глобальні проблеми людства. Тема: Глобальні проблеми соціального характеру. (Учень/учениця пояснює причинно-наслідкові зв'язки виникнення демографічних проблем, складає демографічні прогнози, називає хвороби цивілізації); — 11 клас. Економіка. Розділ: Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні. Тема: Роль уряду у регулюванні національної економіки. (Учень/учениця розуміє об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку і уряду та роль уряду як власника, виробника і споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу); — 11 клас. Англійська мова. Тема: Моє місце в світі. (Учень/учениця знає про зразки здорового способу життя в Україні та англійських країнах, вміє презентувати Україну в міжнародному контексті).

Узагальнення

Укладачі програми (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 24 02 2017 № 310 «Про розроблення навчальних програм для старшої школи»): **Мудрий Мар'ян Михайлович**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (*голова робочої групи*); **Байкеніч Ганна Василівна**, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті (м. Київ), кандидат педагогічних наук; **Баханов Костянтин Олексійович**, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Бурлака Олена Вікторівна**, учителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області; **Гирич Ігор Борисович**, завідувач відділом Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, доктор історичних наук; **Євтушенко Раїса Іванівна**, головний

спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України; **Кендзьор Петро Іванович**, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук; **Ксьондзик Тетяна Миколаївна**, учителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира; **Майданик Олена Геннадіївна**, учителька історії та правознавства Чернівецького ліцею № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради; **Митрофаненко Юрій Станіславович**, старший викладач Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Осмоловський Сергій Олександрович**, завідувач, професор кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат економічних наук; **Пастушенко Роман Ярославович**, завідувач кабінету розвитку освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; **Руккас Андрій Олегович**, доцент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Скальський Віталій Валерійович**, науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук; **Хлипавка Леся Миколаївна**, учителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників; **Черевко Оксана Степанівна**, доцент кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук; **Щупак Ігор Якович**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні», кандидат історичних наук.

Програму доопрацювали (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2018 р. № 1046 «Про утворення робочої групи для доопрацювання Програм з історії України» для 5–9 та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти»): **Патриляк Іван Казимирович**, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук (голова робочої групи); **Мудрий Мар'ян Михайлович**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (заступник голови); **Байкєніч Ганна Василівна**, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті (м. Київ), кандидат педагогічних наук; **Баханов Костянтин Олексійович**, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Бурлака Олена Вікторівна**, учителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області; **Власов Віталій Сергійович**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАН України, кандидат історичних наук; **Гаврилюк Жанна Миколаївна**, вчитель історії гімназії «Діалог» м. Києва, кандидат педагогічних наук, вчитель-методист; **Галєгова Олена Валеріївна**, науковий співробітник ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»; **Гирич Ігор Борисович**, завідувач відділом Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, доктор історичних наук; **Головко Володимир Вікторович**, старший науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук; **Гриневич Владислав Анатолійович**, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, доктор політичних наук; **Гук Олександр Іванович**, вчитель історії Київського спортивного ліцею-інтернату, вчитель-методист; **Євтушенко Раїса Іванівна**, головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України; **Ксьондзик Тетяна Миколаївна**, учителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира; **Кульчицький Станіслав Володимирович**, головний науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук; **Лапчинська Ніна Василівна**, заступник генерального директора Національного музею «Меморіал жертв Голодомору»; **Майданик Олена Геннадіївна**, учителька історії та правознавства Чернівецького ліцею № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради; **Малієнко Юлія Борисівна**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАН України, кандидат педагогічних наук, вчитель-методист; **Мисан Віктор Олександрович**, заступник директора з навчальної роботи комунального закладу «Школа-інтернат I–III ступенів «Рівненський обласний ліцей»» Рівненської облради, кандидат педагогічних наук; **Марочко Василь Іванович**, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, керівник Центру досліджень геноциду українського народу, доктор історичних наук; **Островський Валерій Васильович**, в. о. доцента кафедри теорії та методики навчання, методист Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Пастушенко Роман Ярославович**, завідувач кабінету моніторингу Львівського обласного

інституту післядипломної педагогічної освіти; **Руккас Андрій Олегович**, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Сергійчук Володимир Іванович**, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук; **Хлипавка Леся Миколаївна**, учителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників.